

॥ दशकुमारचरितं सटीकम् ॥

THE DAŚAKUMÂRACHARITA

OF

DAṆDIN

EDITED

WITH CRITICAL AND EXPLANATORY NOTES

BY

GEORG BÜHLER, PH. D., & M. A.

Part I.

(Registered under Act XXV of 1867)

Bombay:
PRINTED AT THE INDU PRAKASH PRESS

1873

Price Rs 1—8—0

This book is inscribed

TO

PROFESSOR THEODOR BENFEY

OF

GÖTTINGEN.

CRITICAL PREFACE.

(Temporary)

THE subjoined edition of the Pûrvapîṭhikâ has for its basis, a Ms. marked N., which is about 100 years old and comes from Nasik in the Dekhan. A careful collation of Wilson's B. Ms., called in the notes B^{w}., and of a fragment of his A. Ms., designated A^{w}., has been made. B^{w}. has been written by a Marâṭha scribe and is probably 250 years old. It is preserved in the Library of the India Office and numbered 107.

A^{w}., which consists of 6 leaves, (fols. 27, 30-34), is a modern transcript, made probably for Professor Wilson's use. The six leaves were found in a copy of Wilson's printed edition of the Das'akumâra, belonging to the India Office Library.

The sources from which the text of the Das'akumâracharita has been taken, are;

A. Mss.

1. S., a Ms. of the 16th century lent by Bhâu S'âstrî of Sâtârâ in the Dekhan.

2. G., a Ms. about 250 years old, bought in Surat for the Government of Bombay.

3. A^{r}., an incomplete Ms. about 150 years old, lent by a S'âstrî of Ankleshwar near Broach.

॥ अथ दशकुमारचरिते पूर्वपीठिका ॥

श्रीगणेशाय नमः ॥

ब्रह्माण्डच्छत्रदण्डः शतधृतिभवनाम्भोरुहो नालदण्डः
क्षोणीनौकूपदण्डः क्षरदमरसरित्पट्टिकाकेतुदण्डः ।
ज्योतिश्चक्राक्षदण्डस्त्रिभुवनविजयस्तम्भदण्डोऽङ्घ्रिदण्डः
श्रेयस्त्रैविक्रमस्ते वितरतु विबुधद्वेषिणां कालदण्डः ॥

अस्ति समस्तनगरीनिकषायमाणा, शश्वदगण्यपण्यविस्तारितमणिगणादिवस्तुजातव्याख्यातरत्नाकरमाहात्म्या मगधदेशशेखरीभूता पुष्पपुरी नाम नगरी । तत्र वीरभटपटलोत्तरङ्गतुरङ्गकुञ्जरमकरभीषणसकलरिपुगणकटकजलनिधिमथनमन्दरायमाणसमुद्दण्डभुजदण्डः पुरन्दरपुराङ्गणवनविहरणपरायणगीर्वाणतरुणगणिकागणजेगीयमानयातिमानया शरदिन्दुकुन्दघनसारनीहारहारमृणालमरालसुरगजनीरक्षीरगिरिशाट्टहासकैलासकाशनीकाशमूर्त्या रचितदिगन्तरालपूर्त्या कीर्त्याभितः सुरभितः स्वर्लोकशिखरोरुरुचिररत्नरत्नाकरवेलामेखलावलयितधरणीरमणीसौभाग्यभोगभाग्यवाननवरतयागदक्षिणारक्षि-

1 1 श्रीग रदे N — 1 7 नाल° om N — 1 12 परिचितदिग° N — 1 13 मेखलायित° N —

तशिष्टविशिष्टविद्यासभारभासुरभूसुरनिकरो विरचितारातिसंतापेन प्रतापेन सतततुलितवियन्मध्यहंसो राजहंसो नाम घनदर्पकन्दर्पसौन्दर्यसोदर्यहृद्यानिरवद्यरूपो भूपो बभूव। तस्य वसुमती नाम वसुमतीव लीलावतीकुलशेखरमणी रमणी बभूव। रोषणेक्षणेन निटिलेक्षणेन भस्मीकृतचेतने मकरकेतने तदा भयेनानवद्या वनितेति मत्वा तस्या रोलम्बावली केशजालं, प्रेमाकरो रजनीकरो विजितारविन्दं वदनं, जयध्वजायमानो मीनो जायायुताक्षियुगलं, सकलसैनिकाङ्गवीरो मलयसमीरो निश्वासः, पथिकहृद्दलनकरवालः प्रवालश्चाधरबिम्बं, जयशङ्खो बन्धुरा लावण्यधरा कन्धरा, पूर्णकुम्भौ चक्रवाकानुकारी पयोधरौ, ज्यायमाने मार्दवासमाने बिसलते च बाहू, ईषत्फुल्ललीलावतंसकह्लारकोरको गङ्गावर्तसनाभिर्नाभिर्दूरीकृतयोगिमनोरथो जैत्ररथोतिघनं जघनं, जयस्तम्भभूते सौन्दर्यभूते विघ्नितयतिजनारम्भे रम्भे चोरुयुगमातपत्रसहस्रपत्रं पादद्वयमस्त्रभूतानि प्रसूनानि तानीतराण्यङ्गानि च समभूवन्। विजितामरपुरे पुष्पपुरे निवसता सानन्तभोगलालिता वसुमती वसुमतीव मगधराजेन यथासुखमन्वभावि। तस्य राज्ञः परमविधेया धर्मपालपद्मोद्भवसितवर्मनामधेया धीरधिषणाविधीरितविबुधाचार्यविचार्यकार्यसाहित्याः कुलामात्यास्त्रयोभूवन्। तेषां सितवर्मणः सुमतिसत्यवर्माणौ धर्मपालस्य सुमन्त्रसुमित्रकामपालाः पद्मोद्भवस्य सुश्रुतरत्नोद्भवाविति तनयाः समभूवन्। तेषु धर्मशीलः सत्यवर्मा संसारासारतां बुद्ध्वा तीर्थयात्राभिलाषी देशान्तरमगमत्। विटनटवारनारीपरायणो दुर्विनीतः कामपालो जनकाग्रजन्मनोः शासनमतिक्रम्य भुवं बभ्राम। रत्नोद्भवोपि वाणिज्यनिपुणतया पारावारतरणमकरोत्। इतरे मन्त्रिसूनवः पुरंदरपुरातिथिषु पितृषु यथापूर्वमन्वतिष्ठन्। ततः

2 3 सुमती लीला° Mss —

कदाचिन्नानाविधमहदायुधनैपुण्यरचितागण्यजन्यराजन्यमौलिपालिनिहितनिशितसायको मगधनायको मालवेश्वरं प्रत्यग्रसंग्रामघस्मरं समुत्कटमानसारं मानसारं प्रति सहेलं न्यक्कृतजलधिनिर्घोषाहंकारेण भेरीभांकारेण हठिकाकर्णनाक्रान्तभयचण्डिमानं दिग्दन्तावलवलयं विघूर्णयन्निजभरनमन्मेदिनीभरणायस्तभुजगराजमस्तकबलेन चतुरङ्गबलेन संयुतः संग्रामाभिलाषेण रोषेण महताविष्टो निर्ययौ । मालवनाथोऽप्यनेकानेकपयूथसनाथो विग्रहः सविग्रह इव साग्रहोऽभिमुखीभूय भूयो निर्जगाम । तयोरथ रथतुरगखुरक्षुण्णक्षोणीसमुद्भूते करिघटाकटस्रवन्मदधाराधौतमूले नव्यवल्लभवरणागतदिव्यकन्याजनजवनिकापटमण्डप इव वियत्तलव्याकुले धूलीपटले दिविषदध्वनिधिक्कृतान्यध्वनिपटहध्वानबधिरिताशेषदिगन्तराले शस्त्राशस्त्रि हस्ताहस्ति परस्पराभिहतसैन्यं जन्यमजनि । तत्र मगधराजः प्रक्षीणसकलसैन्यमण्डलं मालवराजं जीवग्राहमभिगृह्य कृपालुतया पुनरपि स्वराज्ये प्रतिष्ठापयामास । ततः स रत्नाकरमेखलामनन्यशासनां शासदनपत्यतया नारायणं सकललोकैककारणं निरन्तरमर्चयामास । अथ कदाचित्तदग्रमहिषी देवी देवेन कल्पवल्लीफलमाप्नुहीति प्रभातसमये सुस्वप्नमवलोकितवती । सा तदा दयितमनोरथपुष्पभूतं गर्भमाधत्त । राजा सपत्नयकुलाखण्डलैः सुहृन्नृपमण्डलं समाहूय निजसंपन्मनोरथानुरूपं देव्याः सीमन्तोत्सवं व्यधत्त । एकदा हितैः सुहृन्मन्त्रिपुरोहितैः सभायां सिंहासनासीनो गुणैरहीनो ललाटतटन्यस्ताञ्जलिना द्वारपालेन व्यज्ञापि । देव देवसंदर्शनलालसमानसः कोऽपि देवेन विरचितार्चनार्हो यतिर्द्वारदेश-

3. 9. करिघटाकूट N.—3. 10 °मण्डप इव B*.—3. 15 °कैककारणम् B*.—शासद° Mss.—3. 16 °महिषी B*.—

मध्यास्त इति । तदनुज्ञातेन तेन स संयमी नृपसमीपमनायि । भूपतिरयान्तं तं विलोक्य सम्यग्ज्ञाततदीयगूढचारभावो निखिलमनुष्यनिकरं विसृज्य मन्त्रिजनसमेतः प्रणमितमेनं मन्दहासमभाषत । ननु तापस देशं सापदेशं भ्रमन्भवांस्तत्रतत्र भवदभिज्ञातं कथयत्विति । तेनाभाषि भूभ्रमणबलिना प्राञ्जलिना । देव शिरसि देवस्याज्ञामादायैन निर्दोषं वेषं स्वीकृत्य मालवेन्द्रनगरं प्रविश्य तत्र गूढतरं वर्तमानस्तस्य राज्ञः समस्तमुदन्तजातं विदित्वा प्रत्यागमम् । मानी मानसारः स्वसैनिकायुष्मत्तान्तरायं सपरायं भवतः पराजयमनुभूय वैलक्ष्यलक्ष्यहृदयो वीतदयो महाकालनिवासिनं कालीविलासिनमनश्वरं महेश्वरं समाराध्य तपःप्रभावसंतुष्टादस्मादेकवीरारातिघ्नीं भयदां गदां लब्ध्वात्मानमप्रतिभटं मन्यमानो महाभिमानो भवन्तमभियोक्तुमुद्युङ्क्ते । ततः परं देव एव प्रमाणमिति । तदालोच्य निश्चितकार्यैरमात्यै राजा विज्ञापितोऽभूत् । देव निरुपायेन दैवसहायेन योद्धुमरातिरायाति तस्मादस्माकं युद्धं साम्प्रतमसाम्प्रतं सहसा दुर्गसंश्रयः कार्य इति । तैर्बहुधा विज्ञापितोऽप्यखर्वेण गर्वेण विराजमानो राजा तद्वाक्यमकृत्यमित्यनादृत्य प्रतियोद्धुमना बभूव । शितिकण्ठदत्तशक्तिसारो मानसारो योद्धुमनसामग्रीभूय सामग्रीसमेतोऽक्लेशं मगधदेशं प्रविवेश । तदा तदाकर्ण्य मन्त्रिणो भयेन मगधेन्द्रं कथंचिदनुनीय रिपुभिरसाध्ये विन्ध्याटवीमध्ये वरोधान्मूलबलरक्षितान्निवेशयामासुः । राजहंसस्तु प्रशस्तवीतदैन्यसैन्यसमेतस्तीव्रगत्या निर्गत्याधिकरुषं द्विषं रुरोध । परस्परबद्धवैरयोरेतयोः शूरयोस्तदालोकनकुतूहलागतगगनचराश्चर्यकारणे रणे वर्तमाने

4 1. स before संयमी om N.—4 8 प्रत्यागमम् B*.—4 .14. तस्मा-कम् N —

जयाकाङ्क्षी मालवदेशरक्षी विविधायुधस्थैर्यचर्याञ्चितसमरतुलितामरेश्वरस्य मगधेश्वरस्य तस्योपरि पुरारातिदत्तां गदां प्राहिणोत्। निशितशरनिकरशकलीकृतापि सा पशुपतिशासनस्यावन्ध्यतया सूतं निहत्य रथस्थं राजानं मूर्छितमकार्षीत्। ततो वीतप्रग्रहा अक्षतविग्रहा वाहा रथमादाय दैवगत्यान्तःपुरशरण्यं महारण्यं प्राविशन्। मालवनाथो जयलक्ष्मीसनाथो मगधराज्यं प्राज्यं समाक्रम्य पुष्पपुरमध्यतिष्ठत्। तत्र हेतिततिहतिश्रान्ता अमात्या दैवगत्यानुत्क्रान्तजीविता निशान्तवातलब्धसंज्ञाः कथंचिदाश्वस्य राजानं समन्तादन्वीक्ष्यानवलोकितवन्तो दैन्यवन्तो देवीमवापुः। वसुमती तु निखिलसैन्यक्षतिं राज्ञोऽदृश्यत्वं चाकर्ण्योद्विग्ना शोकसागरमग्ना रमणानुगमने मतिं व्यधत्त। कल्याणि भूरमणमरणमनिश्चितं किं च दैवज्ञकथितो मथितोद्धतारातिः सार्वभौमोऽभिरामो भविता सुकुमारः कुमारस्त्वदुदरे वसति तस्मादद्य तव मरणमनुचितमिति भूषितभाषितैरमात्यपुरोहितैरनुनीयमानया तया क्षणं क्षणहीनया तूष्णीमस्थायि। अथार्धरात्रे निद्रानिलीननेत्रे परिजने विजने शोकपारावारमपारमुत्तर्तुमशक्नुवती सेनानिवेशदेशं निःशब्दलेशं शनैरतिक्रम्य यस्मिन्रथस्य संसक्ततया तदानयनपलायनश्रान्ता गन्तुमक्षमा क्षमापतिरथ्याः पथ्याकुला पूर्वमातस्थुस्तस्य निकटवटतरोः शाखायां मृतिरेखायामिव क्वचिदुत्तरीयार्धेन बन्धनं मृतिसाधनं विरचय्य मर्तुकामा बाष्पाधरीविरसीकृतकलकण्ठा साश्रुकण्ठा व्यलपत्। लावण्योपमितपुष्पसायक भूनायक भवानेव भाविन्यपि जन्मनि वल्लभो भवत्विति। तदाकर्ण्य नीहारकरकिरणनिकरसंपर्कलब्धावबोधो मागधोऽगाधरुधिरविक्षरणनष्टचेष्टो देवीवाक्यमेव निश्चिन्वानस्तन्वान

5 8 आश्वास्य Mss — 5 14 अनुनयमानया N —

प्रियवचनानि शनैस्तामाह्वयत । सा ससम्भ्रममागत्यामन्दहृदयानन्दसफुल्लवदनारविन्दा तमुपायिताभ्यामिवानिमिषिताभ्यां लोचनाभ्यां सप्राप्य विकस्वरेण स्वरेण पुरोहितामात्यजनमुच्चैराहूय तेभ्यस्तमदर्शयत् । राजा निटिलतटचुम्बितनिजचरणाम्बुजैः प्रशंसितदैवमाहात्म्यैरमात्यैरभाणि । देव रथ्यचयः सारथ्यपगमे रथं रभसादरण्यमनयदिति । तत्र निहतसैनिकग्रामे सग्रामे मालवपतिनाराधितपुरारातिना प्रहितया गदया दयाहीनेन ताडितो मूर्छामागत्यात्र निशान्तपवनेन बोधितोऽभवमिति महीपतिरकथयत् । ततो विरचितमहेन मन्त्रिनिवहेन विरचितदैवानुकूल्येन कालेन शिबिरमानीयापनीताशेषशल्यो विकसितनिजाननारविन्दो राजा सहसा विरोपितव्रणोऽकारि । विरोधिदैवधिक्कृतपुरुषकारो दैन्यव्याप्ताकारो मगधाधिपतिरधिकाधिरमात्यसमत्या मृदुभाषितया तया वसुमत्या मत्या च कलितया समबोधि । देव सकलस्य भूपालकुलस्य मध्ये तेजोवरिष्ठो गरिष्ठो भवानद्य वनमध्य निवसतीति । जलबुद्बुदसमाना विराजमाना सपत्तडिल्लतेव सहसैवोदेति नश्यति च । तन्निखिलं दैवायत्तमेवावधार्य कार्यम् । किं च पुरा हरिश्चन्द्ररामचन्द्रमुख्या असंख्या महीन्द्रा ऐश्वर्योपमितमहेन्द्रा दैवतन्त्रं दुःखयन्त्रं सम्यगनुभूय पश्चादनेककालं निजराज्यमकुर्वन् । तद्वदेव भवान्भविष्यति कचन कालं विरचितदैवसमाधिर्गताधिस्तिष्ठतु तावदिति । ततः सकलसैन्यसमन्वितो राजहसस्तपोविभ्राजमानं वामदेवनामानं तपोधनं निजाभिलाषावाप्तिसाधनं जगाम । तं प्रणम्य तेन कृतातिथ्यस्तस्मै कथितकथ्यस्तदाश्रमे दूरीकृतश्रमे कंचन कालमुषितो निजराज्याभिलाषी मितभाषी सोमकुलावतसो राजहसो मुनिमभा

---

6 2 लोचनाभ्याम् om. ᴮN — 6 3 सप्राप्य or ¹सप्राप्य Λ — 6 18 निजराज्यम Λ —

षत । भगवन् मानसार प्रबलेन दैवबलेन मां निर्जित्य मद्भोज्यं राज्यमनुभवति । तदहमप्युग्रं तपो विरच्य तमरातिमुन्मूलयिष्यामि लोकशरण्येन भवत्कारुण्येनेति नियमवन्तं भवन्तं प्राप्तोऽस्मीति । ततस्त्रिकालज्ञस्तपोधनो राजानमवोचत् । सखे शरीरकार्श्यकारिणा तपसालम् । वसुमतीगर्भस्थः सकलरिपुकुलमर्दनो राजनन्दनो नूनं संभविष्यति । कंचन कालं तूष्णीमास्स्वेति । गगनचारिण्यापि वाण्या सत्यमेतदित्थं तदैवावाचि । ततः संपूर्णगर्भदिवसा वसुमती सुमुहूर्ते सकललक्षणलक्षितं सुतमसूत । ब्रह्मवर्चसेन तुलितवेधसं पुरोधसं पुरस्कृत्य कृतविन्महीपतिः कुमारं सुकुमारं जातसंस्कारेण बालालंकारेण च विराजमानं राजवाहननामानं व्यधत्त । तस्मिन्नेव काले सुमतिसुमन्त्रसुमित्रसुश्रुतानां मन्त्रिणां प्रमतिमित्रगुप्तमन्त्रगुप्तविश्रुताख्या महदभिख्याः सूनवो नवोद्यदिन्दुरुचश्चिरायुषः समजायन्त । राजवाहनो मन्त्रिपुत्रैरात्ममित्रैः सह बालकेलीरनुभवन्नवर्धत ।

अथ कदाचिदेकेन तापसेन रसेन राजलक्षणविराजितं कंचिन्नयनानन्दकरं सुकुमारं कुमारं राज्ञे समर्प्यावाचि । भूवल्लभ कुशसमिदानयनाय वनं गतेन मया काचिदशरण्या व्यक्तकार्पण्याश्रु मुञ्चन्ती वनिता विलोकिता । निर्जने वने किंनिमित्तं रुद्यते त्वयेति, पृष्टा सा कररुहैरश्रु प्रमृज्य सगद्गदं मामवोचत् । मुने लावण्यजितपुष्पसायके मिथिलानायके कीर्तिव्याप्तसुधर्मणि निजसुहृदो मगधराजस्य सीमन्तिनीसीमन्तमहोत्सवाय पुत्रदारसमन्विते पुष्पपुरमुपेत्य कंचन कालमधिवसति समाराधितगिरीशो मालवाधीशो मगधराजं योद्धुमभ्यगात् । तत्र प्रख्यातयोरेतयोरसंख्ये संख्ये वर्त-

7 6 गगना A instead of वाण्या° —भगवन् Mss here as well as 7 15—7 22 सर्व om. A —

माने सुहृत्साहाय्यकं कुर्वाणो निजबलेऽसति विधेये विदेहेश्वरो जयवता रिपुणाभिगृह्य कारुण्येन पुण्येन विसृष्टो हतावशेषेण शून्येन सैन्येन सह स्वपुरगमनमकरोत् । ततो वनमार्गेण दुर्गेण गच्छन्नधिकबलेन शबरबलेन रभसादभिहन्यमानो मूलबलाभिरक्षितावरोधः स महानिरोधः पलायिष्ट । तदीयार्भकयोर्मयोर्धात्रीभावेन परिकल्पिताहं मद्दुहितापि तीव्रगतिं भूपतिमनुगन्तुमक्षमे अभूव । तत्र विवृतवदनः कोऽपि रूपी कोप इव व्याघ्रो मामाघ्रातुमागतवान् । भीताहमुदग्रपाणि स्खलन्ती पर्यपतम् । मदीयपाणिभ्रष्टो बालकः कस्यापि कपिलाशवस्य क्रोडमभ्यलीयत । तच्छवाकर्षिणो व्याघ्रस्य प्राणान्बाणो बाणासनयन्त्रमुक्तोऽपाहरत् । विलोलालको बालकोऽपि शबरैरादाय कुत्रचिदुपानीयत । कुमारमपरमुद्वहन्ती मद्दुहिता कुत्र गता न जाने । साहं मोहं गता केनापि कृपालुना वृष्णिपालेन स्वकुटीरमावेश्य विरोपितव्रणाभवम् । ततः स्वस्थीभूय भूयः क्ष्माभर्तुरन्तिकमुपातिष्ठासुरसहायतया दुहितुरनभिज्ञाततया च व्याकुलीभवामीत्यभिदधानेकाकिन्यपि स्वामिनं गमिष्यामीति सा तदैव निरगात् । अहमपि भवन्मित्रस्य विदेहनाथस्य विपन्निमित्तं विषादमनुभवंस्तदन्वयाङ्कुरं कुमारमन्विष्यंस्तदेकं चण्डिकामन्दिरं सुन्दरं प्रागाम् । तत्र संततमेवंविधविजयसिद्धये कुमारं देवतोपहारं करिष्यन्तः किराता महीरुहशाखावलम्बितमेनमसिलतया वा सैकततले खनननिक्षिप्तचरणं लक्ष्यीकृत्य शितशरनिकरेण वानेकचरणैः पलायमानं कुक्कुरबालकैर्वा दंशयित्वा संहनिष्याम इति भाषमाणा मया समभ्यभाष्यन्त । ननु किरातास्तमोघोरप्रचारे कान्तारे स्खलितपथः स्थविरभूसुरोऽहं, मम पुत्रकं क्वचिच्छायायां निक्षिप्य मार्गान्वेषणाय किंचिदन्तरमग

8 18 विजय° om N—8 21 दंशयित्वा N—

स्थम्। स कुत्र गतः केन वा गृहीतः परीक्ष्यापि न वीक्ष्यते। तन्मुखालोकनेन विनानेकान्यहान्यतीतानि किं करोमि क्व यामि भवद्भिर्न किमदर्शीति। द्विजोत्तम कश्चिदत्र तिष्ठति किमेष तव नन्दनः सत्यमेव तदेनं गृहाणेत्युक्त्वा दैवानुकूल्येन मह्यं तं व्यतरन्। तेभ्यो दत्ताशीरहं बालकमङ्गीकृत्य शिशिरोदकादिनोपचारेणाश्वास्य निःशङ्कं भवदङ्कमानीतवानस्मि। एनमायुष्मन्तं पितृरूपो भवानभिरक्षतादिति। राजा सुहृदापन्निमित्तं शोकं तन्नन्दनावलोकनसुखेन किंचिदधरीकृत्य तमुपहारवर्मनाम्नाहूय राजवाहनमिव पुपोष। जनपतिरेकस्मिन्दिवसे तीर्थस्नानाय पक्कणनिकटमार्गेण गच्छन्नबलया कयाचिदुपलालितमनुपमशरीरं कुमारं कंचिदवलोक्य कुतूहलाकुलस्तामपृच्छत्। भामिनि रुचिरमूर्तिः सराजगुणसंपूर्णोऽसावर्भको भवदन्वयसंभवो न भवति। कस्य नयनानन्दो निमित्तेन केन भवदधीनो जातः कथ्यतां याथातथ्येन त्वयेति। प्रणतया शबर्या सलीलमलापि। राजन् आत्मपल्लीसमीपे पदव्यां वर्तमानस्य मिथिलेश्वरस्य सर्वस्वमपहरति शबरसैन्ये मद्दयितेनापहृत्य कुमार एष मह्यमर्पितो व्यवर्धत। तदवधार्य कार्यज्ञो राजा मुनिकथितं द्वितीयं राजकुमारमेव निश्चित्य सामदानाभ्यां तामनुनीयापहारवर्मेत्याख्याय देव्यै वर्धयेति समर्पितवान्।

कदाचिद्वामदेवशिष्यः सोमशर्मनामा कंचिदेकं बालकं राज्ञः पुरो निक्षिप्याभाषत। देव रामतीर्थे स्नात्वा प्रत्यागच्छता मया काननान्तरे वनितया कयापि धार्यमाणमेनमुज्ज्वलाकारं कुमारं विलोक्य सादरमभाणि। स्थविरे का त्वमेतस्मिन्नटवीमध्ये बालकमुद्वहन्ती किमर्थमायासेन भ्रमसीति। वृद्धयाप्यभाषि। मुनिवर कालयवननाम्नि द्वीपे कालगुप्तो नाम धनाढ्यो वैश्यवरः कश्चिदस्ति। तन्न-

न्दिनीं नयनानन्दकारिणीं सुवृत्तां नामैतस्माद्द्वीपादागतो मगधनाथमन्त्रिसंभवो रत्नोद्भवो नाम रमणीयगुणालयो भ्रान्तभूवलयो मनोहारी व्यवहार्युपपन्न सुवस्तुसंपदा श्वशुरेण समानितोभूत् । कालक्रमेण नताङ्गी गर्भिणी जाता । ततः सोदरविलोकनकुतूहलेन रत्नोद्भवः कथंचिच्छ्वशुरमनुनीय चपललोचनया सह प्रवहणमारुह्य पुष्पपुरमभिप्रतस्थे । कल्लोलमालिकाभिहतः पोतः समुद्राम्भस्यमज्जत् । गर्भभरालसां तां ललनां धात्रीभावेन कल्पिताहं कराभ्यामुद्वहन्ती फलकमेकमधिरुह्य दैवगत्या तीरभूमिमगमम् । सुहृज्जनवृतो रत्नोद्भवस्तत्र निमग्नो वा केनाप्युपायेन तीरमगमद्वा न जानामि । क्लेशस्य परां काष्ठामधिगता सुवृत्तास्मिन्नटवीमध्ये सुतमसूत । प्रसववेदनया विचेतना सा प्रच्छायशीतले तरुतले निवसति । विजने वने स्थातुमशक्यतया जनपदगामिनं मार्गमन्वेष्टुमुद्युक्तया मया विवशायास्तस्याः समीपे बालकं निक्षिप्य गन्तुमनुचितमिति कुमारोप्यनायीति । एतस्मिन्नेव क्षणे वन्यो वारणः कश्चिददृश्यत । तं विलोक्य भीता सा बालकं निपात्य प्राद्रवत् । अहं समीपलतागुल्मे प्रविश्य परीक्षमाणोतिष्ठम् । निपतितं बालकं पल्लवकवलमिवाददति गजपतौ कण्ठीरवो भीमरवो महाग्रहेण न्यपतत् । भयाकुलेन दन्तावलेन झटिति वियति पात्यमानो बालको न्यपतत् । चिरायुष्यतया सन्निहिततरुशाखासमासीनेन वानरेण केनचित्पक्वफलमनीषया परिगृह्य फलेतरतया विततस्कन्धमूले निक्षिप्तोभूत् । सोपि मर्कटः क्वचिदगात् । बालकेन सत्त्वसंपन्नतया सकलक्लेशसहेनाभावि । केसरिणा करिणं निहत्य कुत्रचिदगामि । लतागृहान्निर्गतोहमपि तेजःपुञ्जं बालकं शनैरवनिरुहादवतार्य वनान्तरे वनितामन्विष्या-

---

10. 5. रत्नोद्भव N.—10. 9. रत्नोद्भवेन Mss.—10. 13. एवं वनेऽहम् N.—10. 19. °फलबुद्ध्या N.—

विलोक्यैनमानीय गुरवे निवेद्य तन्निदेशेन भवन्निकटमानीतवानस्मीति। सर्वेषां सुहृदामेकदैवानुकूलदैवाभावेन महदाश्चर्यं विभ्राणो राजा रत्नोद्भवः कथमभवदिति चिन्तयस्तन्नन्दनं पुष्पोद्भवनामधेयं विधाय तदुदन्तं व्याख्याय सुश्रुताय विषादसंतोषावनुभवंस्तदनुजतनयं समर्पितवान्।

अन्येद्युः कंचन बालकमुरसि दधती वसुमती वल्लभमभिगता तेन कुत्रत्योऽयमिति पृष्टा समभाषत। राजन् अतीतायां रात्रौ काचन दिव्यवनिता मत्पुरतः कुमारकमेकं संस्थाप्य निद्रामुद्रितां मां विबोध्य विनीताब्रवीत्। देवि त्वन्मन्त्रिणो धर्मपालनन्दनस्य कामपालस्य वल्लभा यक्षकान्ताहं तारावली नाम नन्दिनी मणिभद्रस्य यक्षेश्वरानुमत्या मदात्मजमेतं भवत्तनुजस्याम्भोनिधिवलयवेष्टितक्षोणीमण्डलेश्वरस्य भाविनो विशुद्धयशोनिधे राजवाहनस्य परिचर्याकरणायानीतवत्यस्मि। त्वमेनं मनोजसंनिभं वर्धयेति। विस्मयविकसितनयनया मया सविनयं सत्कृता स्वक्षी यक्षी साप्यदृश्यतामयासीदिति। कामपालस्य यक्षकन्यासंगमे विस्मयमानमानसो राजहंसो रञ्जितमित्रं सुमित्रमाहूय तदीयभ्रातृपुत्रमर्थपालं विधाय तस्मै सर्वं वार्तादिकं व्याख्यायादात्।

ततः परस्मिन्दिवसे वामदेवान्तेवासी तदाश्रमवासी समाराधितदेवकीर्तिं कुमारमेकमवगमय्य नरपतिमवादीत्। देव तीर्थयात्राप्रसङ्गेन कावेरीतीरमागतोऽहं विलोलालकं बालकं निजोत्सङ्गतले निधाय रुदतीं स्थविरामेकां विलोक्यावोचम्। स्थविरे का त्वम्। अयमर्भकः कस्य नयनानन्दकरः कान्तारं किमर्थमागता शोककारणं किमिति। सा करयुगेन बाष्पजलमुन्मृज्य निजशोकशङ्कु-

11. 6. अनुगता N.—11. 23. बाष्प° om. N उन्मृज्य Mss —

स्याटनक्षममेनं मामवलोक्य शोकहेतुमवोचत् । द्विजात्मज राजहंसमन्त्रिणः शितवर्मणः कनीयानात्मजः सत्यवर्मा तीर्थयात्राभिलाषेण देशमेनमागच्छत् । स कस्मिंश्चिदग्रहारे कालीं नामैकस्य भूसुरस्य नन्दिनीं विवाह्य तस्या अनपत्यतया गौरीं नाम तद्भगिनीं काञ्चनकान्तिं परिणीय तस्यामेकं तनयमलभत । काली तासूयमेकदा धात्र्या मया सह बालमेनमेकेन मिषेणानीय तटिन्यामेतस्यामक्षिपत् । करेणैकेन बालमुद्धृत्यापरेण प्लवमाना नदीवेगागतस्य कस्यचित्तरोः शाखामवलम्ब्य तत्र शिशुं निधाय नदीवेगेनोह्यमाना केनचित्तरुलग्नेन कालभोगिनाहमदंशि । मदवलम्बीभूतो भूरुहोऽयमस्मिन्देशे तीरमगमत् । गरलस्योद्दीपनतया मयि मृतायामरण्ये कश्चन शरण्यो नास्तीति मया शोच्यत इति । ततो विषमविषज्वालावलीढावयवा सा धरणीतले न्यपतत् । दयाविष्टोऽहं मन्त्रबलेन विषव्यथामपनेतुमक्षमः समीपकुञ्जेष्वौषधविशेषमन्विष्य प्रत्यागतो व्युत्क्रान्तजीवितां तां व्यलोकयम् । तदनु तस्याः पावकसंस्कारं विरच्य शोकाकुलचेता बालमेनमगतिमादाय सत्यवर्मवृत्तान्तश्रवणवेलायां तन्निवासाग्रहारनामधेयस्याश्रुततया तदन्वेषणमशक्यमित्यालोच्य भवदमात्यतनयस्य भवानेवाभिरक्षितेति भवन्तमेनमनयमिति तन्निशम्य सत्यवर्मस्थितेः सम्यगनिश्चिततया खिन्नमानसो नरपतिः सुमतये मन्त्रिणे सोमदत्तं नाम तदनुजतनयमर्पितवान् । सोऽपि सोदरमागतमिव मन्यमानो विशेषेण पुपोष ।

एवं मिलितेन कुमारमण्डलेन बालकेलीरनुभवन्नधिरूढानेकवाहनो राजवाहनोऽनुक्रमेण चौलोपनयनादिसंस्कारजातमलभत । ततः सकललिपिज्ञानं निखिलदेशीयभाषापाण्डित्यं षडङ्गसहितवेद-

समुदायकोविदत्व काव्यनाटकाख्यानकाख्यायिकेतिहासचित्रकथासहितपुराणगणनैपुण्य धर्मशब्दज्योतिस्तर्कमीमांसादिसमस्तशास्त्रचातुर्यं कौटिल्यकामन्दकीयादिनीतिपटलकौशल वीणाद्यशेषवाद्यदाक्ष्य संगीतसाहित्यहारित्व मणिमन्त्रौषधादिमायाप्रपञ्चचुञ्चुत्व मातङ्गतुरङ्गादिवाहनारोहणपाटव विविधायुधप्रयोगचणत्व चौर्यदुरोदरादिकपटकलाप्रौढत्व च तत्तदाचार्येभ्यः सम्यग्लब्ध्वा यौवनेन विलसन्त कृत्येष्वनलस कुमारनिकर निरीक्ष्य महीवल्लभः सोऽह शत्रुजनदुर्लभ इति परमानन्दमविन्दत ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते कुमारोत्पत्तिर्नाम प्रथम उच्छ्वास ॥

अथैकदा वामदेवः सकलकलाकुशलेन कुसुमसायकसंशयितसौन्दर्येण कलितसोदर्येण साहसोपहसितकुमारेण सुकुमारेण जयध्वजातपवारणकुलिशाङ्कितकरेण कुमारनिकरेण परिवेष्टित राजानमानतशिरस समभिगम्य तेन तां कृता परिचर्यामङ्गीकृत्य निजचरणकमलयुगलगलन्मधुकरायमाणकाकपक्ष विदलिष्यमाणविपक्ष कुमारचय गाढमालिङ्ग्य मितसत्यवाक्येन विहिताशीरभ्यभाषत । भूवल्लभ भवदीयमनोरथफलमिव समृद्धलावण्य तारुण्य नूनमिदो भवत्पुत्रोनुभवति । सहचरसमेतस्य नूनमेतस्य दिग्विजयारम्भसमय एष । तदस्य सकलक्लेशसहस्य राजवाहनस्य दिग्विजयप्रयाण क्रियतामिति । कुमारा माराभिरामा रामाद्यपौरुषा रुषा भस्मीकृतारयो रयोपहसि-

13 13 निजचरणगलन्° D —

तसमीरणा रणाभियानेन यानेनाभ्युदयाशंसं राजानमकार्षुः। तस्माच्चिन्पमितरेखां विधाय समुचितां बुद्धिमुपदिश्य शुभे मुहूर्ते सपरिवारं कुमारं विजयाय विससर्ज। राजवाहनो मङ्गलसूचकं शुभशकुनं विलोकयन्देशं कंचिदतिक्रम्य विन्ध्याटवीमध्यमविशत्। तत्र हेतिहतिकिणाङ्कं कालायसकर्कशकायं यज्ञोपवीतेनानुमेयविप्रभावं व्यक्तकिरातप्रभावं लोचनपरुषं कमपि पुरुषं ददर्श। तेन विहितपूजनो राजवाहनोऽभ्यभाषत। ननु मानव जनसङ्गरहिते मृगहिते घोरप्रचारे कान्तारे विन्ध्याटवीमध्ये भवानेकाकी किमिति निवसति· भवदंसोपनीतं यज्ञोपवीतं भूसुरभावं द्योतयति· हेतिहतिभिः किरातरीतिरनुमीयते कथय किमेतदिति। तेजोमयोऽयं मानुषमात्रपौरुषो नूनं न भवतीति मत्वा स पुरुषस्तद्वयस्यमुखान्नामजनने विज्ञाय तस्मै निजवृत्तान्तमकथयत्। राजनन्दन केचिदस्यामटव्यां वेदादिविद्याभ्यासमपहाय निजकुलाचारं दूरीकृत्य सत्यशौचादिधर्मव्रातं परिहृत्य किल्बिषमन्विष्यन्तः पुलिन्दपुरोगमास्तदन्नमुपभुञ्जाना बहवो ब्राह्मणब्रुवा निवसन्ति। तेषु कस्यचित्पुत्रो निन्दापात्रचारित्रो मातङ्गो नामाहं सह किरातबलेन जनपदं प्रविश्य ग्रामेषु धनिनः स्त्रीबालसहितानानीय बन्धने निधाय तेषां सकलधनमपहरन्नुद्धृतदयो व्यचरम्। कदाचिदेकस्मिन्कान्तारे मदीयसहचरगणेन जिघांस्यमानं भूसुरमेकमवलोक्य दयायत्तचित्तोऽब्रवम्। ननु पापा न हन्तव्यो ब्राह्मण इति। ते रोषारुणनयना मां बहुधा निरभर्त्सयन्। तेषां भाषणपारुष्यमसहिष्णुरहमवनिसुररक्षणाय चिरं प्रयुध्य तैरभिहतो गतजीवितोऽभवम्। ततः प्रेतपुरीमुपेत्य तत्र देहधारिभिः पुरुषैः परिवेष्टितं सभामध्ये रत्नखचितसिंहासनासीनं शमनं विलोक्य तस्मै

14. 19. भवम् instead of भवेनम् N.—.

दण्डप्रणाममकरवम्। सोऽपि मामवेक्ष्य चित्रगुप्तं नाम निजामात्यमाहूय तमबोधयत्। सचिव नैषोऽमुष्य मृत्युसमयः। निन्दितचरितोऽप्ययं महीसुरनिमित्तं गतजीवितोऽभूत्। इतः प्रभृति विगलितकल्मषस्यास्य पुण्यकर्मकरणे रुचिरुदेष्यति। पापिष्ठैरनुभूयमानमत्र यातनाविशेषं विलोक्य पुनरपि पूर्वशरीरमनेन गम्यतामिति। चित्रगुप्तोऽपि तत्रतत्र संतप्तेष्वायसस्तम्भेषु बध्यमानानत्युष्णीकृते विततशरावतैले क्षिप्यमाणांल्लगुडैर्जर्जरीकृतावयवान्निशितटङ्कैः परितक्ष्यमाणानपि दर्शयित्वा पुण्यबुद्धिमुपदिश्य माममुञ्चत्। तदैव पूर्वशरीरमहं प्राप्तो महाटवीमध्ये शीतलोपचारं रचयता महीसुरेण परीक्ष्यमाणः शिलायां शयितः क्षणमतिष्ठम्। मदनु विदितोदन्तो मदीयबन्धुगणः सहसागत्य मन्दिरमानीय मामपक्रान्तव्रणमकरोत्। द्विजन्मा कृतज्ञो मह्यमक्षरशिक्षां विधाय विविधागमतन्त्रमाख्याय कल्मषक्षयकारणं सदाचारमुपदिश्य ज्ञानेक्षणगम्यमानस्य शशिखण्डशेखरस्य पूजाविधानमभिधाय पूजां मत्कृतामङ्गीकृत्य निरगात्। तदारभ्याहं किरातकृतसंसर्गं बन्धुकुलवर्गमुत्सृज्य सकललोकैकगुरुमिन्दुकलावतंसं चेतसि स्मरन्नस्मिन्कानने दूरीकृतकलङ्को वसामि। देव भवते विज्ञापनीयं रहस्यं किंचिदस्त्यागम्यतामिति। स वयस्यगणादपनीय रहसि पुनरेनमभाषत। राजन् अतीते निशान्ते गौरीपतिः स्वप्नसंनिहितो निद्रामुद्रितलोचनं विबोध्य प्रसन्नवदनकान्तिः प्रश्रयानतं मामवोचत्। मातङ्ग दण्डकारण्यान्तरालगामिन्यास्तटिन्यास्तीरभूमौ सिद्धसाध्याराध्यमानस्य स्फटिकलिङ्गस्य पश्चादद्रिपतिकन्यापदपङ्क्तिचिह्नितस्याश्मनः समीपे

15. 5. N. om. पूर्वशरीरमनेन....[illegible]; evidently a mere clerical error.—15. 11. [illegible]. N.—

विधेराननमिव बिलं विद्यते। तत्र निक्षिप्तं ताम्रशासनं विधातुरिव शासनं समादाय विधिं तदुपदिष्टं दिष्टविजयमिव विधाय पाताललोकाधीश्वरेण भवता भवितव्यम्। भवत्साहाय्यकरो राजकुमारोऽद्य श्वो वा समागमिष्यतीति। तदादेशानुगुणमेव भवदागमनमभूत्। साधनाभिलाषिणो मम तोषिणो रचय साहाय्यमिति। तथेति राजवाहनः साकं मातङ्गेन नमितोत्तमाङ्गेन विहायार्धरात्रे निद्राणं मित्रगणं वनान्तरमवाप। तदनु तदनुचराः कल्ये साकल्येन राजकुमारमनवलोकयन्तो विषण्णहृदयास्तेषु तेषु वनेषु सम्यगन्विष्यानवेक्षमाणा एतदन्वेषणमनीषया देशान्तरं चरिष्णवोऽतिसहिष्णवो निश्चितपुनःसंगमसंकेतस्थानाः परस्परं वियुज्य ययुः।

लोकैकवीरेण कुमारेण रक्ष्यमाणः संतुष्टान्तरङ्गो मातङ्गोऽपि बिलं शशिशेखरकथिताभिज्ञानपरिज्ञातं निःशङ्कं प्रविश्य गृहीतताम्रशासनो रसातलं पथा तेनैवोपेत्य तत्र कस्यचित्पत्तनस्य निकटे केलीकाननकासारस्य विगतसारसस्य समीपे नानाविधेनाशासनविधानोपपादितेन हविषा होमं विरच्य प्रत्यूहपरिहारिणि सविस्मयं विलोकयति राजवाहने समिदाज्यसमुज्ज्वलिते ज्वलने पुण्यगेहं देहं मन्त्रपूर्वकमाहुतीकृत्य तडित्समानकान्तिं दिव्यां तनुमलभत। तदनु मणिमयमण्डनमण्डलमण्डिता सकललोकललनाकुलललामभूता कन्यका काचन विनीतानेकसखीजनानुगम्यमाना कलहंसगत्या शनैरागत्यावनिसुरोत्तमाय मणिमेकमुज्ज्वलाकारमुपायनीकृत्य तेन कस्त्वमिति पृष्टा सोत्कण्ठा कलकण्ठस्वनेन मन्दमन्दमुदञ्जलिरभाषत। भूसुरोत्तम अहमसुरोत्तमनन्दिनी कालिन्दी नाम। मम पि-

---

16. 1. For निक्षिप्तं N. substitutes देवस्य बिलं and omits the second शासनम्.—16. 6. मातङ्गेन समम् N.—16 13. पथा om. N.—

तास्य लोकस्य शासिता महानुभावो निजपराक्रमासहिष्णुना विष्णुना दूरीकृतामरे समरे यमनगरातिथिरकारि। तद्वियोगशोकसागरमग्ना मामवेक्ष्य कोपि कारुणिक सिद्धतापसोभापत। बाले कश्चिद्दिव्यदेहधारी मानवो नवो वल्लभस्तव भूत्वा सकलरसातलपालयिष्यतीति। तदादेश निशम्य घनोन्मुखी चातकी वर्षागमनमिव तवालोकनकाङ्क्षिणी चिरमतिष्ठम्। मन्मनोरथफलायमान भवदागमनमवगम्य मद्राज्यावलम्बभूतामात्यानुमत्या मदनानुकृतसारथ्येन मनसा भवन्तमागच्छम्। लोकस्यास्य राज्यलक्ष्मीमङ्गीकृत्य मा तत्सपत्नीं करोतु भवानिति। मातङ्गोपि राजवाहनानुमत्या ता तरुणीं परिणीय दि याङ्गनालाभेन हृष्टतरो रसातलराज्यमुररीकृत्य परमानन्दमाससाद।

वञ्चयित्वा वयस्यगण समागतो राजवाहनस्तदवलोकनकौतूहलेन भुव गमिष्णु कालिन्दीदत्त क्षुत्पिपासादिक्लेशनाशन मणिसाहाय्यकरणसतुष्टान्मातङ्गाल्लब्ध्वा कचनाध्वानमनुवर्तमान त विसृज्य बिलपथेन तेन निर्ययो। तत्र च मित्रगणमनवलोक्य भुव बभ्राम। भ्रमश्च विशालोपशल्ये कमप्याक्रीडमासाद्य तत्र विशश्रमिषुरान्दोलिकारूढ रमणीसहितमासजनपरिवृतमुद्याने समागतमेक पुरुषमपश्यत्। सोपि परमानन्देन पल्लवितचेता विकासितवदनारविन्दो मम स्वामी सोमकुलावतंसो विशुद्धयशोनिधी राजवाहन एष महाभाग्यतयाकाण्ड एवास्य पादमूल गतवानस्मि संप्रति महान्नयनोत्सवो जात इति ससम्भ्रममान्दोलिकाया अवतीर्य सरभसपदविन्यासविलासहर्षोत्कपचारित त्रिचतुरपदा

17 5 घनश्या मुखी N —

न्युद्गतस्य चरणकमलयुगलं गलदुल्लसन्मल्लिकावलयेन मौलिना पस्पर्श । प्रमोदाश्रुपूर्णो राजा पुलकिताङ्गं तं गाढमालिङ्ग्य अये सौम्य सोमदत्त इति व्याजहार । ततः कस्यापि पुंनागभूरुहस्य प्रच्छायशीतले तले संविष्टेन मनुजनाथेन सप्रणयमभाणि । सखे कालमेतावन्तं देशे कस्मिन्प्रकारेण केनास्थायि भवता संप्रति कुत्र गम्यते तरुणी केयमेषः परिजनः सपादितः कथं कथयेति । सोऽपि मित्रसंदर्शनव्यतिकरापगतचिन्ताज्वरातिशयो मुकुलितकरकमलः सविनयमात्मीयप्रचारप्रकारमवोचत् ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते द्विजोपकृतिर्नाम द्वितीय उच्छ्वासः ॥

देव भवच्चरणकमलसेवाभिलाषी भूतोऽहं भ्रमन्नेकस्यां वनावनौ पिपासाकुलो लतापरिवृतशीतलनदसलिलं पिबन्नुज्ज्वलाकारं रत्नं तत्रैकमद्राक्षम् । तदादाय गत्वा च कंचनाध्वानमतिक्रम्याम्बरमणेरत्युष्णतया गन्तुमक्षमो वनेऽस्मिन्नेव किमपि देवायतनं प्रविष्टो दीनाननं बहुतनयसमेतं स्थविरं महीसुरमेकमवलोक्य कुशलमुदितदयोऽहमपृच्छम् । कार्पण्यविवर्णवदनो महदाशापूर्णमानसोऽवोचदग्रजन्मा । महाभाग सुतानेतान्मातृहीनाननेकैरुपायै रक्षन्निदानीमस्मिन्कुदेशे भैक्षं संपाद्य ददेतेभ्यो वसामि शिवालयेऽस्मिन्निति । भूदेव एतत्कटकाधिपती राजा कस्य देशस्य किंनामधेयः किमत्रागमनकारणमस्येति पृष्टोऽभाषत महीसुरः । सौम्य मत्तकालो नाम

लाटेश्वरो देशस्यास्य पालयितुर्वीरकेतोस्तनयां वामलोचनां नाम तरुणीरत्नमसमानलावण्यं श्रावंश्रावमवधूतदुहितृप्रार्थनस्य तस्य पाटलीं नाम्ना नगरीमरौत्सीत्। वीरकेतुरपि भीतो महदुपायनमिव तनयां मत्तकालायादात्। तरुणीलाभहृष्टचेता लाटपतिः परिणेया निजपुर एवेति निश्चित्य गच्छन्निजदेशं प्रति संप्रति मृगयादरेणात्र वने सैन्यवासमकारयत्। कन्यासारणे नियुक्तो मानपालो नाम वीरकेतुमन्त्री मानधनश्चतुरङ्गबलसमन्वितोन्यत्र रचितशिबिरस्तन्निजनाथावमानखिन्नमानसोन्तर्बिभेदेति । विप्रोसौ बहुतनयो विद्वान्निर्धनः स्थविरश्च दानयोग्य इति तस्मै करुणापूर्णमना रत्नमदाम् । परमाह्लादविकासिताननोभिहितानेकाशीः कुत्रचिदग्रजन्मा जगाम। अध्वश्रमखिन्नेन मया तत्र निरवेशि निद्रासुखम्। तदनु पश्चान्निगडितबाहुयुगलः स भूसुरः कशाघाताचिह्नितगात्रोनेकनैस्त्रिंशिकैरनुयातोभ्येत्य मामसौ दस्युरित्यदर्शयत् । परित्यक्तभूसुरा राजभटा रत्नावाप्तिप्रकारं मदुक्तमनाकर्ण्य भयरहितं मां गाढं नियम्य रज्जुभिरानीय कारागारमेते तव सखाय इति निगडितान्कांश्चिन्निर्दिष्टवन्तो मामपि निगडितचरणयुगलमकार्षुः। किंकर्तव्यतामूढेन निराशक्लेशानुभवेनावाचि मया। ननु पुरुषा वीर्यपरुषा निमित्तेन केन निविशथ कारावासदुःखं दुस्तरम्। यूयं वयस्या इति निर्दिष्टमेतैः किमिदमिति। तथाविधं मामवेक्ष्य भूसुरान्मया श्रुतं लाटपतिवृत्तान्तं व्याख्याय चौरवीराः पुनरवोचन्। महाभाग वीरकेतुमन्त्रिणो मानपालस्य किंकरा वयं तदाज्ञया लाटे-

---

19. 3. नाम्ना om N.—19. 6. कन्यासारेण Mss But a locative is required on account of नियुक्त.—19. 12. निगलितबाहु° Mss. 19. 17. भाषि Mss.

ध्वरमारणाय राज्ञौ सुरुङ्गाद्वारेण तदगारं प्रविश्य तत्र राजाभावेन विषण्णा वहुधनमपहृत्य महाटवीं प्राविशाम। अपरेद्युश्च पदान्वेषिणो राजानुचरा बहवोऽभ्येत्य धृतधनचयानस्मान्परित परिवृत्य दृढतरं बद्ध्वा निकटमानीय समस्तवस्तुशोधनवेलायामेकस्यानर्घरत्नस्याभावेनास्मद्वधाय माणिक्यादानायास्मान्निकलाशृङ्खलयन्निति । श्रुत्वा रत्नरत्नावलोकनस्थानोऽहमिद तदेव माणिक्यमिति निश्चित्य भूदेव दाननिमित्ता दुरवस्थामात्मनो जन्म नामधेय युष्मदन्वेषणपर्यटन प्रकार चामात्य समयोचितै सलापैर्मैत्रीमकार्षम् । ततोऽर्धरात्रे तेषा मम च शृङ्खलाबन्धन निर्भिद्य तैरनुगम्यमानो निद्रितस्य द्वा रथगणस्यायुधजालमादाय पुररक्षान्पुरतोऽभिमुखागतान्पटुपराक्रमलीलयाभिद्राव्य मानपालशिबिर प्राविशम् । मानपालो निजकिंकरेभ्यो मम कुलाभिमानवृत्तान्त तत्कालीनविक्रम च निशम्य माममानयत् । परेद्युर्मत्तकालेन प्रेषिता केचन पुरुषा मानपालमुपेत्य मन्त्रिन् मदीयराजमन्दिरे सुरुङ्गया बहुधनमपहृत्य चौरवीरा भवदीयकटक प्राविशस्तानर्पय नोचेन्महानर्थ सभविष्यतीति क्रूरतर वाक्यमब्रुवन् । तदाकर्ण्य रोषारुणितनेत्रो मन्त्री लाटपति क तेन मैत्री का पुनरस्य वराकस्य सेवया किं लभ्यमिति ता न्निरभर्त्सयत् । ते च मानपालेनोक्त विप्रलाप मत्तकालाय तथैवा कथयन् । कुपितोऽपि लाटपतिर्दोर्वीर्यगर्वेणाल्पसैनिकसमेतो योद्धुमभ्यगात् । पूर्वमेव कृतरणनिश्चयो मानी मानपाल सनद्धयोधो योद्धुकामो भूत्वा नि शङ्क निरगात् । अहमपि सबहुमान मन्त्रिदत्तानि बहुलतुरगमोपेत चतुरसारथि रथ च दृढतर कवच मदनुरूप चाप

20 4 रत्नस्य om N—20 18 T om N—20 20 युद्धकाम N—

च विविधबाणपूर्णं तूणीरद्वयं समुचितान्यायुधानि गृहीत्वा युद्धसंनद्धो मदीयबलविश्वासेन रिपूद्धरणोद्युक्तं मन्त्रिणमन्वगाम्। परस्परमत्सरेण तुमुलसंगरकरमुभयसैन्यमतिक्रम्य समुल्लसद्भुजाटोपेन बाणवर्षं तदङ्गे विमुञ्चन्नरातीनाहरम्। ततोऽरिरथतुरंगमं मद्रथं तन्निकटं नीत्वा शीघ्रलङ्घनोपेततदीयरथोऽहमरातेः शिरःकर्तनमकार्षम्। तस्मिन्निपतिते तदवशिष्टसैनिकेषु पलायितेषु नानाविधहयगजादिवस्तुजातमादाय परमानन्दमनन्तो मन्त्री ममानेकविधां संभावनामकार्षीत्। मानपालप्रेषितात्तदनुचरादेनमखिलमुदन्तजातमाकर्ण्य संतुष्टमना राजाभ्युद्गतो मदीयपराक्रमं विस्मयमानः समहोत्सवममात्यबान्धवानुमत्या शुभदिने निजतनयां मह्यमदात्। ततो यौवराज्याभिषिक्तोऽहमनुदिनमाराधितमहीपालचित्तो वामलोचनया तया सह नानाविधसौख्यमनुभवन्भवद्विरहवेदनाशल्यविकलहृदयः सिद्धादेशेन सुहृज्जनावलोकनफलं प्रदेशे महाकालनिवासिनः परमेश्वरस्याराधनायाद्य पत्नीसमेतः समागतोऽस्मि। भक्तवत्सलस्य गौरीपतेः कारुण्येन भवत्पादारविन्दसंदर्शनानन्दसंदोहो मया लब्ध इति।

तन्निशम्याभिनन्दितपराक्रमो राजवाहनस्तन्निरपराधदण्डे दैवमुपालभ्य तस्मै क्रमेणात्मचरितं कथयामास। तस्मिन्नवसरे पुरतः पुष्पोद्भवं विलोक्य ससंभ्रमं निजनिटिलतटस्पृष्टचरणाङ्गुलिमुदञ्चितभुजमेनं गाढमालिङ्ग्यानन्दबाष्पसंकुलसंफुल्ललोचनः सौम्य सोमदत्तायं स पुष्पोद्भव इति तस्मै तं दर्शयामास। तौ च चिरविरहदुःखमुत्सृज्यान्योन्यालिङ्गनसुखमन्वभूताम्। ततस्तस्यैव महीरुहस्य छायायामुपविश्य राजा समभाषत। वयस्य भूसुरकार्यंकरि-

21. 15. भवत्पादारविन्द° N.—

ण्यहं मित्रगणो विदितार्थः सर्वथान्तरायं करिष्यतीति निद्रितान्मयतः परित्यज्य निरगाम्। तदनु प्रबुद्धो वयस्यवर्गः किमिति निश्चित्य मदन्वेषणाय कुत्र गतवान्। भवानेकाकी कुत्र गत इति। सोऽपि ललाटतटचुम्बदञ्जलिपुटः सविनयमलपत्॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते सोमदत्तचरितं नाम तृतीय उच्छ्वासः॥

देव महीसुरोपकारायैव देवो गतवानिति निश्चित्यापि देवेन गन्तव्यं देशं निर्णेतुमशक्नुवानो मित्रगणः परस्परं वियुज्य दिक्षु देवमन्वेष्टुमगच्छत्। अहमपि देवस्यान्वेषणाय महीमटन्कदाचिदभ्ररमध्यगतस्याम्बरमणेः किरणमसहिष्णुरेकस्य गिरितटमहीरुहस्य प्रच्छायशीतले तले क्षणमुपाविशम्। मम पुरोभागे दिनमध्यसंकुचितसर्वावयवां कूर्माकृतिं मानवच्छायां निरीक्ष्योन्मुखो गगनतलान्महारयेण पतन्तं पुरुषं कंचिदन्तराल एव दयोपनतहृदयोऽहमवलम्ब्य शनैरवनितले निक्षिप्य दूरापातवीतसंज्ञं तं शिशिरोपचारेण विबोध्य शोकातिरेकेणोद्गतबाष्पलोचनं तं भृगुपतनकारणमपृच्छम्। सोऽपि कररुहैरश्रुकणानपनयन्नभाषत। सौम्य मगधाधिनाथामात्यस्य पद्मोद्भवस्यात्मसंभवो रत्नोद्भवो नामाहम्। वाणिजरूपेण कालयवनद्वीपमुपेत्य कामपि वणिक्कन्यकां परिणीय तया सह प्रत्यागच्छन्नम्बुधौ तीरस्थानातिदूर एव प्रवहणस्य भग्नतया सर्वेषु निमग्नेषु कथं

22 12 कूर्माकृतिं मानुष° B".

कथमपि दैवानुकूल्येन तीरभूमिमभिगम्य निजाङ्गनावियोगदुःखार्णवे प्लवमानः कस्यापि सिद्धतापसस्यादेशादरेण षोडशहायनानि कथंचिन्नीत्वा दुःखस्य पारमनवेक्षमाणो गिरिपतनमकार्षमिति ।

तस्मिन्नेवावसरे किमपि नारीकूजितमश्रावि । न खलु समुचितमिदं यत्सिद्धादिष्टे पतितनयमिलने विरहमसहिष्णुर्वैश्वानरं विशसीति । तन्निशम्य मनोविदितजनकभाव तमवादिषम् । तात भवते विज्ञापनीयानि बहूनि सन्ति । भवतु पश्चादखिलमाख्यातव्यम् । अधुना नारीकूजितमनुपेक्षणीयं मया । क्षणमात्रमत्र भवता स्थेयमिति । तदनु सोऽहं त्वरया किंचिदन्तरमगमम् । तत्र पुरतो भयकरज्वालाकुलहुतभुगवगाहनसाहसिकां मुकुलिताञ्जलिपुटां वनितां कांचिदवलोक्य ससम्भ्रममनलादपनीय कूजन्त्या वृद्धया सह मत्पितुरभ्यर्णमभिगमय्य स्थविरामवोचम् । वृद्धे भवत्यौ कुत्रत्ये कान्तारे निमित्तेन केन दुरवस्थानुभूयते कथ्यतामिति । सा सगद्गदमवादीत् । पुत्र कालयवनद्वीपे कालगुप्तनाम्नो वणिजः कस्यचिदेषा सुता सुवृत्ता नाम रत्नोद्भवेन निजकान्तेनागच्छन्ती जलधौ मग्ने प्रवहणे निजधात्र्या मया सह फलकमेकमवलम्ब्य दैवयोगेन कूलमुपेतासन्नप्रसवसमया कस्यांचिदटव्यामात्मजमसूत । मम तु मन्दभाग्यतया बाले वनमातङ्गेन गृहीते मद्द्वितीया परिभ्रमन्ती षोडशवर्षानन्तरं भर्तृपुत्रसंगमो भविष्यतीति सिद्धवाक्यविश्वासादेकस्मिन्पुण्याश्रमे तावन्तं समयं नीत्वा शोकमपारं सोढुमक्षमा समुज्ज्वलिते वैश्वानरे शरीरमाहुतीकर्तुमुद्युक्तासीदिति । तदाकर्ण्य निजजननीं ज्ञात्वा तामहं दण्डवत्प्रणम्य तस्यै मदुदन्तमखिलमाख्याय धात्रीभाषणफुल्लवदनं विस्मयविकसिताक्षं जनकमदर्शयम् । पितरौ तौ साभिज्ञानमन्योन्यं ज्ञात्वा मुदितान्तरात्मानौ विनीतं मामा-

नन्दाश्रुवर्षेणाभिषिच्य गाढमाश्लिष्य शिरस्युपाघ्राय कस्यांचिन्महीरुहच्छायायामुपाविशताम्। कथं निवसति महीवल्लभो राजहंस इति जनकेन पृष्टोहं तस्य राज्यच्युतिं त्वदीयजननं सकलकुमारावाप्तिं तव दिग्विजयारम्भं भवतो मातङ्गानुयानमस्माकं युष्मदन्वेषणकारणं सकलमभ्यधाम्। ततस्तौ कस्यचिदाश्रमे मुनेरस्थापयम्। ततो देवस्यान्वेषणपरायणोहमखिलकार्यनिमित्तं वित्तं निश्चित्य भवदनुग्रहाल्लब्धस्य साधकत्वस्य साहाय्यकरणदक्षं शिष्यगणं निष्पाद्य विन्ध्यवनमध्ये पुरातनपत्तनस्थानान्युपेत्य विविधनिधिसूचकानां महीरुहाणामधो निक्षिप्तान्वसुपूर्णान्कलशान्सिद्धाञ्जनेन ज्ञात्वा रक्षिषु परितः स्थितेषु खननसाधनैरुत्पाट्य दीनारानसंख्यान्राशीकृत्य तत्कालागतमनतिदूरे निवेशितं वणिक्कटकं कंचिदभ्येत्य तत्र बलिनो बलीवर्दान्गोणीश्च क्रीत्वान्यद्रव्यमिषेण वसु तद्गोणीसंचितं तैरुह्यमानं शनैः कटकमनयम्। तदधिकारिणा चन्द्रपालेन केनचिद्वणिक्पुत्रेण विरचितसौहृदोहममुनैव साकमुज्जयिनीमुपाविशम्। मत्पितरावपि तां पुरीमभिगमय्य सकलगुणनिलयेन बन्धुपालनाम्ना चन्द्रपालजनकेन नीयमानो मालवनाथदर्शनं विधाय तदनुमत्या गूढवसतिमकरवम्। ततः काननभूमिषु भवन्तमन्वेष्टुमुद्युक्तं मां परममित्रं बन्धुपालो निशम्यावदत्। सकलं धरणीतलमपारमन्वेष्टुमक्षमो भवान्मनोग्लानिं विहाय तूष्णीं तिष्ठतु भवन्नायकालोकनकारणं शुभशकुनं निरीक्ष्य कथयिष्यामीति। तल्लपितामृताश्वासितहृदयोहमनुदिनं तदुपकण्ठवर्ती कदाचिदिन्दुमुखीं नवयौवनावलीढावयवां नयनचन्द्रिकां बालचन्द्रिकां नाम

24. 3. राज्यच्युतिम् N.—24. 6. °निमित्तमित्यम् B[a]. 24 10 पुरतः स्थितेषु N.—

तरुणीरत्नं वणिङ्मन्दिरलक्ष्मीं मूर्तामिवावलोक्य तदीयलावण्यावधूतधीरभावो लतान्तबाणबाणलक्ष्यतामयासिषम् । चकितबालकुरङ्गलोचना सापि कुसुमसायकसायकायमानेन कटाक्षवीक्षणेन मामसकृन्निरीक्ष्य मन्दमारुतान्दोलितलतेवाकम्पत मनसाभिमुखैश्च समाकुञ्चितै रागलज्जान्तरालवर्तिभिः साङ्गवर्तिभिरीक्षणविशेषैर्निजमनोवृत्तिमकथयत् । चतुरगूढचेष्टाभिरस्या मनोनुरागं सम्यग्ज्ञात्वा सुखसंगमोपायमचिन्तयम् । अन्यदा बन्धुपालः शकुनैर्भवद्गतिं प्रेक्षिष्यमाणः पुरोपान्तविहारवनं मया सहोपेत्य कस्मिंश्चिन्महीरुहे शकुन्तवचनानि शृण्वन्नतिष्ठत् । अहमुत्कलिकाविनोदपरायणो वनान्ते परिभ्रमन्सरोवरतीरे चिन्ताक्रान्तचित्तां दीनवदनां मन्मनोरथैकभूमिं बालचन्द्रिकां व्यलोकयम् । तस्याः ससंभ्रमप्रेमलज्जाकौतुकमनोरमं लीलाविलोकनसुखमनुभवन्सुदत्या वदनारविन्दे विषण्णभावं मदनकदनखेदानुभूतं ज्ञात्वा तन्निमित्तं ज्ञास्यँल्लीलया तदुपकण्ठमुपेत्यावोचम् । सुमुखि तव मुखारविन्दस्य दैन्यकारणं कथयेति । सा रहस्यसंजातविश्रम्भतया विहाय लज्जाभये शनैरभाषत । सौम्य मानसारो मालवाधीशो वार्द्धकस्य प्रबलतया निजनन्दनं दर्पसारमुज्जयिन्यामभ्यषिञ्चत् । स कुमारः सप्तसागरपर्यन्तं महीमण्डलं पालयिष्यन्निजपैतृष्वस्रीयावुद्दण्डकर्माणौ चण्डवर्मदारुवर्माणौ धरणीभरणे नियुज्य तपश्चरणाय राजराजगिरिमभ्यगात् । राज्यं सर्वमसपत्नं शासति चण्डवर्मणि दारुवर्मा मातुलाग्रजन्मनोः शासनमतिक्रम्य पारदार्यपरद्रव्यापहरणादिदुष्कर्म कुर्वाणो मन्मथसमानस्य भवतो लावण्यायत्तचित्तां मामेकदा विलोक्य कन्यादूषणदोषं दूरीकृत्य बलात्कारेण रन्तुमुद्युङ्क्ते तच्चिन्तया दैन्यमगच्छामीति ।

25 2 N om °तामयासिषम्—मामस° —25 9 वनान्तरे N —25 14 भवेनिरम् Mss —

तस्या मनोगतं मयि रागोद्रेकं मन्मनोरथसिद्ध्यन्तरायं च निशम्य बाष्पपूर्णलोचनामाश्वास्य दारुवर्मणो मारणोपायं च विचार्य वल्लभामवोचम् । तरुणि भवदभिलाषिणं दुष्टहृदयमेनं निहन्तुं मृदुरुपायः कश्चिन्मया चिन्त्यते । यक्षः कश्चिदधिष्ठाय बालचन्द्रिकां निवसति तदाकारसंपदाशाशृङ्खलितहृदयो यः सम्बन्धयोग्यः साहसिको रतिमन्दिरे तं यक्षं निर्जित्य तयैकसखीसमेतया मृगाक्ष्या संलापामृतसुखमनुभूय कुशली निर्गमिष्यति तेन चक्रवाकसंशयाकारपयोधरा विवाहनीयेति सिद्धेनैकेनावादीति पुरजनस्य पुरतो भवदीयैः सत्यवाक्यैर्जनैः सकृत्कथनीयम् । तदनु दारुवर्मा वाक्यानीत्थंविधानि श्रावंश्रावं तूष्णीं यदि भिया स्थास्यति तर्हि वरम् । यदि वा दौर्जन्येन त्वया सगममङ्गीकरिष्यति तदा स भवदीयैरित्थं वाच्यः । सौम्य दर्पसारसुधाधिपामात्यस्य भवतोऽस्मिन्विवादे साहसकरणमनुचितम् । पौरजनसाक्षिकं भवन्मन्दिरमानीतया तया तोयजाक्ष्या सह क्रीडन्नायुष्मान्यदि भविष्यसि तदा परिणीय तरुणीं मनोरथान्निर्विशेति । सोऽप्येतदङ्गीकरिष्यति । त्वं सखीवेषधारिणा मया सह तस्य मन्दिरं गच्छ । अहमेकान्तनिकेतने मुष्टिजानुपादाघातैस्तं रभसान्निहत्य पुनरपि वयस्यामिषेण भवतीमनु निःशङ्कं निर्गमिष्यामीति । तदेनमुपायमङ्गीकृत्य विगतसाध्वसलज्जा भवज्जनकजननीसहोदराणां पुरत आवयोः प्रेमातिशयमाख्याय सर्वथास्मत्परिणयकरणे ताननुनयेः । तेऽपि वशंवदा लावण्याढ्याय यूने मह्यं त्वां दास्यन्त्येव । दारुवर्मणो मारणोपायं तेभ्यः कथयित्वा तेषामुत्तरमाख्येयं मह्यमिति । सापि किंचिदुत्फुल्लसरसिजानना मामब्रवीत् । सुभग क्रूरकर्माणं दारुवर्माणं भवानेव हन्तुमर्हति । तस्मिन्हते सर्वथा युष्मन्मनोरथः फलिष्यत्येव । क्रियताम् । भवदुक्तं सर्वमहमपि तथा करिष्य इति

मामसकृद्विवृत्तवदना विलोकयन्ती मन्दंमन्दमगारमगात्। अहमपि बन्धुपालमुपेत्य शकुनज्ञात्तस्मात्त्रिंशद्दिवसानन्तरमेव भवत्सङ्गः संभविष्यतीत्यशृणवम्। तदनु मदनुगम्यमानो बन्धुपालो निजावासं प्रविश्य मामपि निलयाय विससर्ज। मन्मायोपायवागुरापाशलग्नेन दारुवर्मणा रतिमन्दिरे रन्तुं समाहूता बालचन्द्रिका तं गमिष्यतीति दूतिकां मत्संनिकटमभिप्रेषितवती। अहमपि मणिनूपुरमेखलाकङ्कणकटकताटङ्कहारक्षौमकज्जलं वनितायोग्यं मण्डनजातं निपुणतया तत्तत्स्थानेषु निक्षिप्य सम्यगङ्गीकृतमनोज्ञवेषो वल्लभया सह तदागारद्वारोपान्तमगच्छम्। द्वाःस्थकथितास्मदागमनेन सादरं विहिताभ्युद्गतिना तेन द्वारोपान्तनिवारिताशेषपरिवारेण मदन्विता बालचन्द्रिका संकेतागारमनीयत। नगरव्याकुलां यक्षकथां परीक्षमाणागारिकजनोऽपि कुतूहलेन दारुवर्मणः प्रतीहारभूमिमगमत्। विवेकशून्यमतिरसौ रागातिरेकेण रत्नखचितहेमपर्यङ्के हंसतूलगर्भशयनमानीय तरुणीं तस्यै मह्यं तमिस्रासम्यगनवलोकितपुंभावाय मनोरमस्त्रीवेषाय च चामीकरमणिमयमण्डनानि सूक्ष्माणि चित्रवस्त्राणि कस्तूरिकामिलितं हरिचन्दनं कर्पूरसहितं ताम्बूलं सुरभीणि कुसुमानीत्यादिवस्तुजातं समर्प्य मुहूर्तद्वयमात्रं हासवचनैः सल्लपन्नतिष्ठत्। ततो रागान्धतया सुमुखीकचग्रहणे मतिं व्यधत्त। रोषारुणितोऽहमेनं पर्यङ्कतलान्निःशङ्को निपात्य मुष्टिजानुपादाघातैः प्राहरम्। नियुद्धरभसविकलमलंकारं पूर्ववन्मेलयित्वा भयकम्पितां नताङ्गीमुपलालयन्मन्दिराङ्गणमुपेतः साध्वसकम्पित इवोच्चैरकूजम्। हा बालचन्द्रिकाधिष्ठितेन घोराकारेण यक्षेण

27. 17. कुसुमानि कलिते B".—27. 20. पूर्ववदुन्मीलयित्वा N.—

दारुवर्मा निहन्यते । सहसागच्छत पश्यतेति । तदाकर्ण्य मिलिता जनाः समुदाह्वाणा हाहाविनादेन दिशो बधिरयन्तो बालचन्द्रिकामधिष्ठितं यक्षं बलवन्तं शृण्वन्तोऽपि दारुवर्मा मदान्धस्तामेवायाचत तदसौ स्वकीयेन कर्मणा निहतः किं तस्य विलापेनेति मिथो लपन्तः प्राविशन् । कोलाहले तस्मिंश्चटुललोचनया सह नैपुण्येन सहसा निर्गतो निजावासमगाम् । ततो गतेषु कतिपयदिनेषु पौरजनसमक्षं सिद्धादेशप्रकारेण विवाह्य तामिन्दुमुखीं पूर्वसंकल्पितान्सुरतविशेषान्यथेष्टमन्वभूवम् । बन्धुपालशकुननिर्दिष्टे दिवसेऽस्मान्निर्गत्य पुराद्वर्तमानो नेत्रोत्सवकारि भवदवलोकनसुखमप्यनुभवामीति ।

एवं मित्रवृत्तान्तं निशम्य म्लानमानसो राजवाहनः स्वस्य च सोमदत्तस्य च वृत्तान्तमस्मै निवेद्य सोमदत्त महाकालेश्वराराधनानन्तरं भवद्वल्लभां सपरिवारां निजकटकं प्रापय्यागच्छेति नियुज्य पुष्पोद्भवेन सेव्यमानो भूस्वर्गायमाणमवन्तिकापुरं विवेश । तत्राथ मम स्वामिकुमार इति बन्धुपालादये बन्धुजनाय कथयित्वा तेन राजवाहनाय बहुविधां सपर्यां कारयन्सकलकलाकुशलो महीसुरवर इति पुरि प्रकटयन्पुष्पोद्भवोऽमुष्य राज्ञो मज्जनभोजनादिकमनुदिनं स्वमन्दिरे कारयामास ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते पुष्पोद्भवचरितं नाम चतुर्थ उच्छ्वासः ॥

28 1. पश्यतेमम् N.—28. ■ दिशोवधीरयन्तः N.—28 7 पूर्वसंकल्पितानि सुरतानि B".—N. om. the colophon of the Uchchhvâsa, we according to B".—

अथ मीनकेतनसेनानायकेन मलयगिरिमहीरुहनिरन्तरावासिभुजंगमभुक्तावशिष्टेनेव सूक्ष्मतरेण घृतहरिचन्दनपरिमलभरेणेव मन्दगतिना दक्षिणानिलेन वियोगिहृदयस्थं मन्मथानलमुज्ज्वलयन्सहकारकिसलयमकरन्दास्वादनरक्तकण्ठानां मधुकरकलकण्ठानां काकलीकलकलेन दिक्चक्रं वाचालयन्मानिनीमानसोत्कलिकामुपनयन्माकन्दसिन्दुवाररक्ताशोककिंशुकतिलकेषु कलिकामुपपादयन्मदनमहोत्सवाय रसिकमनांसि समुल्लासयन्वसन्तसमयः समाजगाम। तस्मिन्नतिरमणीये कालेवन्तिसुन्दरी नाम मानसारनन्दिनी प्रियवयस्यया बालचन्द्रिकया सह नगरोपान्तरम्योद्याने विहारोत्कण्ठया पौरसुन्दरीसमवायसमन्विता कस्यचिच्चूतपोतकस्य च्छायाशीतले सैकततले गन्धकुसुमहरिद्राक्षतचीनाम्बरादिनानाविधेन परिमलद्रव्यनिकरेण मनोभवमर्चयन्ती रेमे। तत्र रतिप्रतिकृतिमवन्तिसुन्दरीं द्रष्टुकामः काम इव वसन्तसहायः पुष्पोद्भवसमन्वितो राजवाहनस्तदुपवनं प्रविश्य तत्रतत्र मलयमारुतान्दोलितशाखानिरन्तरसमुद्भिन्नकिसलयकुसुमफलसमुल्लसितेषु रसालतरुषु कोकिलकुलकीरालिमधुकराणामालापाञ्श्रावंश्रावं विकसदिन्दीवरकह्लारकैरवराजीवराजिकेलिलोलकलहंससारसकारण्डवचक्रवाकचक्रवालकलरवव्याकुलविमलशीतलसलिललितानि सरांसि दर्शंदर्शममन्दलीलया ललनासमीपमवाप। बालचन्द्रिकया निःशङ्कमित आगम्यतामिति हस्तसंज्ञया समाहूतो निजतेजोनिर्जितपुरहूतो राजवाहनः कृशोदर्या अवन्तिसुन्दर्या अन्तिकं समाजगाम। या वसन्तसहायेन समुत्सुकतया रतेः केलीशालभञ्जिकाविधित्सया कंचन नारीविशेषं विरच्यात्मनः क्रीडाकासारशारदारविन्दसौन्दर्येण पादद्वयमुद्यानवनदीर्घिकामत्तम-

22. 23. शारविन्द° B*,—

रालिकागमनरीत्या लीलालसगतिविलासं तूणीरलावण्येन लीलामन्दिरद्वारकदलीलालित्येन मनोज्ञमूरुयुगं जै घनं जघनं किंचिद्विकसल्लीलावतंसकह्लारकोरककोटरानुवृत्त्या ह्रावर्तसनाभिं नाभिं सोपानारोहणपरिपाट्या वलित्रयं ङ्गनीलिमलीलया रोमावलिं पूर्णसुवर्णकलशशोभया कुचद्वयं मण्डपसौकुमार्येण बाहू जयशङ्खाभिख्यया कण्ठं सहकारपल्लवरागेण प्रतिबिम्बीकृतबिम्बं रदनच्छदं बाणायमानपुष्पलावण्येन शुचि स्मितमग्रदूतिकाकलकण्ठिकाकलालापमाधुर्येण वचनजातं सकलसैनिकनायकमलयमारुतसौरभ्येण निःश्वासपवनं ध्वजमीनदर्पेण लोचनयुगलं चापयष्टिश्रिया भ्रूलते प्रथमसुहृदः सुधाकरस्यापनीतकलङ्कया कान्त्या वदनं लीलामयूरबर्हभङ्ग्या केशपाशं च विधाय समस्तमकरन्दकस्तूरिकासंमितेन मलयजरसेन प्रक्षाल्य कर्पूरपरागेण संमृज्य निर्मितेव रराज। सा मूर्तिमतीव लक्ष्मीर्मालवेशकन्यका स्वेनैवाराध्यमानं संकल्पितवरप्रदानायाविर्भूतं मूर्तिमन्तं मन्मथमिव तमालोक्य मन्दमारुतान्दोलितलतेव मदनावेशवती चकम्पे। तदनु क्रीडाविश्रम्भान्निवृत्ता लज्जया कानिकान्यपि भावान्तराणि व्यधत्त। ललनाजनं सृजता विधात्रा नूनमेषा घुणाक्षरन्यायेन निर्मिता नो चेदब्जभूरेवंविधनिर्माणनिपुणो यदि स्यात्तर्हि तत्समानलावण्यामन्यां तरुणीं किं न करोतीति साविस्मयानुरागं विलोकयतस्तस्य समक्षं स्थातुं लज्जिता सती किंचित्सखीजनान्तरितगात्रा तन्नयनाभिमुखैः किंचिदाकुञ्चितभ्रूलतैरपाङ्गवीक्षितैरात्मनः कुरङ्गस्यानायमानलावण्य राजवा-

30. 4. मोहक° Bᵐ.—30. 13. सुमर्ति° Bᵐ.—30. 19. भव्याम् om. N.—30. 22. आनयमानलावण्यम् Bᵐ; आनीयमान° N.; no according to Wilson's Edition.—

समुचितो वाक्यावसर एष इति संभाषणनिपुणो राजवाहनः सलीलमलपत् । सखि पुरा शाम्बो नाम कश्चिन्महीवल्लभो मनोवल्लभया यज्ञवत्या सह विहारवाञ्छया कमलाकरमवाप्य तत्र कोकनदकदम्बसमीपे निद्राधीनमानसं राजहंसं शनैर्गृहीत्वा बिसगुणेन तस्य चरणयुगलं निगडयित्वा कान्तामुखं सानुरागं विलोकयन्मन्दस्मितविकासितैककपोलमण्डलस्तामभाषत । इन्दुमुखि मया बद्धो मरालः शान्तो मुनिवदास्ते स्वेच्छयानेन गम्यतामिति । सोऽपि राजहंसः शाम्बमशपत् । महीपाल यदस्मिन्नम्बुजखण्डेऽनुष्ठानपरायणतया परमानन्देन तिष्ठन्तं नैष्ठिकं मामकारणं राज्यगर्वेणावमानितवानसि तदेतत्पाप्मना रमणीविरहसंतापमनुभवेति । विषण्णवदनो शाम्बो जीवितेश्वरीविरहमसहिष्णुर्भूमौ दण्डवत्प्रणम्य सविनयमभाषत । महाभाग यदज्ञानेनाकरवं तत्क्षमस्वेति । स तापसः करुणाकृष्टचेतास्तमवदत् । राजन् इह जन्मनि भवतः शापफलाभावो भवतु । मद्वचनस्यामोघतया भाविनि जनने शरीरान्तरं गताया अस्याः सरसिजाक्ष्या रसेन रमणो भूत्वा मुहूर्तद्वयं मच्चरणयुगलबन्धनकारितया मासद्वयं शृङ्खलानिगडितचरणो रमणीवियोगविषादमनुभूय पश्चादनेककालं वल्लभया सह राज्यसुखं लभस्वेति । तदनु जातिस्मरत्वमपि तयोरन्वग्रहीत् । तस्मान्मरालबन्धनं न करणीयं त्वयेति । सोऽपि तद्वचनाकर्णनाभिज्ञातस्वपुरातनजननवृत्तान्ता नूनमयं मत्प्राणवल्लभ इति मनसि जानती रागपल्लवितमानसी समन्दहासमवोचत् । सौम्य पुरा शाम्बो यज्ञवतीसंदेशपरिपालना-

32. 3. भाषेत्य B°.—32. 16. निगलित° Mss.; but against the sense.—32. 18. तयोरनुग्रहात् N.—32. 19. °जनन° om. N.; °वृत्तान्तमयम् N.—32. 21. समन्दहासपूर्वम् N.—

च तथाविधं हंसबन्धनमकार्षीत् । तथा हि लोके पण्डिता अपि दाक्षिण्येनाकार्यं कुर्वन्तीति कन्याकुमारावन्योन्यपुरातनजनननामधेयपरिचितेः परस्परज्ञानाय साभिज्ञमुक्ता मनोजरागपूर्णमानसौ बभूवतुः । तस्मिन्नवसरे मालवेन्द्रमहिषी परिजनपरिवृता दुहितृकेलीविलोकनाय तं देशमवाप । बालचन्द्रिका तु तां दूरतो विलोक्य ससंभ्रमं रहस्यनिर्भेदभिया हस्तसंज्ञया पुष्पोद्भवसेव्यमानं राजवाहनं वृक्षवाटिकान्तरितगात्रमकरोत् । सा मानसारमहिषी सखीसमेताया दुहितुर्नानाविधां विहारलीलामनुभवन्ती क्षणं स्थित्वा दुहित्रा समेता निजागारगमनायोद्युक्ता बभूव । मातरमनुगच्छन्त्यवन्तिसुन्दरी राजहंसकुलतिलक विहारवाञ्छया केलीवने मदन्तिकमागत भवन्तमकाण्ड एव विसृज्य मया समुचितमिति जनन्यनुगमनं क्रियते तदनेन भवन्मनोनुरागोन्यथा माभूदिति मरालमिव कुमारमुद्दिश्य समुचितालापकलापं वदन्ती पुनःपुनः परिवृत्तदीननयना वदनं विलोकयन्ती निजमन्दिरमगात् । तत्र हृदयवल्लभकथाप्रसङ्गे बालचन्द्रिकाकथिततदन्वयनामधेया मन्मथबाणपतनव्याकुलमानसा विरहवेदनया बहुलपक्षशशिकलेव क्षामक्षामाहारादिसकलव्यापारं परिहृत्य रहस्यमन्दिरे मलयजरसक्षालितपल्लवकुसुमकल्पिततल्पतलायत्ततनुलता बभूव । तत्र तथाविधावस्थामनुभवन्तीं मन्मथानलसंतप्तां सुकुमारीं कुमारीं निरीक्ष्य खिन्नो वयस्यागणः काञ्चनकलशसंचितानि हरिचन्दनोशीरघनसारमिलितानि तदभिषेककल्पितानि सलिलानि बिसतन्तुमयानि वासांसि च नलिनीदलमयानि तालवृन्तानि च संतापहरणा-

---

33 3 परिचिते B[w].—33. 8 दुहित्रा समेता om B[w].—33 18 सुकुमारतनु कुमारीं N.—

नि बहूनि संपाद्य तस्याः शरीरमशिशिरयत् । तदपि शीतलोपचरक सलिलमिव तप्ततैले तदङ्गे दहनमेव समन्तादाविश्चकार । त्यतामूढां विषण्णां बालचन्द्रिकामीषदुन्मीलितेन बाष्पकणाकुलेन विलोक्य विरहानलोष्णानि नताङ्गया शनैः सगद्गद व्यलापि । प्रियसखि कामः कुसुमसु पञ्चबाण इति नूनमसत्यमुच्यते । हन्ये । सखि चन्द्रमसं वाडवानलादतितापकारं मन्ये प्रविशति शुष्यति पारावार सति निर्गते तदैव वर्धते । दुष्कर्म किं वर्ण्यते मया यदनेन निजसहोदर्याः गेहभूतमपि कमलं विहन्यते । विरहानलसवसहृदयस्पर्शेन नूनमु ष्णीकृतः स्वल्पीभवति मलयानिल । ङ्गाग्निशिखापटलमिव सताप तनोस्तनोति । हरिचन्दनमपि निजधष्टिसश्लेषवदुरगरदनलिप्तोल्बणगरलसकलितमिव तापयति रीरम् । तस्मादलमलमायासेन शीतलोपचारे । राजकुमार एवागदकारो मन्मथज्वरापहरणे । सोपि मया । किं करोमीति । बालचन्द्रिका गता कोमलाङ्गीं तां वेक्ष्यात्मन्यचिन्तयत् । कुमारः सत्वरमानेतव्यो मया नो स्मरणीयां गतिं नेष्यति मीनकेतनः । तत्रोद्याने न्यावलोकनवेलायामसमसायकः सम मुक्तसायकोभूत् । मारानयन सुकरम् । ततोवन्तिसुन्दरीरक्षणाय यचतुर सखीगण नियुज्य राजकुमारमन्दिरमवाप ।

34 9 मयादनेन निजसहो° N —34 14 सरण्यनितमन्यय N —

णीरायमाणमानसोनङ्गतप्तावयवसंपर्कपरिम्लानपल्लवशयनमधिष्ठितो राजवाहन प्राणेश्वरीमुद्दिश्य सह पुष्पोद्भवेन संलपन्नागतां प्रियवयस्यामालोक्य पादपमूलमन्वेषणीया लतेव बालचन्द्रिकागतेति संतुष्टमना निटिलतटमण्डनीभवदम्बुजकोरकाकृतिलसदञ्जलिपुटामितो निषीदेति निर्दिष्टसमुचितासनासीनामवन्तिसुन्दरीप्रेषितं सकर्पूरं ताम्बूलं विनयेन ददतीं तां कान्तावृत्तान्तमपृच्छत्। तया सविनयमभाणि। देव क्रीडाभवने भवदालोकनकालमारभ्य मन्मथमथ्यमाना पुष्पतल्पादिषु तापशमनमलभमाना वामनेनेवोन्नततरुफलमलभ्य त्वदुरःस्थलालिङ्गनसौख्यं स्मरान्धतया लिप्सुः सा स्वयमेव पत्रिकामालिख्य वल्लभायैनामर्पयेति मां नियुक्तवती। राजकुमारः पत्रिकां तामादाय पपाठ।

सुभग कुसुमसुकुमारं जगदनवद्यं विलोक्य ते रूपम्।
मम मानसमभिलषति त्वं चित्तं कुरु तथा मृदुलम्॥

इति पठित्वा सादरमभाषत। सखि छायावन्मामनुवर्तमानस्य पुष्पोद्भवस्य वल्लभा त्वमेव तस्या मृगीदृशो बहिश्चराः प्राणा इव वर्तसे। त्वच्चातुर्यमस्यां क्रियालतायामालवालमभूत्। तदखिलं करिष्यामि। नताङ्ग्या मन्मनः काठिन्यमाख्यातम्। यदा केलीवने गतमनाः कुरङ्गलोचना लोचनपथमभ्यवर्तत तदैवापहृतमदीयमानसा सा स्वमन्दिरमगात्। सा चेतसो माधुर्यकाठिन्ये स्वयमेव जानाति। दुष्करः कन्यान्तःपुरप्रवेशः। तदनुरूपमुपायमुपपाद्य श्वः परश्वो वा नताङ्गीं सगमिष्यामि। मदुदन्तमेवमाख्याय शिरीष-

35 1 भनङ्गतप्तावयवसंपर्क° N —35 5 अभितो निषीदेति N —35 17 यदा केळी [दिनविशेश्वर····नरशंकुन्] वने गतमना कु° N —35 18 °मवर्तत N; B^w., अवर्तन्तैव A^w —35 [illegible] सा चेतस N, A^w सा स्वचेतस B^w.—

कुसुमसुकुमारायाः यथा शरीरबाधा न जायेत तथाविधमुपायमाचरेति । बालचन्द्रिका तस्य प्रेमगर्भितं वचनमाकर्ण्य संतुष्टा कन्यापुरमगच्छत् ।

राजवाहनोऽपि यत्र हृदयवल्लभावलोकनसुखमलभत तदुद्यानं विरहविनोदाय पुष्पोद्भवसमन्वितो जगाम । तत्र चकोरलोचनावचितपल्लवकुसुमनिकुरम्बं महीरुहसमूहं शरदिन्दुमुख्या मन्मथसमाराधनस्थानं च नताङ्गीपदपङ्क्तिचिह्नितं शीतलसैकततलं च सुदतीभुक्तमुक्तं च माधवीलतामण्डपान्तरपल्लवतल्पं च विलोकयन्ललनातिलकविलोकनवेलाजनितशेषाणि स्मारंस्मारं मन्दमारुतकम्पितानि नवचूतपल्लवानि मदनाग्निशिखा इव चकितो दर्शंदर्शं मनोजकर्णजपानामिव कोकिलकीरमधुकराणां क्वणितानि श्रावंश्रावं मारविकारेण क्वचिदप्यवस्थातुमसहिष्णुः परिबभ्राम । तस्मिन्नवसरे धरणीसुर एकः सूक्ष्मचित्रनिवसनः स्फुरन्मणिकुण्डलमण्डितो मुण्डितमस्तकमानवसमेतश्चतुरवेषमनोरमो यदृच्छया समागतः समन्ततोऽभ्युल्लसत्तेजोमण्डलं राजवाहनमाशीर्वादपूर्वकं ददर्श । राजा सादरं को भवान्कस्यां विद्यायां निपुण इति तं पप्रच्छ । स च विद्येश्वरनामधेयोऽहमैन्द्रजालिकविद्याकोविदो विविधदेशेषु राजमनोरञ्जनाय भ्रमन्नुज्जयिनीमद्यागतोऽस्मीति शशंस । पुनरपि राजवाहनं सम्यगालोक्यास्यां लीलावनौ पाण्डुरतानिमित्तं किमिति साभिप्रायं विहस्यापृच्छत् । पुष्पोद्भवश्च निजकार्यकरणं तर्कयन्नेनमादरेण बभाषे । ननु सतां सख्यस्याभाषणपूर्वतयाचिरं रुचिरभाषणो भवानस्माकं प्रियवयस्यो जातः । सुहृदामकथ्यं किमस्ति । केलीवनेऽस्मि-

36. 6. °निकुरम्ब N.; A^{w}.; °निकुरम्ब° B^{w}.—36. 9. नानूतन° A^{w}., नवनूत B^{w}.; नवचूत° N.— 36. 16. स च om. N.—

न्वसन्तमहोत्सवायागतया मालवेन्द्रसुतया राजनन्दनस्यास्य चाकस्मिकदर्शनेऽन्योन्यानुरागातिरेकः समजायत। सततसंभोगसिद्ध्युपायाभावेनासावीदृशीमवस्थामनुभवतीति। विद्येश्वरो लज्जाभिरामं राजकुमारमुखमभिवीक्ष्य विरचितमन्दहासो व्याजहार। देव भवदनुचरे मयि तिष्ठति तव कार्यमसाध्यं किमस्ति। अहमिन्द्रजालविद्यया मालवेन्द्रं मोहयन्पौरजनसमक्षमेव तत्तनयापरिणयं रचयित्वा कन्यान्तःपुरप्रवेशं कारयिष्यामीति। वृत्तान्त एष राजकन्यायै सखीमुखेन पूर्वमेव कथयितव्य इति। संतुष्टमना महीपतिरनिमित्तमित्रं प्रकटीकृतकृत्रिमक्रियापाटवं विप्रलम्भकृत्रिमप्रेमसहजसौहार्दवेदिनं तं विद्येश्वरं सबहुमानं विससर्ज।

अथ राजवाहनो विद्येश्वरस्य क्रियापाटवेन फलितमिव मनोरथं मन्यमानः पुष्पोद्भवेन सह स्वमन्दिरमुपेत्य सादरं बालचन्द्रिकामुखेन निजवल्लभायै महीसुरक्रियमाणं संगमोपायं वेदयित्वा कौतुकाकृष्टहृदयः कथमिमां क्षपां क्षपयामीत्यतिष्ठत्। परेद्युः प्रभाते विद्येश्वरो रसभावरीतिगतिचतुरस्तादृशेन महता निजपरिजनेन सह राजभवनद्वारान्तिकमुपेत्य दौवारिकनिवेदितनिजवृत्तान्तः सहसोपगम्य सप्रणाममैन्द्रजालिकः समागत इति द्वाःस्थैर्विज्ञापितेन तद्दर्शनकुतूहलाविष्टेन समुत्सुकावरोधसहितेन मालवेन्द्रेण समाहूयमानः कक्षान्तरं प्रविश्य सविनयमाशिषं दत्त्वा तदनुज्ञातः परिजनताड्यमानेषु वाद्येषु नदत्सु गायकीषु मदकलकोकिलामञ्जुलध्वनिषु समधिकरागरञ्जितसामाजिकमनोवृत्तिषु पिञ्छिकाभ्रमणेषु स परिवारः परिवृतः भ्रामयन्मुकु-

37 5 ऐन्द्रजालिके निजकार्य° A^{w}, B^{w} — 37 7 करिष्यामि A^{w}, B^{w} — 37 10 तम् om N — 37 15 रसभावरीतिरिति A^{w} — 37. 19 °नो विद्येश्वर. कथय° Mss 37 22 परिवृतं A^{w}; B^{w}.—

लितनयन क्षणमतिष्ठत् । तदनु विषम विषमुल्बण वमन्त फणालकरणा रत्नराजिनीराजितराजमन्दिराभोगा भोगिनो भयं जनयन्तो निश्चेरु । गृध्राश्च बहवस्तुण्डैरहिपतीनादाय दिवि समाचरन् । ततोग्रजन्मा नरसिंहस्य हिरण्यकशिपोर्दैत्येश्वरस्य विदारणमभिनीय महदाश्चर्यान्वित राजानमभाषत । राजन् अवसान समये भवता शुभसूचक द्रष्टुमुचितम् । तत कल्याणपरपरावाप्तय भवदात्मजाकारायास्तरुण्या निखिललक्षणोपेतस्य राजनन्दनस्य विवाह कार्य इति । तदवलोकनकुतूहलेन महीपालेनानुज्ञात स सकल्पिताभीसिद्धिसभावनसफुल्लवदन सकलमोहजनकमञ्जन लोचनयोर्निक्षिप्य परितो व्यलोकयत् । सर्वेषु तदैन्द्रजालिककर्मेति साद्भुत पश्यत्सु रागपल्लवितहृदयेन राजवाहनेन पूर्वसकेतसमागतामनेकभूषणभूषिताङ्गीमवन्तिसुन्दरीं वैवाहिकमन्त्रतन्त्रनैपुण्येनाग्निं साक्षीकृत्य सयोजयामास । क्रियावसाने सतीन्द्रजालपुरुषा सर्वे गच्छन्तु भवन्त इति द्विजन्मनोच्चैरुच्यमाने सर्वे मायामानवा यथायथमन्तर्भावं गता । राजवाहनोपि पूर्वसकल्पितेन गूढोपायचातुर्येणेन्द्रजालिकपुरुषवत्कन्यान्त पुर प्रविवेश । मालवेन्द्रोपि तदद्भुत मन्यमानस्तस्मै वाडबाय प्रचुरतर धन दत्त्वा विद्येश्वर त्वमिदानीं साधयेति त विसृज्य स्वयमन्तर्मन्दिर जगाम । ततोवन्तिसुन्दरी प्रियसहचरीपरिवारा वल्लभोपेता सुन्दरीमन्दिर ययौ । एव दैवमानुषबलेन मनोरथसाफल्यमुपेतो राजवाहन सरसमधुरचेष्टाभि शनै शनैर्हरिणलोचनाया लज्जामपनयन्सुरतरागमुपनयन्रहो विश्रम्भमुपजनय

38 19 सुन्दरीमन्दिरम् N —38 21 सुरतरागमुपनयन् om A* —

न्सलापे तदनुलापपीयूषपानलोलश्चित्रचित्र चित्तहारिण चतुर्दशभुवनवृत्तान्त श्रावयामास ॥

इति श्रीदण्डिन. कृतौ दशकुमारचरितेवन्तिसुन्दरीपरिणयो नाम पञ्चम उच्छ्वास ॥

॥ पूर्वपीठिकेय सपूर्णा ॥

---

30 1 °लोलुप B*, A*—भवन्तिसुदरीपरिणयो नाम पञ्चम उच्छ्वास ॥ om λ —

॥ दशकुमारचरितम् ॥

श्रुत्वा तु भुवनवृत्तान्तमुत्तमाङ्गना विस्मयविकासिताक्षी सस्मितमिदमभाषत । दयित त्वत्प्रसादादद्य मे चरितार्था श्रोत्रवृत्तिः । अद्य मे मनसि तमोपहस्त्वया दत्तो ज्ञानप्रदीपः । पक्वमिदानीं त्वत्पादपद्मपरिचर्याफलम् । अस्य च त्वत्प्रसादस्य किमुपकृत्य प्रत्युपकृतवती भवेयम् । अभवदीयं हि नैव किंचिन्मत्सम्बद्धम् । अथवास्त्येवास्यापि जनस्य क्वचित्प्रभुत्वम् । अशक्यं हि मदिच्छया विना सरस्वतीमुखग्रहणोच्छेषणीकृतो दशनच्छद एष चुम्बयितुमम्बुजासनास्तनतटोपभुक्तमुरःस्थलं चैतदालिङ्गयितुमिति । प्रियोरसि प्रावृषीव नभस्युपास्तीर्णगुरुपयोधरमण्डला प्रौढकन्दलीमुकुलमिव रूढरागरूषितं चक्षुरुल्लासयन्ती बर्हिबर्हावलीविडम्बिना कुसुमचन्द्रकशारेण मधुकरकुलव्याकुलेन केशकलापेन स्फुरदल्पकेसरकरालं कदम्बकुड्मलमिव कान्तस्याधरमणिमधीरमाचुचुम्ब । तदारम्भस्फुरितया च रागवृत्त्या भूयोभूयः प्रावर्ततातिमात्रचित्रोपचारशीकरो रतिप्रबन्धः । सुरतखेदप्रसुप्तयोस्तु तयोः स्वप्ने विसगुणनिगडितपादो जरठः कश्चिज्जालपादः प्रत्यदृश्यत । प्रत्यबुध्येतां चोभौ । अथ तस्य राजकुमारस्य कमलमृदुशशिकिरणरज्जुदामनिगडितमिव रजतशृङ्खलोपगूढ

---

40 9 तन प्रियोरसि W —40 11 भावली om Ar Pad 1 as बर्ही मयूर ॥ ... तस्य कलाप रिच्छानि विडम्बयता निर्भर्त्सयता ॥ and may therefore have read बर्हिबर्हाण विडम्बयता ॥ 40 12 कदम्बमुकुलमिव W C We acodg to G S बन्धूककुसुम Ar—40 14 भूयोभ्यावर्तत G C—40 15 सुरतखेद° om W—सुप्त° Ar C—40 15 तु om S G Ar, °निगडितचरण G Ar जरज्जालचा° Ahd Bhd S—

चरणयुगलमासीत् । उपलभ्यैव च किमेतदित्यतिपरित्रासविह्वला मुक्तकण्ठमाचक्रन्द राजकन्या । येन तत्सकलमेव कन्यान्तःपुरमग्निपरीतमिव पिशाचोपहतमिव वेपमानमनिरूप्यमाणतदात्वायतिविभागमगण्यमानरहस्यरक्षासमयमवनितलविप्रविध्यमानगात्रमाक्रन्दविदीर्यमाणकण्ठमश्रुस्रोतोवगुण्ठितकपोलमाकुलीबभूव । तुमुले चास्मिन्समयेनियन्त्रितप्रवेशाः किंकिमिति सहसाभ्युपेत्य विविशुरन्तर्वंशिका पुरुषा ददृशुश्च तदवस्थं राजकुमारम् । तदनुभावनिरुद्धनिग्रहेच्छास्तु ते सद्य एव तमर्थं चण्डवर्मणे निवेदयाचक्रुः ।

सोपि कोपादागत्य निर्दहन्निव दहनगर्भया दृशा निशाम्योत्पन्नप्रत्यभिज्ञः कथं स एवैष मदनुजमरणनिमित्तभूतायाः पापाया बालचन्द्रिकायाः पत्युरत्याभिनिविष्टचित्तदर्पस्य वैदेशिकवणिक्पुत्रस्य पुष्पोद्भवस्य मित्रं रूपमत्तः कलाभिमानी नैकविधविप्रलम्भोपायपाटवावर्जितमूढपौरजनाध्यारोपितवितथदेवतानुभावः कपटधर्मकञ्चुको निगूढपापशीलश्चपलो ब्राह्मणब्रुवः । कथमिवैनमनुरक्ता मादृशेष्वपि पुरुषसिंहेषु सावमाना पापेयमवन्तिसुन्दरी । पश्यतु पतिमद्यैव शूलावतंसितमियमनार्यशीला कुलपांसनी । इति निर्भर्त्सयन्भीषणभ्रुकुटिदूषितललाटः काल इव काललोहदण्डकर्कशेन बाहुदण्डेनावलम्ब्य हस्ताम्बुजे रेखाम्बुजरथाङ्गलाञ्छने राजपुत्रं सरभसमाचकर्ष । स तु स्वभावधीरः सर्वपौरुषातिभूमिः सहिष्णुतैकप्रतिक्रियां दैवीमिव तामापदमवधार्य स्मरन् तस्या हंसगामिनि हंसकथायाः

---

41 1 च om S Ar G 41. 2 येन च Pad 41 ॥ राजकन्यान्त ° G W — 41 ॥ कपोलतलः G C W — समये om Ar, G W — 41 6 विर दयमासु G, C 41 13 जनमिथ्याारोपित° G, Ar S —

सहस्व वा मासद्वयमिति प्राणपरित्यागरागिणीं प्राणसमां समाश्वास्यारिवश्यतामयासीत् ।

अथ विदितवार्तावार्तौ महादेवीमालवेन्द्रौ जामातरमाकारचक्रपातिनावात्मत्यागोपन्यासेनारिणा जिघांस्यमानं ररक्षतुः । न शेकतुस्तु तमप्रमुत्यास्तारयितुमापदः । स किल चण्डशीलश्चण्डवर्मा सर्वमिदमुदन्तजातं राजराजगिरौ तपस्यते दर्पसाराय संदिश्य सर्वमेव पुष्पोद्भवकुटुम्बकं सर्वस्वहरणपूर्वकं सद्य एव बन्धने क्षिप्त्वा कृत्वा च राजवाहनं राजकेसरिकिशोरकमिव दारुपञ्जरनिबद्धं, मूर्धजजाललीनचूडामणिप्रभावविक्षिप्तक्षुत्पिपासादिखेदं च तमवधूतदुहितृप्रार्थनस्याङ्गराजस्योद्धरणायाङ्गानभियास्यन्ननन्यविश्वासान्निनाय रुरोध च बलभरदत्तकम्पश्चम्पाम् । चम्पेश्वरोऽपि सिंहवर्मा सिंह इवासह्यविक्रमः प्राकारं भेदयित्वा महता बलसमुदायेन निर्गत्य स्वप्रहितदूतव्राताहूतानां साहाय्यदानायातिसत्वरमापततां धरापतीनामचिरकालभाविन्यपि संनिधावदत्तापेक्षः साक्षादिवावलेपो वपुष्मानक्षमापरीतः प्रतिबलं प्रतिजग्राह । जगृहे च महति संपराये क्षीणसकलसैन्यमण्डलः प्रचण्डप्रहरणशतभिन्नवर्मा सिंहवर्मा कारिणः करिणमवप्लुत्यातिमानुषप्राणबलेन चण्डवर्मणा । स च तद्दुहितर्यम्बालिकायामबलारत्नसमाख्यातायामतिमात्राभिलाषः प्राणैरेनं न व्ययूयुजत् । अपि त्वनीनयदपनीताशेषशल्यमकल्पसंधौ बन्धनगृहम् । अजीगणच्च गणकसंघैरद्यैव क्षपावसाने विवाहनीया राजदुहितेति । कृतकौतुकमङ्गले च तस्मिन्नेकपिङ्गाचलात्प्रतिनिवृत्य·

42. 1. मासद्वयमपि Ar.—रिपुर° W; C.—42. 8. भिरसमूर्धे° W.—42. 15 प्रक्षीण° G; Ar., C—42. 16. भिन्नवर्मा W.; C.—42. 17. अतिमानुषबलेन Ar, S.—42. 19. मकल्पसंधौ or मकल्प° G; C.; Ar; Ab[d]., Bhd S—

र्णजङ्घो नाम जङ्घाकरिकः प्रभवतो दर्पसारस्य प्रतिसंदेशमावेदयत् । अयि मूढ किमस्ति कन्यान्तःपुरदूषकेऽपि कश्चित्कृपावसरः । स्थविरः स राजा जरावलुप्यमानावमानचित्तो दुश्चरितदुहितृपक्षपाती यदेव किंचित्प्रलपति त्वयापि किं तदनुमत्या स्थातव्यम् । अविलम्बितमेव तस्य कामोन्मत्तस्य चित्रवधवार्ताप्रेषणेन श्रवणोत्सवोऽस्माकं विधेयः । सा च दुष्टकन्या सहानुजेन कीर्तिसारेण निगडितचरणा चारके निरोद्धव्येति । तदाकर्ण्य प्रातरेव राजभवनद्वारे स दुरात्मा कन्यान्तःपुरदूषकः संनिधापयितव्यश्चण्डपोतकस्य मातङ्गपतिरुचितकल्पनोपपन्नस्तत्रैव समुपस्थापनीयः । कृतविवाहकृत्यश्चोत्थायाहमेव तमनार्यशीलं तस्य हस्तिनः कृत्वा क्रीडनं तदधिरूढ एव गत्वा शत्रुसाहाय्यकाय प्रत्यासीदतो राजन्यकस्य सकोशवाहनस्यावग्रहणं करिष्यामीति पार्श्वचरानवेक्षांचक्रे ।

निन्ये चासावहन्यन्यस्मिन्नुन्मिषत्येवोपरागे राजपुत्रो राजाङ्गणं रक्षिभिरुपतस्थे च क्षरितगण्डश्चण्डपोतकः । क्षणे च तस्मिन्नमुचे तदङ्घ्रियुगलं रजतशृङ्खलया । सा चैनं चन्द्रलेखाच्छविः काचिदप्सरोरूपिणी भूत्वा प्रदक्षिणीकृत्य प्राञ्जलिर्व्यजिज्ञपत् । देव दीयतामनुग्रहार्द्रं चित्तम् । अहमस्मि सोमरश्मिसंभवा सुरतमञ्जरी नाम सुरसुन्दरी । तस्या मे नभसि नलिनलुब्धमुग्धकलहंसानुबद्धवक्त्रान्तर्निवारणक्षोभविच्छिन्नविगलिता हारयष्टिर्यदृच्छया जातु

42. 2. कन्यापुर° W.; we accdg. to Pa[d].—43. 4. °अनुमत्य स्थातं Ar.; S.—43. 5. भवणमस्माकं श्रवणोत्सवो वि° Ar.; S.—43. 8. कन्यापुर° W.; we accdg. to Pa[d]. क्षणेन Pa[d].; G.; C.—43. 10. अनार्य W.; C.; Ar.—43. 10. क्रीडनं C.; W.; G; Ar.; S; Bhū. mentions it as v. l. कन्दित; सहायाय C.; S. Bhū.—43. 12. अवग्रहं Bhū. C.; Ar.; Ah[d].,G.; we accdg. to Pa[d]. S.—43. 14. राजाङ्गणे W.; Ar.; G.—43. 16. अप्सरो C.; S.; अप्सरा G.—43. 18. नभसि वलितनलिन° G; S.—

हैमवते सरसि मन्दोदके मग्नोन्मग्नस्य महर्षेर्मार्कण्डेयस्य मस्तके मणिकिरणद्विगुणितपलितमपतत्। पातितश्च कोपितेन कोपि तेन मयि शापः। पापे मत्तस्य लोहजातिमजावचैतन्या सतीति। स पुनः प्रसाद्यमानस्त्वत्पादपद्मद्वयस्य मासद्वयमात्रं संदानितामेत्य निस्सरणीयामिमामापदमपरिक्षीणशक्तित्वं चेन्द्रियाणामकल्पयत्। अनल्पेन च पाप्मना रज्जुतया दुर्लभूतां मामिक्ष्वाकस्य राज्ञो वेगवतः पौत्रः पुत्रो मानसवेगस्य वीरशेखरो नाम विद्याधरः शंकरगिरौ समभ्यगमत्। आत्मसात्कृता च तेनाहमासम्। अथासौ पितृप्रयुक्तवैरे वर्तमाने विद्याधरचक्रवर्तिनि वत्सराजवंशवर्धने नरवाहनदत्ते विरसाशयस्तदपकारक्षमोयमिति तपस्यता दर्पसारेण सह समसृज्यत। प्रतिश्रुत च तेनास्मै स्वस्वसुरवन्तिसुन्दर्याः प्रदानम्। अन्यदा तु वियति व्यवदायमानचन्द्रिके मनोरथप्रियतमामवन्तिसुन्दरीं दिदृक्षुरवरोधव्यस्तादिन्द्रमन्दिरद्युति कुमारीपुरमुपासरदनारतस्मरस्मारिण्या विद्यया। स च तां तदा त्वदङ्कापाश्रयां सुरतखेदसुप्तगात्रीं त्रिभुवनसर्गयात्रासंहारसंश्रिताभिः कथाभिरमृतस्यन्दिनीभिः प्रत्यानीयमानरागपूर्वां व्यरूपयत्। स तु प्रकोपितोपि त्वदनुभावप्रतिबद्धनिग्रहान्तराध्यवसायः समालिङ्ग्येतरेतरमत्यन्तसुखमनुसंसेवुषयोर्दैवदत्तोत्साहः पाण्डुलोहशृङ्खलात्मना मया पादपद्मयुगलं तव निगडयित्वा सरोषरभसमपासरत्। अवसितश्च ममाद्य शापस्तच्च मासद्वयं तव पारतन्त्र्यम्। प्रसीदेदानीं किं तव करवाणीति

44. 3. कोपि om. S. G. Ar. W. मयि om. S, G. Ar.;—44. 3 भव G; Ar.—44. 5 पञ्चेन्द्रियाणां W.;—44. 6. दुर्लभा° G.; दुर्लभूतं….कृतम् Ar.—44. 8 वर्तमाने Pad.—44. 14. स च C.; Ar.—°भूतामादाय मां S. G.—44. 14 तदा° W.; सुरतखेद° om. W.;—44. 16. तु om. om. W; C.; G.—W.; S; कुपितोपि S—44. 20 तव om. W.; G.—

प्रणिपतन्तीं वार्तयानया मत्प्राणसमां समाश्वासयेति व्यादिश्य विससर्ज ।

तस्मिन्नेव क्षणान्तरे हतोहतश्चण्डवर्मा सिंहवर्मदुहितुरम्बालिकायाः पाणिस्पर्शरागप्रसारिते बाहुदण्ड एव बलवदवलम्ब्य सरभसमाकृष्य केनापि दुष्करकर्मणा तस्करेणैकेनैव नखरप्रहारेण राजमन्दिरोद्देशे च शवशतमयमापादयन्नचकितगतिरसौ विहरतीति वाचः समभवन् । श्रुत्वा चैतत्तमेव मत्तहस्तिनमुद्दस्ताधोरणो राजपुत्रोधिरुह्य रहसोत्तमेन राजभवनमभ्यवर्तत । स्तम्बेरमस्यावधूतपत्तिर्दत्तवर्मा च प्रविश्य वेश्माभ्यन्तरमदभ्राम्बुनिर्घोषगम्भीरेण स्वरेणाभ्यधात् । कः स महापुरुषो येनैतन्मानुषमात्रदुष्करं महत्कर्मानुष्ठितम् । आगच्छतु स मया सहैव मत्तहस्तिनमारोहतु । अभयमेव तस्य मदुपकण्ठवर्तिनो देवदानवैरपि विगृह्णानस्येति । निशम्यैवं स पुमानुपोढहर्षो निर्गत्य कृताञ्जलिराक्रम्य संत्रासकुञ्चित कुञ्जरगात्रमसक्तमभ्यरुक्षत् । आरोहन्तमेवैनं निर्वर्ण्य हर्षोत्फुल्लदृष्टिरयं प्रियसखोऽयमपहारवर्मैवेति पश्चादभिपेदुषोऽस्य बाहुदण्डयुगलमुभयभुजमूलप्रवेशितमग्रेऽवलम्ब्य स्वमङ्कमालिङ्गयामास । स्वयं च पृष्ठतो वलिताभ्यां भुजाभ्यां पर्यवेष्टयत् । तत्क्षणोपसंहृतालिङ्गनव्यतिकरश्चापहारवर्मा चापचक्रकणपकर्पणप्रासपट्टिशमुसलतोमरादिप्रहरणजातमुपयुञ्जानो बलाश्लिष्टान्प्रतिबलवीरान्बहुप्रका-

---

45. 1. प्रणमयाना W.—45. 6. दुष्करकर्मकारिणा W.; C., G.; A[r].; S —45. 5 एकेनैव om. Pa[d]. but mentions it as v l.—45. 8. राजपुत्र om. G S. A[r].—45. 10 दैवेन S. G.—45. 12. व्यवदत् W.; A[r]. अभ्यर्दीत् G.—45 13 संत्रासकुञ्चित G ; C, W.—45. 15. एव om. S. G A[r].—45. 18. °कर्णप्रास° Bhü—45. 19. प्रहरणजातं W.—उपयुञ्जाना. प्रेरयन्त Pa[d]. which possibly points to उपयुञ्जानान्.—

रथोधिनः परिक्षिपतः क्षितौ विचिक्षेप। क्षणेन चाद्राक्षीत्तदपि सैन्यमन्येन समन्ततोऽभिमुखमभिधावता बलनिकायेन परिक्षिप्तम्।

अनन्तरं च कश्चित्कर्णिकारगौरः कुरुविन्दसवर्णकुन्तलः कमलकोमलपाणिपादः कर्णचुम्बिदुग्धधवलस्निग्धनीललोचनः कटितटनिबिडरत्ननखरः पट्टनिवसनः कृशाकृशोदरोरःस्थलः कृतहस्ततया रिपुकुलमिषुवर्षेणाभिवर्षन्पादाङ्गुष्ठनिष्ठुराकृष्टकर्णमूलेन प्रजविना गजेन संनिकृष्य पूर्वोपदेशप्रत्ययादयमेव स देवो राजवाहन इति कृताञ्जलिः प्रणम्यापहारवर्माणि निविष्टदृष्टिरावष्ट। त्वदादिष्टेन मार्गेण संनिपातितमेतदङ्गराजसाहाय्यदानायोपस्थितं राजकम्। अरिबलं च विहतविध्वस्तं स्त्रीबालहार्यशस्त्रं वर्तते। किमन्यत्कृत्यमिति। हृष्टस्तु व्याजहारापहारवर्मा। देव दृष्टिदानेनानुगृह्यतामयमाज्ञाकरः। सोऽयमहमेवामुना रूपेण धनमित्राख्यया चान्तरितो मन्तव्यः। स एवाथ निर्गमय्य बन्धनादङ्गराजमपवर्जितं कोशवाहनमेकीकृत्यास्मद्वशेन चामुना सह राजकेनैकान्ते सुखोपविष्टमिह देवमुपतिष्ठतु यदि न दोष इति। देवोऽपि यथा ते रोचत इति समाभाष्य गत्वा च तन्निर्दिष्टेन मार्गेण नगराद्बहिरतिमहतो रोहिणद्रुमस्य कस्यचित्क्षौमावदातसैकते गङ्गातरंगपवनपातशीतले तले द्विरदादवततार। प्रथमसमवतीर्णेनापहारवर्मणा च स्वहस्तसत्वरसमीकृते मातङ्ग इव भा-

---

46. 3. अन्तरे च G; Bhd. Ah[d]—46. 6. इषुवर्षेणाभिवर्ष्य G.; S.;—46. 8. राजन्यकं C; W.—46. 10. अखिलमरिबलं S; Bhd; अखिलं चारि° G.—46. 12. सोऽयमपरश्चैव W., C.; S; °हमिव G.; सोऽयमेव हि Pa[d]; सोऽयमहमिव A[r]—46. 13. एवाद्य W.,—46. 14. राजन्यकेन W.; C, S; G; we acodg. to Pa[d].—46. 15. च om. and गत्वा after मार्गेण G; A[r].—46. 16. कस्यचिन्मूले A[r]; S; W.,—46. 18. स्फटिकानस इव भागीरथी° A[r]. स्फटिकमय इव भा° W.; मातङ्ग इव om. A[r].—

गीरथीपुलिनमण्डले सुखं निषसाद । तथा निषण्णं तमुपहारवर्मार्थपालप्रमतिमित्रगुप्तमन्त्रगुप्तविश्रुतैर्मैथिलेन च प्रहारवर्मणा काशिभर्त्रा च कामपालेन चम्पेश्वरेण सिंहवर्मणा सहागत्य धनमित्रः प्रणिपपात । देवोऽपि दृष्ट्वा तानभ्युत्थितः । अथ समस्त एव मित्रगणः समागतः को नामायमभ्युदय इति कृतयथोचितोपचारोऽनुरूपीडिततरं परिरेभे । काशीपतिमैथिलाङ्गराजाश्च सुहृन्निवेदितान्पितृवदपश्यत् । तैश्च हर्षनिर्भरतरं सरभसोपगूढः परमभिननन्द । ततः प्रवृत्तासु प्रीतिसंकथासु प्रियवयस्यगणानुयुक्तः स्वस्य च सोमदत्तपुष्पोद्भवयोश्चरितमनुवर्ण्य सुहृदामपि वृत्तान्तं क्रमेण श्रोतुं कृतप्रस्तावस्तांश्च तदुक्तावन्वयुङ्क्त । तेषु प्रथमं प्राह स्म किलोपहारवर्मा ॥

॥ इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते महाकाव्ये प्रथम उच्छ्वासः ॥

---

47 3 सहोपगम्य W , C —47 4 समस्त एव W C —47 5 समुपागत A^r S —47 5 °रुपचारम्° S , A^r —47 7 हर्षोत्पन्नपुलित C ■ W Bhū हर्षनिर्भरतर Ms W note हर्षनिर्भरसरभसो° G —सहसोपगूढ S —

देव त्वयि तदावतीर्णे द्विजोपकारायासुरविवरं त्वदन्वेषणप्रसृते च मित्रगणेऽहमपि महीमटन्नङ्गेषु गङ्गातटे बहिश्चम्पायाः कश्चिदस्ति तपःप्रभावोत्पन्नदिव्यचक्षुर्मरीचिर्नाम महर्षिरिति कुतश्चित्संलपतो जनसमाजादुपलभ्यामुतो बुभुत्सुस्त्वद्गतिं तमुद्देशमगमम्। न्यशामयं च तस्मिन्नाश्रमे कस्यचिच्चूतपोतकस्य छायायां कमप्युद्विग्नवर्णं तापसम्। अमुना चातिथिवदुपचरितः क्षणं विश्रान्तः क्वासौ भगवान्मरीचिः तस्मादहमुपलिप्सुः प्रसङ्गप्रोषितस्य सुहृदो गतिम्। आश्चर्यज्ञानविभवो हि स महर्षिर्महीयां विश्रुत इत्यवादिषम्। अथासावुष्णमायतं च निःश्वस्याशंसत्। आसीत्तादृशो मुनिरस्मिन्नाश्रमे। तमेकदा काममञ्जरी नामाङ्गपुरीवतंसस्थानीया वारयुवतिरश्रुबिन्दुतारकितपयोधरा सनिर्वेदमभ्युपेत्य कीर्णशिखण्डास्तीर्णभूमिरभ्यवन्दिष्ट। तस्मिन्नेव च क्षणे मातृप्रमुखस्तदाप्तवर्गः सानुक्रोशमनुप्रधावितस्तत्रैवावनिपातमपतत्। स किल कृपालुस्तं जनमार्द्रया गिराश्वास्यार्तिकारणं तां गणिकामपृच्छत्। सा तु सव्रीडेव सविषादेव सगौरवेव चाब्रवीत्। भगवन् ऐहिकस्य सुखस्य भाजनं जनोऽयमामुष्मिकाय श्रेयसीयाशाभ्युपपत्तिवित्तयोर्भगवत्पादयोर्मूलं शरणमभिप्रपन्न इति। तस्यास्तु जनन्युद्रचिताञ्जलिः पलितशारशिखण्डबन्धस्पृष्टमुक्तभूमिरभाषत। भगवन् अस्या मे दोषमेषा वो दासी विज्ञापयति। दोषश्च मम स्वाधिकारानुष्ठानम्। एष हि गणिकामा-

48 1. °प्रविश्ये Pa[d] —48 ॥ आश्रमे W —48. 10 अङ्गपुर्यवतंस° W, C ?, Bhû wo accdg ॥ Pa[d], S Ah[d] and Bhu ? I—48 11 °अभ्येत्य W C —48 12 तदासीनयी W.—48 13 °अविज्ञापयत W. C, गिराश्वास्य W. C —48 18. भयो W, Bhû दोष एषा W —

तुरधिकारो यद्दुहितुर्जन्मनः प्रभृत्येवाङ्गक्रिया तेजोबलवर्णमेधासंवर्धनेन दोषाग्निधातुसाम्यकृता मितेनाहारेण शरीरपोषणमा पञ्चमाद्वर्षात्पितुरप्यनतिदर्शनं जन्मदिने पुण्यदिने चोत्सवोत्तरो मङ्गलविधिरध्यापनमनङ्गविद्यानां साङ्गानां नृत्यगीतवाद्यनाट्यचित्रास्वाद्यगन्धपुष्पकलासु लिपिज्ञानवचनकौशलेषु च सम्यग्विनयनं शब्दहेतुसमयविद्यासु वार्तामात्रावबोधनमाजीवज्ञाने क्रीडाकौशले सजीवनिर्जीवासु च द्यूतकलास्वभ्यन्तरीकरणमभ्यन्तरकलासु वैश्वासिकजनात्प्रयत्नेन प्रयोगग्रहणं यात्रोत्सवादिष्वादरप्रसाधितायाः स्फीतपरिबर्हायाः प्रकाशनं प्रसङ्गवत्यां संगीतादिक्रियायां पूर्वसंगृहीतैः प्राश्निकैः सिद्धिलम्भनं दिक्षु तत्तच्छिल्पवित्तकैर्यशःप्रख्यापनं कार्तान्तिकादिभिः कल्याणलक्षणोद्घोषणं पीठमर्दविटविदूषकैर्भिक्षुक्यादिभिश्च नागरिकपुरुषसमवायेषु रूपशीलमाधुर्यप्रस्तावना युवजनमनोरथलक्ष्यभूतायाः प्रभूततमेन शुल्केनावस्थापनं स्वतो रागान्धाय तद्भावदर्शनोन्मादिताय वा जातिरूपवयोर्थशक्तिशौचत्यागदाक्षिण्यशिल्पमाधुर्योपपन्नाय स्वतन्त्राय प्रदानमधिकगुणायास्वतन्त्राय प्राज्ञतमायाल्पेनापि बहुव्यपदेशेनार्पणमस्वतन्त्रेण वा गान्धर्वसमागमेन तद्गुरुभ्यः शुल्कापहरणमलाभेऽर्थस्य कामस्वीकृते स्वामिन्यधिकरणे वा साधनं रक्तस्य दुहित्रैकचारिणीव्रतानुष्ठापनं नित्यनैमित्तिकप्रीतिदायकतया हृतशिष्टानां गम्यधनानां चित्रैरुपायैरपहरणमददता लुब्धप्रायेण च विगृह्यासनं प्रतिहस्तिप्रोत्सा-

49 1 पतु om घ C — 49 2 मितमहारेण घ — 49 3 °दिनेषु twice G, °दिने °दिनेषु C °दिने twice Pa^d — 49 11 उद्घोषण W, घोषण S — 49 12 प्रस्तावना W — 49 13 ऽवस्थापन S — 49 17 गुरुभ्य W — 49 18 अधिकरणे S वा om Bhd च Pa^d — रक्तस्य C, G —

धनेन लुब्धस्य रागिणस्त्यागशक्तिसंधुक्षणमसारस्य वाङ्मात्रक्षणैर्लोकोपक्रोशनैर्दुहितृनिरोधनैर्व्रीडोत्पादनैरन्याभियोगैरवमाननैश्चापवाहनमर्थैरनर्थप्रतिघातिभिश्चानिवृत्तैरनुबद्धार्थानर्थसंशयान्विचार्य भूयोभूयः स्वयं जनामि। गणिकायाश्च गम्यं प्रति सज्जैव न सङ्गः, सत्यामपि प्रीतौ न मातुर्मातृकाया वा शासनातिवृत्तिः। एवं स्थितेऽनया प्रजापतिविहितं स्वधर्ममुल्लङ्घ्य क्वचिदागन्तुके रूपमात्रधने विप्रयूनि स्वेनैव व्ययेन रममाणया मासमात्रमत्यवाहि। गम्यजनश्च भूयानर्थयोग्यः प्रत्याचक्षाणयानया प्रकोपितः। स्वकुटुम्बकं चावसादितम्। एषा कुमतिर्न कल्याणीति निवारयन्त्यां मयि वनवासाय कोपात्प्रस्थिता। सा चेदियमध्यवसायनिश्चया, सर्व एव जनोऽत्रैतां शरणागतिमनशनेन संस्थास्यत इत्यरोदीत्।

अथ सा वारयुवतिस्तेन तापसेन 'भद्रे ननु दुष्करोऽयं वनवासः। तस्य फलमपवर्गः स्वर्गो वा। प्रथमस्तु तयोः प्रकृष्टज्ञानसाध्यः प्रायो दुःसंपाद एव। द्वितीयस्तु सर्वस्यैव सुलभः कुलधर्मानुष्ठायिनः। तदशक्यारम्भादुपरम्य मातुर्मते वर्तस्व' इति सानुकम्पमभिहिता। सा तु प्रत्यवादीत्। यदि भगवत्पादमूलमशरणं शरणमस्तु मम कृपणायाः हिरण्यरेता देव एवेत्युदमनायत। स तु मुनिरनुविमृश्य गणिकामातरमवदत्। संप्रति गच्छ गृहान्। प्रतीक्षस्व कानिचिद्दिनानि यावदियं सुकुमारी सुखोपभोगसमुचिता सत्यरण्यवासोद्वेजिता भूयोभूयश्चास्माभिर्बोध्यमाना प्रकृतावेव स्थास्यतीति।

तथेति तस्याः प्रतियाते स्वजने सा गणिका तमृषिमभ्युपाक्त

---

50 [illegible] C W. — 0 7 [illegible] C W — 50 11 [illegible] W — 50 17 हिरण्यरेता एव W — हिरण्यरेता [illegible] S — 50 19 [illegible] G, °[illegible] C — 50 21. °[illegible] Pa —

धौतोद्गमनीयवासिनो नात्यादृतशरीरसंस्कारा वनतरुपातितकालशाल्पुष्पैर्देवतार्चनकुसुमसमुच्चयाचर्यप्रय सैनैकचित्ररूपोपहारकर्माणि कामशास्त्रनार्थे च गन्धमाल्यधूपदीपनृत्यगीतवाद्यादिभिः क्रियाभिरेकान्ते च त्रिवर्गसंबन्धिनीभिः कथाभिरध्यात्मवादैश्चानुकूलयन्तीयमेव कालेनाल्पेनान्वरज्यत ।

एकदा च रहसि रक्तं तमुपलक्ष्य मूढः खलु लोकोऽयं सह धर्मेणार्थकामावपि गणयतीति किंचिदस्मयत । कथय तासु के नाशनार्थे कामातिशायी धर्मस्त्वयाभिप्रेत इति प्रेरिता मरीचिना सलज्जमिव स्मयमानाभिधातुम् । इत इल जनाद्भगवतस्त्रिवर्गबलावलज्ञानम् । अथवा तदपि प्रकारान्तरं दासजनानुग्रहस्य । भवतु श्रूयताम् । ननु धर्मादृतेऽर्थकामयोरनुत्पत्तिरेव । तदनपेक्ष एव धर्मो निर्वृत्तिसुखप्रसूतिहेतुरात्मसमाधानमात्रसाध्यश्च सोऽर्थकामवद्बाह्यसाधनेषु नात्यायत्तते । तत्त्वदर्शनोपबृंहितश्च यथाकथंचिदप्यनुष्ठीयमानाभ्यां नार्थकामाभ्यां बाध्यते । बाधितोऽपि चाल्पीयसा प्रतिसमाहितस्तमपि दोषं निर्हृत्य श्रेयसेऽनल्पाय कल्पते । तथा हि पितामहस्य तिलोत्तमाभिलाषो भवानीपतेर्मुनिपत्नीसहस्रसंदूषणं पद्मनाभस्य षोडशसहस्रान्तःपुरविहारः प्रजापतेः स्वदुहितर्यपि प्रणयप्रवृत्तिः शचीपतेरहल्याजारता शशाङ्कस्य गुरुतल्पगमनमंशुमालिनो वडवालङ्घनमनिलस्य केसरिकलत्रसमागमः बृहस्पतेरुतथ्यभार्याभिसरणं पराशरस्य दाशकन्यादूषणं पाराशर्यस्य भ्रातृदारसंगतिरत्रेर्मृगीसमागम

51 2. °ग्रम. ब्ना° W — C S B I I 8 [illegible] to Pa[illegible]
2. [illegible] W — 51 3 [illegible] W C — 51 8. [illegible] W — 51 11
अथ G, C — 51 13 °[illegible] W — [illegible] om. W — 51 17 [illegible]
[illegible]° W —

इति। अपरेषां च तेषु तेषु कार्येष्वासक्तबुद्धीनामर्थकामौ ज्ञानबलाच्च धर्मपीडामावहन्ति। धर्मपूते च मनसि नभसीव न जातु रजोऽनुषज्यते। तन्मन्ये नार्थकामौ धर्मस्य शततमीमपि कलां स्पृशत इति।

श्रुत्वैतदृषिरुदीर्णरागवृत्तिरभ्यधात्। अयि विलासिनि साधु पश्यसि न धर्मस्तत्त्वदर्शिनां विषयोपभोगेनोपरुध्यत इति। किंतु जन्मनः प्रभृत्यर्थकामवार्तानभिज्ञा वयम्। ज्ञायेतां तावत्किंरूपौ किंपरिवारौ किंफलौ चेति। सा त्वभ्यधात्। अर्थस्तावदर्जनवर्धनरक्षणात्मकः कृषिपाशुपाल्यवाणिज्यसंधिविग्रहादिपरिवारस्तीर्थप्रतिपादनफलश्च। कामस्तु विषयातिसक्तचेतसोः स्त्रीपुंसयोर्निरतिशयसुखस्पर्शविशेषः। परिवारस्तु तस्य यावदिह रम्यमुज्ज्वलं च वस्तु। फलं पुनः परमाह्लादनं परस्परविमर्दजन्म स्मर्यमाणमधुरमुदीरिताभिमानमनुत्तमं सुखमपरोक्षं स्वसंवेद्यमेव। तस्यैव कृते विशिष्टस्थानवर्तिनः कष्टानि तपांसि महान्ति दानानि दारुणानि युद्धानि भीमानि समुद्रलङ्घनादीनि मानवाः समाचरन्तीति।

निशम्यैतन्नियतिबलान्नु तत्पाटवान्नु स्वबुद्धिमान्द्यान्नु स्वनियममनादृत्य तस्यामसौ प्रासजत्। सा तु मूढात्मानं च तं प्रवहणेन नीत्वा पुरमुदारशोभया राजवीथ्या स्वभवनमनैषीत्। अभूच्च घोषणा श्वः कामोत्सव इति। ततोऽपरेद्युः स्नातमनुलिप्तमाचितमाल्यमालम्बितकामिजनवृत्तं विस्मृतसमाधिवृत्तमभिलाषक्षणमात्रेऽपि गते तया विना दूयमानं तमतिसमृद्धिमता राजमार्गेणोत्सवसमाजं नीत्वा क्वचिदुपवन-

52. 7. नैव W.—52. 9. °अभिरूपश्च° [illegible]; °अभिज्ञ° G.—52. 10. च om. G.; W. चतु om. C.—52. 12. स्मर्यो om. G.; S.—52. 14. समुद्रलङ्घनानि om. C.—52. 15. नियतिबलान् W.—52. 18. आरचितमुण्डमाल° G. S. W.; आचरित° Pa[a].—52. 19. क्षणमात्रेपि G. S. गतेपि C. मापि om. W.—52. 20. दूयमानेनं C. S.—

मोहेऽस्मिन् युवतिजनशतपरिवृतस्य राज्ञः संनिधौ स्मितमुखेन तेन चैव भगवता सह निषीदेत्यादिष्टा सविभ्रममकृतप्रणामा सस्मितं न्यषीदत् ।

तत्र काचिदुत्थाय बद्धाञ्जलिरुत्तमाङ्गना देव जितानयाहम् । अस्यै दास्यमद्यप्रभृत्यभ्युपेतं मयेति प्रभुं प्राणंसीत् । विस्मयहर्षमूलश्च कोलाहलो लोकस्योदजिहीत । हृष्टेन च राज्ञा महार्हैरलंकारैर्महता च परिबर्हेणानुगृह्य विसृष्टा वारमुख्याभिः पौरमुख्यैश्च गणशः प्रशस्यमाना स्वभवनमगत्वैव तमृषिमभाषत । भगवन् अयमञ्जलिः । चिरमनुगृहीतोऽयं दासजनः स्वार्थ इदानीमनुष्ठेय इति । स तु रागादशनिहत इवोद्भ्रान्त्याब्रवीत् । प्रिये किमेतत् । क्वेदमौदासीन्यम् । क्व गतस्तव मय्यसाधारणोऽनुराग इति । अथ सा सस्मितमिदमवादीत् । भगवन् ययाद्य राजकुले मत्तः पराजयोऽभ्युपेतस्तस्याश्च मम च कस्मिंश्चित्संघर्षे महर्षे मरीचिमावर्जितवतीव श्लाघसे इति तयाहमधिक्षिप्ता दास्यपणबन्धेन त्वामिहानैषं प्रावर्तिषि । सिद्धार्था चास्मि त्वत्प्रसादादिति । स तया तथावधूतो दुर्मतिः कृतानुशयः शून्यवन्न्यवर्तिष्ट । यस्तथैवं कृतस्तपस्वी तमेव मां महाभाग मन्यस्व । स्वशक्तिनिष्ठीवितं रागमुत्सृज्य तयैव बन्धक्या महद्दुःखमर्पितम् । अचिरादेव दास्य- चास्मा त्वदर्थसाधनक्षमं कृतम् । अस्यामेव तावद्वसाङ्गपुर्यां चम्पाख्यायामिति । अथ तन्मनश्च्युततमःस्पर्शभियेवास्तं रविरगादृषिमुक्तश्च रागः संध्यात्मनास्फुरत् । तत्कथादत्तवैराग्याणीव कमल-

53. 1. जन om. W.—समुत्सारित स्मितमुखेन W.—53. 5 नरायन्म् W.—53. 10. मशनिनिहत W.—53. 11. इव om. W. C.—53. 14. नवंवरम्° G. C; S. We accord. to W. and Bhū.—53. 15. शून्यदेश G.; S—53. 16. शक्ति om. C.—53. 18. महदुःख° S.—

यनानि समकुर्वन् । अनुमतमुनिशासनस्त्वहमहमनेनैव सहोपास्य संध्यामनुरूपाभिः कथाभिस्तमनुशय्य नीतरात्रिः प्रत्युषस्युदयप्रस्थदावकल्पे कल्पद्रुमकिसलयाधीरिण्यरुणार्चिषि तं नमस्कृत्य नगरायोदचलम् । अदर्शं च मार्गाभ्यासवर्तिनः कस्यापि क्षपणकविहारस्य बहिर्विविक्ते रक्ताशोकखण्डे निषण्णमस्पष्टसमाधिमाधिक्लिष्टमनिष्टमभिरूपाणां कृपणवर्णं कमपि क्षपणकम् । उरसि चास्य शिथिलितमलनिचयान्मुखान्निपततोऽश्रुबिन्दूनलक्षयम् । अप्राक्षं चान्तिकोपविष्टः । क्व तपः क्व च रुदितम् । न चेद्रहस्यमिच्छामि श्रोतुं शोकहेतुमिति । सोऽब्रवीत् । सौम्य श्रूयताम् । अहमस्यामेव चम्पायां निधिपालितनाम्नः श्रेष्ठिनो ज्येष्ठसूनुर्वसुपालितो नाम । वैरूप्यात्तु मम विरूपक इति प्रसिद्धिरासीत् । अन्यश्चात्र सुन्दरक इति यथार्थनामा कलागुणैः समृद्धो वसुना नातिपुष्टोऽभवत् । तस्य च मम च वपुर्वसुनी निमित्तीकृत्य वैरं वैरोपजीविभिः पौरधूर्तैरुदपादि । तैरेव कदाचिदावयोरुत्सवसमाजे स्वयमुत्पादितमन्योन्यावमानमूलमधिक्षेपवचनव्यतिकरमुपशमय्य । न वपुर्वसु वा पुंस्त्वमूलम् । अपि तु यः प्रकृष्टगणिकाप्रार्थ्ययौवनो स एव पुमान् । अतो युवतिललामभूता काममञ्जरी यं वा कामयते स हरतु सुभगपताकामिति व्यवस्थापयन् । तदभ्युपेत्याश्रु प्राहिणुव तस्यै दूतान् । अहमेव किलास्याः स्मरोन्मादहेतुरासम् । आसीनयोश्चावयोर्मामेवोपगम्य सा नीलोत्पलमयमिवापाङ्गमङ्के मम मुञ्चन्ती तं जनमपत्रपयाधोमुखं

54. 4 कस्यापि° W Bhā Ap^d —54 7 निशान्तेषु W —54 10 तु om W —54 11 न एव om. S —54 15, °वचनव्यतिकर° G °वचनव्यतिकरमान° S —54 16 प्रकृष्ट- नी हि °गुणसु° C , W —54 18. तदभ्यु° om W C —54 20 अपाङ्गम W, C, S Bhā, we accdg to G and Pa^d —

व्यधत्त। सुभगमन्येन च मया स्वधनस्य स्वगृहस्य स्वगणस्य स्वदेहस्य स्वजीवितस्य च सैवेश्वरी कृता कृतश्चाहमनया मल्लमल्लककोषो हृतसर्वस्वतया चापवाहितः प्रपद्य लोकोपहासलक्ष्यताम्। अक्षमश्च धिक्कृतानि पौरवृद्धानां सोढुमिह जैनायतने मुनिनैकेनोपदिष्टमोक्षवर्त्मा। सुकर एष वेशो वेशनिर्गतानामत्युदीर्णवैराग्यस्तदपि कौपीनमजहाम्। अथ पुनः प्रकीर्णमलपङ्कः प्रबलकेशलुञ्चनव्यथः प्रकृष्टतमक्षुत्पिपासादिदुःखः स्थानासनशयनभोजनेषु द्विप इव नवग्रहो बलवतीभिर्यन्त्रणाभिरुद्वेजितः प्रत्यवामृशम्। अहमस्मि द्विजातिः। अस्वधर्मो ममैष पाषण्डपथावतारः। श्रुतिस्मृतिविहितेनैव वर्त्मना मम पूर्वजाः प्रावर्तन्त। मम तु मन्दभाग्यस्य निन्द्यवेशमन्दःखायतनं हरिहरहिरण्यगर्भादिदेवतापवादश्रवणनैरन्तर्यात्प्रेत्यापि निरयफलमफलं विप्रलम्भप्रायमीदृशमिदमधर्मवर्त्म धर्मवत्समाचरणीयमासीदिति। मत्याकलितस्वदुर्नयः पिण्डीखण्डं विविक्तमेतदासाद्य पर्याप्तमश्रु मुञ्चामीति। श्रुत्वा चैतदनुकम्पमानो ऽवम् भद्र क्षमस्व कंचित्कालमत्रैव निवस। निजेन तुन्त्रेनासावे वेश्या यथा त्वां योजयिष्यति तथा यतिष्ये। सन्त्युपायास्तादृशाः।

४। इत्याश्वास्य तमनुस्थितोहम्। नगरमाविशन्नेव चोपलम्भय लोकवादाल्लुब्धसमृद्धपूर्णं पुरमित्यर्थानां नश्वरत्वं च प्रदर्श्य प्रकृतिस्थान

54 1 सुभगम° G C S W wo accdg to Pa[d] —5 3 हृतसर्वस्वतया वा° C च om W —55 4 इदानीं W, उत्पन्न उत्तमो व° W —55 6 सर्वगत° W —55 9 पाषण्ड° S C एव om S —55 12 भाग्य om S —55 18 अहं om G S आकुलित W त्वत्र C G —55 19 लुब्धसमृद्ध° G Ah[d] लुब्धसमिकमिभपू° S

मृदङ्गधीरध्वनिनाकृष्टो सुतमाहिते पथि· मतिमकरवम् । अनुप्रविश्य च द्यूतसभामक्षधूर्तैः समगंसि । तेषां च पञ्चविंशतिप्रकारासु सर्वासु द्यूताश्रयासु कलासु कौशलमक्षभूमिहस्तादिषु चात्यन्तदुरुपलक्ष्याणि कूटकर्माणि तन्मूलानि सावलेपान्यधिक्षेपवचनानि जीवितनिरपेक्षाणि संरम्भविचेष्टितानि सभिकप्रत्ययव्यवहाराकन्यायबलप्रलापप्रायानङ्गीकृतार्थसाधनक्षमान्बलिषु सान्त्वनानि दुर्बलेषु भर्त्सनानि पक्षरचननैपुण्यमुच्चावचानि प्रलोभनानि ग्लहप्रभेदवर्णनानि द्रव्यसंविभागौदार्यमन्तरान्तराश्लीलप्रायान्कलकलानित्येतानि चान्यानि चानुभवन्नतृप्तिमध्यगच्छम् । अहसं च किंचित्प्रमाददत्तशारे कस्मिंश्चित्कितवे । प्रतिकितवस्तु निर्दहन्निव क्रोधताम्रया दृशा मामभिवीक्ष्य 'शिक्षयसि रे द्यूतवर्त्म हासव्याजेन । आस्तामयमशिक्षितो वराकस्त्वयैव तावद्विचक्षणेन देविष्यामि' इति द्यूताध्यक्षानुमत्या व्यत्यषजत् । मया जितश्चासौ षोडशसहस्राणि दीनाराणाम् । तदर्धं सभिकाय सभ्येभ्यश्च दत्त्वार्धं स्वीकृत्योदतिष्ठम् । उदतिष्ठंश्च तत्र गतानां हर्षगर्भाः प्रशंसालापाः । प्रार्थयमानसभिकानुरोधाच्च तदगारे उदारमभ्यवहारविधिमकरवम् । यन्मूलश्च मे दुरोदरावतारः स मे विमर्दको नाम विश्वास्यतरं द्वितीयं हृदयमासीत् ।

तन्मुखेन च सारतः कर्मतः शीलतश्च सकलमेव नगरमवधार्य धूर्जटिकण्ठकल्मषकालतमे तमसि नीलनिवसनार्धोरुक·

56 1 अथ प्रविश्य G अनुप्रविश्य Bhd च om ‖ 56 2 द्यूतसमाजम° W — च om W S C we accdg to G Pr[d] —56 6 मध्ये(नार्थसाधन)क्षमान C G तिद्धार्थ°S —56 7 नैपुण्य W वागत्रम° Bhd, W, S, C — 56 11 रे om S G —56 14 [1] अनुनिद्य S —56 15 अपुगार om W. Com do not explain it —56 16 च om S श्रीलत om S —56 19 नीलवसना°W

खड्गतीक्ष्णकौक्षेयक फणिमुखकाकलीसदृशकपुरुषशीर्षक- । गत्वा कस्यचिल्लुब्धेश्वरस्य गृहे सन्धिं छित्त्वा निजगृहमिवानुप्रवि- सारमहतीमादाय निरगाम् । नीलनीरदनिकरपीवरतिमि- रातवीथ्या झटिति शतह्रदासम्पातमिव क्षणमालो- । अथासौ नगरदेवतेव नगरमोषरोषिता नि सबाध- नि सुता सालंकृता काचिदुन्मिषद्रूपणा युवतिराविरासीत् । वासु क यासीति सदयमुक्ता त्रासगद्गदमगादीत् । आर्य मस्यामर्यवर्यः कुबेरदत्तनामा प्रतिवसति । अस्म्यहं तस्य कन्या । जातमात्रां धनमित्रनाम्नेऽत्यार्थैव कस्मैचिदिभ्यकुमाराय प्रत्यजा- मे पिता । स पुनरस्मिन्नत्युदारतया पित्रोरन्ते वित्तैर्निजैः दरिद्राति सत्यथोदारक इति प्रीतलो- न वरयत्येव तस्मिन्मां तरुणीभूतामधन कामेष्वादेतरस्मै यथार्थनाम्ने सार्थवाहाय मे पिता । तदमङ्गलमद्य किल प्रभाते भावीति ज्ञात्वा प्रियतमदत्तसंकेता वञ्चितस्वजना निर्गत्य बाल्याभ्यस्तेन मन्मथाभिसरा तदागारमभिसरामि । तन्मा मुञ्च गृहाणै- मयामर्पितवती । इयमानश्चाहमनुगम् । एहि

57 2 बाणभानसूत्र Bhû —57 4 परभाम॰ Pa[d], परहाथ॰ C we to Bhû, Ab[d], S पजभाक्ष॰—57 5 ॰तिमिरभारनिषिद्धितायां G ; निषिद्धितायां C W —57 6 ॰विभूषणा S आर्य om S —57 9 माम॰ W —अगदीत् C W, S भदत् G —57 10 कुबेरदत्त॰ W W —57 12 अमुष्मिन् W C S दरिद्रस्यौ S दारिद्र्यागुणर॰ 13 इति च W C —57 18 मन्मथैकाभिसरा S G ॰सारा Bhû —

साध्वि त्वां नयेयं त्वत्प्रियावसथामिति त्रिचतुराणि आपतश्च दीपिकालोकपरिलुप्यमानतिमिरभार यष्टिकृपाणपाणि रिकबलमनल्पम् । दृष्ट्वैव प्रवेपमानां कन्यकामवदम् । भद्रे अस्त्ययमद्वितीयो मे बाहुः । अपि तु चिन्तितः । सपेहं भावितात्रेयवेगचिकित्सः । त्वयापि मास्तः । यथेमां पुरीं प्रविष्टा दष्टश्च ममैव नायको दुष्कोणे । यदि वः कश्चिन्मन्त्रवित्कृपालुः स प्राणानाहरेदनाथाया इति । सापि बाला काव्यदुर्दिनाक्षी बहुवेपथुः कथंकथमपि गत्वा अशायिषि चाहं भावितविषविक्रियः । तेषु मां निर्वर्ण्य मुद्रातन्त्रमन्त्रध्यानादिभिश्चोपक्रम्याकृतार्थो गत कालदष्टस्तथा हि स्तब्धश्यावमङ्गं रुद्धा दृष्टिः क्षाम्य एवोच्छ्वास सुचालं यातु भोगिसात्कारिण्यामः । कौलिकशतैः सहेतरैः प्रायात् ।

उदितश्चाहमुदारकाय तां नीत्वाब्रवम् । भद्रमीष्म कोपि रस्त्वद्गतेनैव चेतसा सहायभूतेन कृपया त्वत्समीपमनैषम् । भूषणमिदमस्या रत्नजालं तदर्पितवान् । उदारकस्तु तदादाय सलज्जं च

58. 1. मयै W.; त्वत्प्रियतमं W. C.; °प्रियं G.; प्रियतमं S.—58 om C. W.; S A^{r}. m —58 4. भवम् om. W.—58. 5. यथेय W. C. प्राधीयाद S we accdg to Pa^{d} and G —°चिकित्स° om. W.—58 6 दुष्कोणे C, G, S- °कोण एव W —58 7. एव एव om. C —58 10 नरेन्द्रमार्गी S. G.—58. 12. °उपक्रम्य° W.; 58 15 सहायेन S. G.—58. 18. the first च om. S, the first two om. G —

च मामभाषत । आर्य त्वयैवेयमस्या निशि प्रिया मे दवाक्पुनर्ममापहृता । तथा हि न जाने वक्तु त्वत्कर्मैतदद्भुत- न ते स्वशीलमद्भुतवत्प्रतिभाति । नैवमन्येनापि कृतपूर्वमिप्रतिनियतैव वस्तुशक्तिः । न हि त्वय्यन्यदीया लोभादय । त्वसाधुतोन्मीलितेति तस्मायस्त्वत्पूर्वापदानेभ्यो न रोचते । दृष्- स्वरूपमिति त्वदाशयमननुमान्य न पुक्तो । त्वयामुना सुकृतेन क्रीतोय दासजन इत्यसारमतिक्रीणासीति स ते प्रज्ञाधिक्षेप । न प्रियादानस्य प्रतिदानशरीरमिति तल्लाभे निधनोन्मुखमिदमपि त्वयैव दत्तम् । प्राप्तरूपम् । अद्यप्रभृति मर्तव्योय दासजन इति मम । उत्थाप्य चैनमुरसोपश्लिष्याभाषिषि । भद्र कार्य ते । सोऽप्यवदत् । न शक्नोमि चेनामत्र पित्रोरनभ्यनुज्ञयोजीवितुम् । अतोऽस्यामेव यामिन्या देशमिम जिहासामि । याद यथा त्वमाज्ञापयसीति । अथ मयोक्तम् । अस्त्येतत् । स्वदेशादेशान्तरमिति नेय गणना विदग्धस्य पुरुषस्य । किंतु बालेय- कष्टा प्रत्यवायभूयिष्ठाश्च कान्तारपथा । शैशिस्य किंचित्प्रज्ञास्त्वयोरनर्थेनेहृपेन देशत्यागेन सभाव्यते । तन्म सुखमिहैव वस्तव्यमेहि नयावेना स्वमेवावासमिति । अतेन सद्य एव ता तद्गृहमुपनीय तयैवापसर्पभूतया नत्र

एष्वेव दिवसेषु काममञ्जर्याः स्वसा यवीयसी नाम पञ्चवीरगोष्ठे संगीतकमनुष्ठास्यतीति सान्द्रादरः गरजन । स चाहं सह सख्या धनमित्रेण तत्र सन्यविशे नृत्यायां च तस्यां द्वितीय रङ्गपीठ ममाभून्मन । लवनसञ्जाताश्रयश्च पञ्चशरो भावरसाना ममातिमात्रमभ्यपतत् । अथासौ नगरदेवतेव

त् । नृत्योत्थिता च सा सिद्धिलाभशोभिनी किं चालिकमकस्मादेव वा न जानेऽकम्मा प्रेक्षितेन सविभ्रममारोपितभ्रूलतमाभिवीक्ष्य सापदेशं च व्यक्तदर्शनचन्द्रिक स्मित्वा लोकलोचनमानसानुयाता प्रातिष्ठत ।

सोऽहं स्वगृहमेत्य दुर्निवारयोत्कण्ठया दूरीकृताहारस्पृह शिरःशू-लस्पर्शमपदिश्यान्वितविक्ते तल्पे मुक्तैरवयवैरशयिषि । धौतनिष्णात-श्च मदनतन्त्रे मामभ्युपेत्य धनमित्रो रहस्यकथयत् । सखे सैव धन्या गणिकादारिका यामेव भवन्मनोभिनिविशते तस्याश्च सुलक्षिता भाववृत्ति । तामप्यचिराद्दुग्रमशार बाणशयने ति । स्थानाभिनिवेशिनोश्च वामयलस्याप्य समागम । किंतु किल वारकन्यका गणिकास्वधर्मप्रतीपगामिना महोदारेणाशयेन भगिरते । गुणशुल्काह न धनशुल्का न च यौवनमिति । तस्य मुहु प्रतिषिध्याकृतार्थं तद्भगिनी

62 2 °मीन Bh4 —62 3 नृत्यायां च तस्यां S °नृत्यायां W —62. °नाथी W —62 7 °मातिमात्रमभ्य° W C —62 9 च om. W 10 सविभ्रमारोपित° W °जना W S.—62 11 °भावर्तितवक्त्र° 14 स W —62 16 °चिराय°S —62 19 समयित्व् W, S, Pa[4] accdg to Bhu C G—

च माधवसेना राजानमश्रुकण्ठकी व्यजिज्ञपताम्। देव युष्म-
रागमञ्जरी रूपानुरूपशीलशिल्पकौशला पूरयिष्यति मनोर-
[illegible] महत्याशा। सा च मूलच्छिन्ना यदियमतिक्रम्य
[illegible] गुणेभ्य एव स्वं यौवनं विचिक्रीषते कुल-
[illegible]। सा चेदियं देवपादाज्ञयापि तावत्प्र-
[illegible] तदा पेशलं भवेदिति। राज्ञा च तदनुरोधात्तथानुशिष्टा
[illegible] सा यदासीत्तदास्याः स्वसा माता च रुदितनिर्बन्धेन
समगिरेताम्। यदि कश्चिद्भुजगोऽस्माद्दिच्छया विनैनां बालां
नाशयिष्यति स तस्करवद्वध्य इति। तदेवं स्थिते धनाहृते
तत्स्वजनोऽनुमन्यते न तु धनदायासावभ्युपगच्छतीति विचिन्त्यो-
इति।

अथ मयोक्तम्। किमत्र चिन्त्यं गुणैस्तामावर्ज्य गूढमर्थैस्तत्स्वजनं
[illegible]। ततश्च कांचित्काममञ्जर्याः प्रधानदूतीं धर्मर-
नाम शाक्यभिक्षुकीं चीवरपिण्डदानादिनोपसंगृह्य तन्मुखेन
बन्धक्या पणबन्धमकरवम्। अजिनरत्नमुदारकाद्मुषित्वा
तुभ्यं देयं यदि प्रतिदानं रागमञ्जरीति। सोऽहं संप्रतिपन्नायां च
तथा तमर्थं संपाद्य मद्गुणोन्मादितायाः रागमञ्जर्याः करकिस-
[illegible]। यस्यां च निशि चर्मरत्नस्तेयवादस्तस्याः प्रारम्भे
समाहूतेषु शृण्वत्स्वेव नागरमुख्येषु मत्प्रणिधि-
[illegible] नाम भूत्वा धनमित्रमुपहृत्य बद्धतर्जयत्। उक्तं

63 5. अभ्युन om W. °वृत्तेवात्मनयं S. C; वृत्तयेवानपत्नृहिन G. w० to Ps[4].—63. 5. एवं सति स W.—63. 8. समागतो C. S.—63 G. S विक्षेप्य W.—63. 11. इति om W.—63. 16. सोऽपि प्रतिपन्नायां S. सोऽह स्वयं प्रति° G.

च धनमित्रेण । अत्र कस्तावार्थो यत्परस्य स्मरामि स्वल्पमपि तथापकारं मत्कृतमिति । स भूयोऽपि व्याब्रवीत् । स एष धनमर्थो नाम यत्परस्य भार्यां पुनरस्त्रियतरौ हृष्टेन विलोम्य स्वीचिकीर्षति । ब्रवीति शापकारी मत्कृत इति । ननु वहिश्चरः प्राणश्चरति । सोऽहं तत्कृते प्राणानपि हत्यामपि न परिहरामि । मयैकदा प्रजागरप्रतीकारस्तवैव स्वीकारद्वाहज्वर इति । तया ब्रुवाणश्च पौरमुख्यैः पमाहितोऽभूत् । इयं च वार्ता कौशलकैर्धनमित्रेण राजादावयोपाश्लिष्य पार्थिवाय निवेदिता । स पृष्टवान् । अङ्ग किमस्ति कश्चिद्विमर्दको नामासत्क इति । स मृदात्मनास्ति देव पर मित्र कथं तेनार्थ इति कश्चित् आर्य सक्रोधि तमाह्वातुमिति । वाढमस्ति शत्रुक इति निर्गत्य स्वगृहे वेशवाटे द्यूतसमायामापणे च न् । कथं चोपलभेत स वराक । स खलु विमर्दको ज्ञानीपक्षी मन्त्रियोगात्तदन्वेषणायोज्जयिनीं तदहरेव अर्थपतिस्तु तमदृष्ट्वा तत्कृतमपराधमात्मसंबद्धं मत्वा प्रत्यादेशाय पुनर्धनमित्रेण विभाषिते कुपितेन राज्ञा निगडबन्धनमनीयत ।

---

64. 2. मत्कृत W —64 4. स्वी चिकीर्षति G W —स एव धनस्य W 8 सामर्दं निवि°च C W S., we acodg to G Ah[d] मयैकदा रुं. 64 10. एव om. W C S G, we acodg to Pa[d] —64 12. 64 15 च om G कथं तौ° C—64 16 °भारराज्ञ तत्र मत्सहजन्नीति W भागसहजन्नीति C S. G —64 18. C W G S we acodg to Pa[d] and Ah[d] —

तेष्वेव दिवसेषु विभिना कल्पान्तेन धर्मरत्नं दोग्धुकामा कामम-
पूर्वदुग्ध क्षपणीभूतविरूपक रहस्युपसृत्य ततोपहृतं सर्वमर्थ-
तस्मै प्रत्यर्प्य सप्रश्रय च बद्धनुनीय प्रत्यगमत् । सोपि कथ-
मदनुशिष्टो हृष्टतमः स्वधर्ममेव प्र-
। काममञ्जर्यपि कतिपयैरेवाहोभिरश्मन्तकशेषमजिनरत्नद्रो-
स्वमभ्युदयमकरोत् । अथ मत्प्रयुक्तो धनमित्र पार्थिव मि-
व्यज्ञापयत् । देव येयं गणिका काममञ्जरी लोभोत्कर्षाल्लोभम-
लोकोपक्रोशपात्रमासीत्साद्य मुसलोलूखलान्यपि निरपेक्ष
। तन्मन्ये मञ्चर्मरत्नलाभहेतु तस्य खलु कल्पस्तादृशः ।
वारमुख्याभ्यश्च दुग्धे नान्यभ्य इति हि तद्गता प्रतीतिः ।
मे शङ्केति । सा सद्य एव राज्ञा सह जनन्या स-
। व्यथितवर्णेनेव मयोपह्वरे कथितम् । नूनमार्ये सर्वस्वत्या-
तदनुयोगाथाङ्गराजेन समा-
भूयोभूयश्च निर्बद्धया त्वया नियतमस्मि तदागतित्वेनाह-
। ततश्च मे भावी चित्रवधः । मृते च मयि न जीवि-
ते भगिनी त्व च निःस्वीभूता । चर्मरत्न च धनमित्रमेव
। तदियमापत्समन्ततोनर्थानुबन्धिनी । तत्किमत्र प्र-
। तया तज्जनन्या चाश्रूणि विसृज्योक्तम् । अस्त्येवै-
रहस्यम् । राज्ञश्च निर्बन्धाद्विस्त्र-

---

1. विविक्तलोक, W.—65. 2. तदपहृत. W.—65. 3. मप्रश्रयं बद्ध° G.
W. and P.ᵈ ... I—65 5. कतिपयैरेव W.—65, 9 °लाभहेतुस्त° W.
G °लाभहेतु ... लाभ हेतु C—65. 12 सर्वस्व W.—65 14.
W ममागतेन नाह W.—65 17. °बन्धिनी मदभ्यागतिनी S G. तत्
G.—

श्वतुर्निहृत्यापि नियतमागतिरपदेशैव चौरितस्य स्यापे। ष्टे सर्वमस्य कुटुम्बमवसीदेत्। अर्थपतौ च तदपयशो रूढम्। पुरप्रसिद्धं च तस्य कीनाशस्यास्यापि. सगतम्। अमुनैव दत्तमित्यपदिश्य वसुमत्या गोपायितुमिति मामभ्युपागमयु लमसमताम्। राज्ञानुयुक्त च नैव न्याये वेमकूटस्य स। न सर्वैन्यांशाजीवत्य पुरुषा कर्णनासाच्छेदोपक्षेपभीषिताभ्यां दण्डवन्धकाभ्यां स एव तस्करत्वेनाधर्मपतिरवाहृत। कुपितेन च राज्ञा तस्य षवः प्राञ्जलिना धनमित्रेणैव प्रत्यापित्यत। आर्य मौर्यदत्त वणिजामीदृशेष्वपराधेष्वसुभिरवियोगो यद्दे कुपितोऽसि निर्वासनीय पाप एष इति। तन्मूला च धनमित्रस्य अप्रीयत च भर्ता। पटच्चरच्छद्मशो पोषेणातिरर्थमतः स्म निरवासयत। तस्यैव दुश्वाणा कर्मचिद्यषयैव स रागम-ञ्जरी चर्मरत्नमगतृष्णिकाचपिच्छ सवैत्वा समुकर्म दितीम मूर्पेनाभ्यगृह्णत। धनमित्रश्चाहानि प्राणेनि पस्व। तदेव सिद्धसकल्पो रागमञ्जरीगृह हेमरत्नपूर्णमकरवम्।

अस्मिंश्च पुरे लुब्धसमृद्धवर्गस्तथा मुषितो यथा स्वैरेव धनैर्मद्दिश्रापितैः समृद्धीकृतस्यार्यचर्मस्य गृहेषु भ्रमत्। न ह्यल्पमतिनिपुणोऽपि पुरुषा नियतिलोलिकता

68 1. हिरिचतुर W G; we accdg to Bhd G S भीमनिद्रुम S G we accdg to Pa[d] and Bhd, Ah[d] स्वैव च स्वस्तिरे W मगल C S W —66. 3 अमुनैव W —66. 4 चरिदव Bhd भीमसहस्र G S Pa[d] ◦ L—66 10 महत्वमधिरामिकैव C. S.—66 ·m W —66 13 बद्धधर्मा C S G ° ओषधीदिनेन W G. S' निर्वाहितावै W —

यतोऽहमेकदा रागमञ्जर्याः प्रणयकोपप्रशमनाय सानुनयं प्रणयसमर्पितमुखमधुगण्डूषमास्वादमास्वाद्य मदेनास्पृष्टशीलं हि मदोन्मादयोरमार्गेणाप्युचितकर्मस्वेव प्रवर्तनम् । नगरमिदमनयैकयैव शर्वर्या निर्धनीकृत्य त्वद्भवनं प्रवर्तितप्रियतमाप्रणामाञ्जलिशपथशतातिवर्ती मत्त इव रभसच्छिन्नशृङ्खलः कयापि धात्र्या शृगालिकाख्यया नातिपरिकरोऽसिद्वितीयो रहसा परेणोदचलम् । अभिपतन्नागरिकपुरुषानशङ्कमेव विगृह्य तस्कर इति तैरभिहन्यमानोऽपि क्रीडन्निव मदावसन्नहस्तगलितेन निस्त्रिंशेन द्वित्राः हत्वा घूर्णमानताम्रदृष्टिरपतम् । अनन्तरमार्तस्वनान्विसृजन्ती ममाभ्यासमगमत् । अथ बद्धोऽहमरिभिः । आपदा तु सद्य एव बोधितस्तत्क्षणोपजातया प्रतिभया व्यचीचरम् । अहो ममैव मोहमूला महत्यापदापतिता । प्रसृततरं च सख्यं सह धनमित्रस्य मत्परिग्रहत्वं च रागमञ्जर्याः । मदेनसा च श्वो नियतं निग्राहयिष्येते । तदियमिह प्रतिपत्तिर्यथानुष्ठीयेत मन्नियोगतस्तौ परिभ्राम्येते मा च कदाचिदन्यथाचेतसा इति । कमप्युपायमात्मनैव निर्णीय शृगालिकामगादिषम् । जरतिके या तामथलब्धा दाधगणिका रागमञ्जरिकामाजिन-

---

67 2 यतितं W पुनःपुनः प्रण° C S G It wrong on ac of आस्वादमास्वाद्य — 67 ° अनुचितकर्मसु S वर्तित° Bl — 67 4 S — 67 6. धृतैस्ता धात्र्या S — 67 S एक्याख्या S, W C, G we to Bhū. and Paᵈ अपि om W — 67 10 घूर्णमानताम्र° G S — प्रसृततरं च सख्यं G, S — 7 17 नागरिकानि W G °नीरि C W — 67. 18 च त्वं G —

रत्नमत्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छद्मना धनमित्रेण सगमितवती हतासि । तस्य पापस्य चर्मरत्नमोषाद्दाहेतुश्च ते मया नि शल्यमुत्सृजेय जीवितमिति । सा पुनरुद्घाटितशा साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्समणाममासादितवती पुरस्ताद्वावत । भद्रका प्रतीक्षध्व कंचित्काल सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छेयमिति । तथेति तै. प्रतिपन्ने मीपमासाद्य सौम्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् सकाम स्वकलत्राभिमर्शी वैरास्पद धनमित्र । स्मरस्तु ते परिचर्यामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् । कृपाजीवाजन । तद्ब्रूहि क्व निहित तस्या भूषणमिति ततो दयमान इवाहमब्रवम् । भवतु मृत्युहस्तवर्तिनः किं वैरानुबन्धेनेति । तद्वाक्यंच कर्णं एवैनामशिक्षयमेवमेव प्रतिपद्यमिति । सा तु प्रतिपद्यार्यैव जीव चिर प्रसीदन्तु वे देवता व्याघ्रराज' पौरपर्णानो मोचयतु त्वामेतेपि भद्रमुखास्तव मिति क्षणादपासरत् । आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य रकम् ।

अथोत्तरेद्युरागत्य हृष्टतर सुभगमानी सुन्दरमन्य दचिरागाढिताधिकारस्तारुण्यमदाद्नतिपक: कान्तको नाम रिक' । किंचिदिव भर्त्सयित्वा समभ्यधत्त । न रत्न प्रतिप्रयच्छसि न वेद्मा नागरिकेभ्यश्चोरितकानि

68 3 वाक्ष्रिनआना S—68. 5 प्रतीक्षस्व C; W—६९ 6. 68 10 कृपाजीव W. कृपजीवी 8 भवत C; W—68 11 भवुष्मं ▮—68 12 इव om C G S—68 15 भाभव° Bhd. 68. मामभ्यधत्त W, C—68 20 न वेद्मा नागरि° S—

पारमद्यादृशानां कारणानामन्ते च मृत्युमुखमिति । मया स्मयमानेनाभिहितम् । सौम्य यद्यपि द्दशमा जन्मनो मुषित म स्वर्णपतिदारापहारिणः शत्रोर्मे मित्रमुखस्य धनमित्रस्य ; पूर्येयमदस्त्रैव तदुत्तमपि यातनानामनुभवेय- मे साधीयसी मधेति । तेनैव क्रमेण वर्तमाने सान्त्वनतर्जन- प्रतिदिनमनुयोगव्यतिकरेनुगुणान्नपानलाभात्कतिपयैरेवाहोभि- ।. प्रकृतिस्थोऽहमासम् ।

अथ कदाचिदच्युताम्बरपीतातपत्विषि क्षयिणि वासरे कृष्णवर्णा वेषेणोपसृत्य दूरस्थानुचरा मामुपश्लिष्याब्रवीत् । दिष्ट्या वर्धसे । फलिता तव सुनीतिः । यथा त्वयादिष्टं तथा । आर्य तवैवमापन्नः सुहृदुपाय । अहमद्य वैशस- । त्वया पुनरविदाकुमध्येव राजा विज्ञाप- । देव देवप्रसादादेव पुरापि तदानीनरत्नमर्पणनिमुषितमासा- । अथ तु मतां रागमञ्जर्याः कश्चिद्दक्षधूर्तः कलासु कवि-ने- लोकवार्तासु चातिवैचक्षण्यान्मया समसृज्यत । तत्सन्नाव तद्गायां प्रतिदिनमन्ववर्ते । तदसावशङ्किष्ट । तेन च कुपितेन हृत तच्चर्मरत्नमाभरणसमुद्गक- । स तु भूयः स्तेयाय भ्रमन्नगृह्यत नागरिकपुरुषैः । आप- हृत्यै रागमञ्जरीपरिचारिकायै पूर्वप्रणयानुवर्तिना . कथितः । ममापि चर्मरत्नमुपायोपक्रान्तो यदि देवपादैः प्रसादः कार्य इति । तथा निवेदितश्च नरपति-

---

5 तेन च W.—69. 10 दत्त तथा तत° S.—69. 11. [illegible] W., [illegible] C.—69. 12. पुनरपि [illegible] W. [illegible] W.— 17. [illegible] C S W.—[illegible] S; C; C.—

रत्नभर्तेन शत्रुणा मे मित्रच्छद्मना धनमित्रेण सगमितवती हतासि । तस्य पापस्य चर्मण्लमोघाद्दृष्टितुश्च ते मया नि शल्यमुत्सृजेय जीवितमिति । सा पुनरुद्घाटितज्ञा साश्रुगद्गदमुदञ्जलिस्तान्पुरुषान्सप्रणाममासादितवती पुरस्तादयाचत । भद्रका प्रतीक्षध्व कंचित्काल सर्वं मुषितमर्थजातमवगच्छेयमिति । तथेति तैः प्रतिपन्ने मौषमासाद्य कोऽन्य क्षमस्वास्य दासीजनस्यैकमपराधम् । सकाम त्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पद धनमित्र । स्मरस्तु ते परिचयामनुग्रहीतुमर्हसि दासीं रागमञ्जरीम् । कृपाजीवाजन । तद्ब्रूहि क्व निहित तस्या भूषणमिति ततो हयमान इवाहमब्रवम् । भवतु मृत्युहस्तवर्तिन किं वैरानुबन्धेनेति । तद्वचनिव कर्णे एवैनामाशिक्षयमेवमेव प्रतिपद्य ०यमिति । सा तु प्रतिवचनार्थेव जीव चिर प्रसीदन्तु ते देवता व्यद्गुराज पौरुषप्रीतो मोचयतु त्वामेतेऽपि भद्रमुखास्तव मिति क्षणादपासरत् । आनीये चाहमारक्षिकनायकस्य रकाय् ।

अथोत्तरेद्युरागत्य हृष्टतर सुभगमानी सुन्दरम्मन्य दृष्टिराशिश्रिताधिकारस्तारुण्यमदादनतिपक्व कान्तको नाम रिक । किंचिदिव भर्त्सयित्वा समभ्यधत्त । न रत्न प्रतिप्रयच्छसि न वेद्मा नागरिकेभ्यश्चोरितकानि

68 3 ज्वलितज्ञाना S—68. 5 भर्त्सयन्ताय C, W—68 6
68 10 कृपाजीवी W कृपाजीवी S भवता C, W—68 11
G—68 12 इव om [illegible] G S—68. 16 मारक्षक° Bhd,
मामभ्यधत्त W, C—68 20 न चनु नागरिके° S—

रसुभिर्मामभियोज्योप-छन्दनैरेव त्वं ते दापयितुं प्रयतिष्ये पप्रमिति । श्रुत्वैव च त्वदनुभावप्रत्ययादनतिविलम्बेन सपादितम् । अथाह त्वदभिज्ञानप्रत्यायितया रागमञ्जर्या यथेप्सितानि वस्तूनि लभमाना राजदु
माङ्गलिका त्वदादिष्टेन मार्गेणान्वरञ्जयम् । तामेव रागमञ्जर्याश्चाम्बालिकाया सख्य परमवीवृधम् । नवानि प्राभृतान्युपहरन्ती कथाश्चित्राश्चित्रकारिणी तस्याः पर प्रसादपात्रमासम् । एकदा च
स्थितमपि कर्णकुवलय स्रस्तमिति समादधती
दृ्ष्ट्वा भूमस्तेनोपकन्यापुर कारणेन केनापि मवनात्
कान्तवस्योपरि प्रवृत्तकुररपारावतत्रासनायदुत्थाय
षम् । सोऽपि धन्यमन्य किंचिदुन्मुख स्मयमानो
ताया राजदुहितु
न्ययेतथा मय पि सत्यैव किमपि
च मनसिजेन विद्ध स हिम्बफलेन पतितमतिमुग्ध
पासरत् । तत्र च राजकन्यकाङ्गुलीयकमुद्रिता
शुकयुगलभूषणावयवगर्भा पेटिका कयाचिद्दासिकया

---

70 2 मित्रं यथे G मैत्रेनरवेरं S —70 8 कर्णोत्पलं° W
रिक्त रिक्ती C S W —70 11 कुररकम्° W C कुरकुर
रतं प्र० om G, we acc'g to Pa[a] —70 12
——— सत्कन्येन Pa[a] —70 1 संस्त्यं° G;
68 3 सके —70. 17 पेटिका W Bhā. Pa[a] pr. m.
68, 10 कयाचित्... I cannot make out. The
—68 12 … Al[d] पेटिका G.
मामभवच W, C —

. नीत्वा कान्तकन्यागारमगाम् । अगाव च रागसामिव मामुपलभ्य परमहृष्यत् । अवस्थान्तराणि च मदारणानि वर्णयन्त्या मया स दुर्भिर्दृमुदमाद्यत । त्वत्प्रियाप्राङितमिति ममैव सुरतात्मूलाचिह्नहानु मलिनांशुकं चान्यदुपाहरम् । तदीयानि च चक्रमेतदपोढानि ।

स एवैकान्ते मयोपमन्त्रितोऽभूत् । तन्मातृसख्यादीनि तथा हि मत्प्रतिवेश्य कश्चि- हस्ते राज्यमिदं पतिष्यति तादृशानि तस्य । तदनुरूपमेव च त्वामियं राजकन्यका कामयते । राजा तया त्वां समागतमुपलभ्य कुपितोऽपि दुहितुर्म प्रत्युत प्रापयिष्यत्येव यौवराज्यम् । इत्थ गी किमिति तात नारायते । यदि कुमारीपुरप्रवेशा ननु दग्ध्वागारमित्ते यामत्रयमन्तरालमागमप्राव हस्तवतैकागारिकेण तावती सुरङ्गा कारयित्वा प्रवि . रक्षा । रक्षको हि महया परिजनो । सोऽब्रवीत् । साधु भद्रे दर्शितम् । अस्ति कश्चि- । समरसुतानामिषान्यतम । स चेल्लब्धा क्षणेनेत । कन्यासौ किमिति न लभ्यत इति मयोक्तः चमरत्न मुषितमिति त्वामेव स निरदिक्षत् । य-

---

om B —71 4 त्वप्रिय C —71 1 ततस्व प्रविश B, मलिनांशुकं C we acc lg to G and the Pres Com — om B C —71 10 तत्र om B —71 13 तन्मध्यते मुरवां G, Pa³ —71 20 स om B C ... B —

देवमेहि त्वयास्मिन्कर्मणि साधिते चित्ररूपाभिस्त्वामहं प्रीते शपथपूर्वं तेनाभिसधाय सिद्धेर्थे भूयोपि निगडयित्वा चौर स सर्वथापक्रान्तो न तु धान्यभूमिं दर्शयिष्यतीति राज्ञे विज्ञाप्य चित्रमेन हानिष्यसि तथा च सिध्यति रहस्य च न स्रवतीति मयोक्ते सोतिहृष्टः तदुपमलाभने नियुज्य बहिरवास्थित । शासमत' एर तामिति ।

प्रीतेन च मयोक्तम् । मदुक्तमत्य सत्नय एवात्र भानयेनमिति । अथानीतेनामुना मन्मोचनाय शपथं च रहस्यानिर्भेदाय । विनिगडीकृतश्च नित्यान्धकारात्त्रिचित्तकोणाद्वारभ्योरणास्येन सुरुङ्गामकरवम् । स्नाय चैवम् । हनुमनसैवामुना मन्मोचनाय शपथं हत्वापि नास्त्यवाद्दोषेण स्पृश्य इति । निष्पततश्च मे प्रसार्यमाणबाणेस्तस्य पादेनोरसि निहत्य पतितस्य शिरो न्यकृन्तम् । अकथय च शृगालिकाम् । भण भद्रे न्यागुरसनिवेशो महानय प्रयासो वृथैव माभूत् । अमुत्र रयित्वा निवर्तिष्य इति । तदुपदर्शितविभाग भावगाह्य मज्वलत्सु मणिप्रदीपेषु वैकक्रीडासेदसुप्तस्य परिजनस्य मध्ये

---

72 2 नैन सभाय W C —72 3 प्रहनम प्रकृष्ट° C, W 8 पतनिष्यसि C. W S —72 6. मामुक्त C W S. Bhū we accdg Al[d] and Pa[d] स्न W C S —72 11 नित्यान्धकारात्कारमिद्धि° 72 12. वैन seems to be the reading of Pa[d] —72 14. कम C S see m —72 15 मा तृषैव भूत G W, C —72 17 C W —72 17 सम्यक्तपुर W C मणिदीपेषु W —72 18 G C. S मसीदत्त° C W we acdg to Pa[d]

वसन्तबन्धुः। असकृदेतत्परामृष्टा चेयमतिबाला अशक्तमार्तस्वरेण निहन्यान्मे मनोरथं ततोऽहमेवाग्रीय। तदियमत्र प्रतिपत्तिरिति। नवगदन्तालकप्रभिर्यासकल्कवर्णितं फलकमादाय मणिसमुद्गकाद्वर्णवर्तिकां समुद्धृत्य तां तथा शयानां तस्याश्च मामाबद्धाञ्जलिं चरणकमलालिखमार्यां चैताम्।

त्वामयमाबद्धाञ्जलि दासजनस्तमिममर्थमर्थयते।
स्वपिहि मया सह सुरतव्यतिकरखिन्नैव मा मैवम्॥

हेमकरण्डकाच्च वासताम्बूलवीटिकां कर्पूरस्फुटिकां चोपयुज्याऽलक्तकपाटलेन तद्रसेन सुधाभित्तौ चक्रवाकमिथुनं निरष्ठीवम्। अङ्गुलीयकविनिमयं च कृत्वा कथंकथमपि निरगाम्। सुरुङ्गया च प्रत्येत्य बन्धनागारं तत्र बद्धस्य नागरिकवरस्य सिंहघोषनाम्नस्तेष्वेव दिनेषु मित्रत्वेनोपचरितस्यैव मया हतस्तपस्वी कान्तकस्तस्त्वया प्रतिभिद्य लब्धव्यो मोक्ष इत्युपदिश्य सह शृगालिकया निरक्रमिषम्।

नृपतिपथे च समापत्य रक्षिकपुरुषैरगृह्ये। अचिन्तयं च। अलमस्मि जवेनापसर्तुमनावृत एवैभिरेषा पुनरबला गृह्येत। तदिदमत्र प्राप्तरूपमिति। तानेव चपलमभिपत्य स्वपृष्ठसमर्पितकूर्परः पराङ्मुखः स्थित्वा यद्यहमस्मि तस्करो भद्रा बध्नीत मां धिकारो न पुनरस्या वर्षीयस्या इत्यवादिषम्। सा तु तावदेवैनोत्समदभिप्राया तान्सप्रणाममभ्येत्य भद्रमुखा ममैष पुत्रो वायुग्रस्त

74 1 आर्तस्वरेण W C; S —74 2 आग्नेय इति W —आगोपे Pa[4], G, Bhü but add ढिाङ° —74 3 निर्यासवालुका° W S —74 4 चरण W भावद्धाञ्जलि om G °लिं W C —74 7 मदनव्यतिकर° W —74 12 प्रतिभेद्य रक्षय W C अभिद्य S.—74 15 समापन्न W, C —74 19 वर्षीयसि° W C S —74 20 अभिगम्य W अभ्युपेत्य C S.—

श्चिर चिकित्सितः पूर्ववत् प्रसन्नकल्पः प्रकृतिस्थ एव जातो जाल्मः तथा मया बन्धनान्निष्क्रमय्य स्नापितोऽनुलेपितश्च परिधाप्य निवसनयुगलमभ्यवहार्य परमान्नमौशीरेषु कामाचारः कृतोऽभूत्। अथ निशीथे भूय एव बाधुनिघ्नो निहत्य कान्तकं नृपतिदुहितारमेवमिति रभसा परेण राजपथमभ्यपतत्। निरूप्य चाहं पुत्रमेव गतमस्यां वेलायामनुधावामि। तत्प्रसीदत यत्नेन मह्यमर्पयतेति यावदसौ क्रन्दति तावदहं स्थविरे केन देशो मातरिश्वा बद्धपूर्वः किमेते काका ग्रैवेयस्य मे निग्रहीतारः शान्तं पापमित्यधावम्। असावप्य[illegible]तैवोन्मत्ता यानुन्मत्त इत्युन्मत्तं मुक्तवती कस्तामिदानीं [illegible] कदर्थिता रुदत्येव मामन्वधावत्। गत्वा च रागमञ्जरीगृहं चिरविरहखेदविह्वलामिमां बहुविधं समाश्वास्य तं निशाशेषमनयं प्रत्यूषे चोदारकेण समगच्छे।

अथ भगवन्तं मरीचिं वेशकृच्छ्रादुत्थाय पुनः प्रतिनवतपःश्रमा-समत्यापन्नदिव्यचक्षुषमुपसंगम्य तेनास्म्येवंभूतं मद्दर्शनमवगमितः। सिंहघोषश्च कान्तकापचारं निर्भिद्य तत्पदे मत्स्नेन राज्ञा प्रतिष्ठापितस्तेनैव चारकसुरङ्गापथेन कन्यापुरप्रवेशं भूयोऽपि मे समपादयत्। समगंसि चाहं शृगालिकामुखविसृतभावानुरक्तया [illegible]। तेष्वेव दिवसेषु चण्डवर्मा सिंहवर्मावधूतदुहितृप्रार्थनः कुपितोऽभियुज्य पुरमवारुणत्। अमर्षणश्चाङ्गराजो यावदीः पारग्रामिक

75 10 निन्दता कदर्थिता W., C., S.—75 11 विरहविह्वला W.; C; S., विरहा also Bhū; Ah[d]; we accdg to G Ps[d].—75 12 प्रभाते पुनरुदार केण च W. C—प्रत्यूषे तु च S we accdg to G. Ps[d].—75 13 प्रतिनवतपः W; C. S —75 14 कामकम W. C.—75. 19. [illegible] seems to be the original reading of Bhū

विधिमाचिकीर्षति तावत्स्वयमेव सालं निर्भिद्य प्रागसक्तानपि सहायानप्रतीक्षमाणो निर्गत्याभ्यधिकबलेन विद्विषा महति सङ्गरे भिन्नवर्मा सिंहवर्मा बलादगृह्यत । अम्बालिका च बलवदभियुज्य चण्डवर्मणा परिणेतुमात्मभवनमनीयत । कौतुकं च स किल क्षपावसाने विवाह इत्यबध्नात् । अहं च धनमित्रगृहे तद्विवाहायैव किल बद्धमङ्गलप्रतिसरस्तमेवावोचम् । सखे राजमण्डलं सुगूढमेव संभूय पौरवृद्धैस्तदुपावर्तयोपावृत्तश्च शिरसैव शत्रुं द्रक्ष्यसीति । तथेति तेनाभ्युपगते

अथ भवनमुत्सवाकुलमुपसमाधीयमानपरिणयोपकरणमितस्ततः प्रवेशनिर्गमप्रवृत्तलोकसंबाधमलक्ष्यमसिन्नक सह प्रविश्य मङ्गलपाठकोत्ष्वालिकापाणिपल्लवमग्नौ साक्षिण्याथर्वणेन विधिनार्प्यमाणमादित्समानस्यायामिन बाहुदण्डमाकृष्य चुरिकयोरसि प्राहार्षम् । स्फुरतश्च कतिपयानन्यानपि यमविषयमगमयम् । हतविध्वस्ते च तद्गृहमनुविचरन्वेपमानमधुरगात्रीं विशाललोचनामभिनिशाम्य तदालिङ्गनसुखमनुबुभूषुस्तामादाय गर्भगृहमविशम् । अस्मिन्नेव क्षणे तथाविध नवाम्बुवाहस्तनितगम्भीरेण स्वरेणानुगृहीत इति ।

श्रुत्वा च स्मित्वा च देवोऽपि राजवाहनः कथमसि कार्कश्येन कर्णीसुतमप्यतिक्रान्त इत्यभिधाय पुनरवेक्ष्योपहारवर्माणमाचक्ष्व तवेदानीमवसर इत्यभाषत ।

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरितेऽपहारवर्मचरितं नाम द्वितीय उच्छ्वासः ॥

---

76 1 प्राकार Pa[d] —76 3 भिन्नमर्मा W C —76 4 कौतुकमपि तु G C.— 76 7 उपावृत्तश्च कृतकृत्य B —76 8 तथा च तेन W C S —76.10 °प्रवेश° सन्ने W C —76 16 स्तनित° o ■ W C —76 18 पुनर्निरीक्ष्य W —

सोपि सस्मितः प्रणम्यारभताभिधातुम् । एषोऽहमस्मि पर्यटन्नेकदा गतो विदेहेषु मिथिलामप्रविश्यैव च कांचिन्मठिकायां विश्रमितुमेत्य कयापि वृद्धतापस्या दत्तपाद्यः क्षणमलिन्दभूमावध्यासिषि। ततस्तस्यास्तु मद्दर्शनादेव किमप्याबद्धधारमश्रु प्रावर्तत। किमेतदम्ब कथय कारणमिति पृष्टा सकरुणमाचष्ट। जैवातृक ननु श्रूयते पतिरस्या मिथिलायाः प्रहारवर्मा नामासीत्। तस्य खलु मगधराजो राजहंसः परं मित्रमासीत्। तयोश्च वल्लभे बलशम्बरयोरिव वसुमतीप्रियंवदे सख्यमप्रतिममधत्ताम्। अथ प्रथमगर्भाभिनन्दितां तां च प्रियसखीं दिदृक्षुः प्रियंवदा वसुमत्यां सह भर्त्रा पुष्पपुरमगमत्। तस्मिन्नेव च समये मालवेन मगधराजस्य महज्जन्यमजनि। तत्र लेशतोपि दुर्लक्षितां गतिमगमन्मगधराजः। मैथिलस्तु मालवेन्द्रप्रयत्नमोक्षितः स्वविषयं प्रति निवृत्तो ज्येष्ठस्य संहारवर्मण. राष्ट्रमाकर्ण्य स्वस्रीयात्सुसपतेर्दण्डालुब्धकलुषसर्वस्वोऽभूत्। तत्सुतेन च कनीयसा हस्तवर्तिना सहैकाकिनी वनचरशरवर्षभयपलायिता वनमगमाविषि। तत्र च मे शार्दूलनखावलीढनिपतितायाः पाणिभ्रष्टः स बालकः कस्यापि कपिलाशवस्य क्रोडमभ्यलीयत। तच्छवाकर्षिणश्च व्याघ्रस्यासून्निषुरिष्वसनयन्त्रमुक्तः क्षणाद्दलिक्षत्। भिल्लदारकैः स बालकोपाहारि। सा त्वहं मोहसुप्ता केनापि वृष्णिपालेनोपनीय स्वकुटीरमावेश्य कृपयोपक्रान्तव्रणा, स्वस्थीभूय स्वभर्तुरन्ति

77 1 First sentence om G आस्मि om S —77 2 च om W, C; G —77 4 मद्दर्शनं W C E G —77 8 प्रददतां W प्रदभतां G E see m अददातां C S pr wo accdg to Pa[d] —77 10 तस्मिन्नेव C W —77 15 राज्य C —77 16 च om W G —77 20 स्वं कुटीर C —

कमुपतिष्ठासुरसहायतया यावद्व्याकुलीभवामि तावन्ममैव दुहिता सह यूना केनापि तमेवोद्देशमागमत् । सा भृशं रुरोद । रुदितान्ते च सा सार्थघाते स्वहस्तगतस्य राजपुत्रस्य किरातभर्तृहस्तगमनम् आत्मनश्च केनापि वनचरेण व्रणविरोपणं स्वस्थायाश्च पुनस्तेनोपयन्तुं चिन्तितताया निकृष्टजातिसंसर्गवैक्लव्यात्मत्यागस्थानपाल्यं तद्भयेन चामुना विविक्ते स्वशिरःकर्तनोद्यमनेन यूना यदृच्छया दृष्टेन तस्य दुरात्मनो हननमात्मनश्चोपयमनमित्यकथयत् । स तु यूनो मिथिलेन्द्रस्य कोऽपि सेवकः कारणविलम्बी तन्मार्गानुसारी जातः । सह तेन भर्तुरन्तिकमुपसृत्य पुत्रवृत्तान्तेन श्रोत्रमस्य देव्याः प्रियवदायाश्चाददाव ।

स च राजा दिष्टदोषाज्ज्येष्ठपुत्रैश्चैरं विगृह्य पुनरसहिष्णुतयातिमात्रं प्रयुध्य बद्धः । देवी च बन्धनं गमिता । दग्धा पुनरहमस्मिन्नपि वार्द्धके हतजीवितमपारयन्ती हातुं प्रव्रज्यां किलाग्रहीषम् । दुहिता तु मम हतजीवनाकृष्टा विकटवर्ममहादेवीं कल्पसुन्दरीं किलाशिश्रियत् । तौ चेद्राजपुत्रौ निरुपद्रवाववर्धिष्येतामियता कालेन तवेमां वयोऽवस्थामस्पर्धयेताम् । तयोश्च सतोर्न दायादा नरेन्द्रस्य प्रसह्यकारिणो भवेयुरिति प्रमन्युरभिरुरोद । श्रुत्वा च तां

---

78. 2. सा om. G. S.—78. 3. भर्तृ° om. W.; we accdg. to S. G. C. Pa[d].—78. 6. विविक्तावनिने W.; C.; S.—नैन C.—78. 7. स च W. C. S.—78. 8. मिथिलेन्द्रस्यैव C. S. यथूर W.—78. 9. स्वभर्तुः G. W.—78. 11. विद्वेषं ° W.—78. 12. अतिमात्र चिरं S. C.—78. 13. हत° om. all Mss. except G. & Pa[d]. Bhû.—78. 14. हतजीवितां. W. C. °जीविका G. we accdg. to S.; °कृष्टा om. S. विकटवर्ममहिषी W. C. S.; we accdg. to G Pa[d]. Bhû.—78. 15. निरुपद्रवावेव C. S.—78. 17. W. puts न before भवेयुः; प्रमन्युः W. C. S. Bhû. we accdg. to G. Pa[d]. Ah[d]. G.; तां om. C. S.—

तापसीगिरमहमपि प्रपूज्याभ्यो निगूढमभ्यधाम् । यद्येवमत्र समाश्वसिहि । नन्वस्ति कश्चिन्मुनिस्त्वया तदवस्थया पुत्राभ्युपपादनार्थं याचितस्तेन स लब्धो वर्धितश्च । वार्त्तेयमतिमहती किमनया सोढ । शक्यश्च मयासौ विकटवर्मा यथाकथंचिदुपश्लिष्य व्यापादयितुम् । अनुजा पुनरतिबहवस्तेऽपि घटन्ते पौरजानपदाः । मां तु न कश्चिदित्थं इहत्यकथा जानाति । पितरावपि तावन्मां न संविदाते किमुतेतरे । तदेनमर्थमुपायेन साधयिष्यामीति । सा तु वृद्धा सरुदिता परिष्वज्य मुहुर्मुहुः शिरस्युपाघ्राय प्रस्नुतस्तनी सगद्गदमगदत् । वत्स चिरं जीव भद्रं तव प्रसन्नोऽद्य भगवान्विधिः । अद्यैव प्रहारवर्मण्याधिः विदेहा जाता । यतः प्रलम्बमानपीनबाहुर्भवानपार एव शोकसागरमद्योत्तारयिता स्थितः । अहो महद्भागधेयं देव्याः प्रियंवदाया इति हर्षनिर्भरा स्नानभोजनादिना मामुपाचरत् । अशिश्रियं चाहमस्मिन्मठैकदेशे निशि कटशय्याम् । अचिन्तयं च विनोपधि नायमर्थो न साध्यः स्त्रियश्चापयोनामुद्यक्षेत्रम् । अतोऽत्र पुरवृत्तान्तमस्या अवगम्य तद्द्वारेण किंचिज्जालमाचरयामीति ।

विस्मयन्नेव मयि महार्णवोन्मग्नमार्तण्डतुरगमश्वासरयावधूतेव व्यावर्तत त्रियामा समुद्रगर्भवासजडीकृत इव मन्दप्रतापो दिवसकर

---

79 2 तपस्विनी om W — 79 3 अनामयोऽसि W — आनन्दीति S — 79 6 मनो मानाति C S दानम् W Bhd Ab[d] — 79 6 प्रतिमर्दने G W — 79 7 हस्वकादिव G O W A[r] — 79 8 मुहु C S — 79 9 भद्र C W भद्रं S — 79 10 मन शोक° W C. न न S — अन नत्र्यक° A[r], we acc lg to G Pa[d] — 79 11 जनान्विनु W C A[r] — 79 12 मदेनिमर S — 79 13 व्यवधिना W C A[r] Ab[d] — 79 14 निगतव W C S A[r] नगर° W C A[r] नुगत S मिपत° C W S — 79 1? विपाद W —

प्रादुरासीत् । उत्थायाथासावियतदिनमुपनियमविधिभिस्तां मे मातरमवादियम् । अत्र ज्ञातमस्य विकटवर्मणः काश्चिदन्तःपुरवृत्तान्तमभिजाना-सोऽप्यनवसितवचन एव मयि काचिदङ्गना प्रत्यदृश्यत । तां चावेक्ष्य सा मे धात्री हर्षाश्रुकुण्ठितकण्ठमाचष्ट । पुत्रि पुष्करिके वत्स भर्तृदारकम् । अयमसावकृपया मया वने परित्यक्तः पुनरप्येवमागत इति । सा तु हर्षनिर्भरनिपीडिता चिरं प्रलप्य बहु विलप्य शान्ता पुनः स्वमात्रा राजान्तःपुरवृत्तान्ताख्याने न्ययुज्यत । उक्तं च तया कुमार कामरूपेश्वरस्य कलिन्दवर्मनाम्नः कन्या कल्पसुन्दरी कलासु रूपे चाप्सरसोऽप्यतिक्रान्ता पतिमभिभूय वर्तते । तदेकवल्लभः स तु बह्ववरोधोऽपि विकटवर्मेति । तामश्रौषम् । उपसर्प्यैनां मत्प्रयुक्तैर्गन्धमाल्यैरुपजनय चासमानदोषनिन्दादिना स्वभर्तरि द्वेषम् । अनुरूपभर्तृगामिनीनां वासवदत्तादीनां वर्णनेन प्राकृतानुशयम् । अवरोधान्तरेषु च राज्ञो विलसितानि सुगूढान्यपि प्रयत्नेनाभिज्ञाय प्रकाशयन्ती मानमस्या वर्धयेति । पुनरहमम्बामवोचम् । इयमेव त्वयाप्यनन्यकर्मव्यापारया नृपाङ्गनासावुपस्थातव्या । प्रत्यहं च यद्यत्तत्र वृत्तं तदिदं त्वयावबोध्य इति । मदुक्ता पुनरियमुदर्कस्वादुनोऽस्मत्कर्मणः प्रसाधनाय च्छायेवानपायिनी कल्पसुन्दरीमनुवर्तताम् । ते च तमर्थं तथैवान्वतिष्ठताम् । केषुचिद्दिनेषु गतेष्वाचष्ट मां मदम्बा । वत्स माधवीव पिचुमन्दाश्लेषिणी यथासौ शोच्यमात्मान

---

80 4 हर्षाश्रुकुण्ठितकण्ठ W °कुण्ठकण्ठ S. C —80 6 इति om. W.—80 10 °श्ववरोधोऽपि W G Bhu, विकट A[r] अपि W.—80 13 चानुरूप S C W A[r] —80 15 अपि om S —80 16 वृत्तान्त G वृत्तान्त जातं W. वृत्तजातं C, we accdg to S & Pa[d].—80 19 पिचुमर्दं W. C —

मन्यते तथोपपाद्य स्थापिता किं भूयः कृत्यमिति । पुनरहमभिलिख्यात्मनः प्रतिकृतिमस्मत्प्रतिकृतिरियममुष्यै नेया । नीतां चैनां निर्वर्ण्य सा नियतमेवं वक्ष्यति । नन्वस्ति कश्चिदीदृशाकारः पुमानिति । प्रतिब्रूह्येनाम् । यदि स्यात्ततः किमिति । यदुत्तरं सा दास्यति तदहमस्मि प्रतिबोधनीय इति । सा तथेति राजकुलमुपसंक्रम्य प्रतिनिवृत्ता मामेकान्ते न्यवेदयत् । वत्स दर्शितोसौ चित्रपटस्तस्यै मत्तकाशिन्यै चित्रीयमाणा चासौ भुवनमिदं सनाथीकृतं यद्देवेपि कुसुमधन्वनि नेदृशी वपुःश्रीः संनिधत्ते चित्रमेतच्चित्रतरं न च तमवैमि य ईदृशमिहत्यो' निर्मिमीते केनेदमालिखितमित्यादृतवती व्याहृतवती च । मया च स्मेरयोदीरितम् । देवि सदृशमाशङ्कयसि भगवान्मकरकेतुरप्येव सुन्दर इति न शक्यमेव संभावयितुम् । अथ च विस्तीर्णेयमर्णवनेमिः । क्वचिदीदृशमपि रूपं दैवशक्त्या संभवेत् । अथ तु यद्येवंरूपो रूपानुरूपशिल्पशीलविद्याज्ञानकौशलो युवा महाकुलीनश्च कश्चित्संनिहितः स्यात्स किं लभ्यत इति । तयोक्तम् । अम्ब किं ब्रवीमि शरीरं हृदयं जीवितमिति सर्वमिदमल्पमनर्हं च । ततो न किंचिल्लभ्यते । न चेदयं विप्रलम्भः स्यादमुष्य दर्शनानुभवेन यथेदं चक्षुश्चरितार्थं भवेत्तथानुग्रहः कार्य इति । भूयोपि मया दृढतरीकर्तुमुपन्यस्तम् । अस्ति कोपि राजसूनुरवरुद्धश्चरन् । अमुष्य वसन्तोत्सवे सह सखीभिर्नगरोपवनविहा-

---

81. 6 मद्यमेकान्ते S. G—81. 8. येन देवे C S. W. A^r. om G—81. 9 चित्रतम W. G. S. sec m C., A^r.—81. 11. भगवानपि—केतुरेव W. एव न सुन्दरः S A^r. अपि om C. शक्यमेव S W.—81. 15 एव किं ब्रवीमि W; किं ब्रवीमि S; अत्र किं ब्रवीमि A^r.—81. 16. विप्रलम्भनस्या S; विप्रलम्भनस्य अमुष्य C; स्यात् तस्या अमुष्य W. we accdg to G. A^r.; लभ्यते A^r., किं किं लभ्यते G.—

रिणी रतिरिव विग्रहिणी यदृच्छया दर्शनपथं गतासि गतश्चासौ कामशरैरेकलक्ष्यतां मामन्ववर्तिष्ट । मया च सामन्योन्यानुरूपैरत्यन्तदुर्लभैराकारादिभिर्गुणातिशयैश्च प्रेर्यमाणया तद्भावितैरेव शेखरस्रगनुलेपनादिभिश्च चिरमुपासितासि सादृश्यं च स्वमनेन स्वयमेवाभिलिख्य त्वत्समाधिगाढत्वदर्शनाय प्रेषितम् । एष चेदर्थो निश्चितः स्यादमुष्यातिमानुषप्राणसत्त्वप्रज्ञाप्रकर्षस्य न किंचिद्दुष्करं नाम । तमद्यैव दर्शयितुं संकेतो देय इति । तया तु किंचिदिव ध्यात्वा पुनरभिहितम् । अम्ब नैतदिदानीं गोप्यतममतः कथयामि । मम तातस्य राज्ञा प्रहारवर्मणा सह महती प्रीतिरासीन्मातुश्च मे मानवत्याः प्रियवयस्या देवी प्रियंवदासीत् । ताभ्यां पुनरजातापत्याभ्यामेव कृतः समयोऽभूत् । आवयोः पुत्रवत्याः पुत्राय दुहितृमत्या दुहिता देयेति । तातस्तु मां जातां नष्टापत्या प्रियंवदेति प्रार्थयमानाय विकटवर्मणे दैवाद्दत्तवान् । अयं च निष्ठुरः पितृद्रोही नात्युपपन्नसंस्थानः कामोपचारेष्वलब्धवैचक्षण्यः कलासु काव्यनाटकादिषु मन्दाभिनिवेशः शौर्योन्मादी दुर्विकत्थनोऽनृतवादी चास्थानवर्षी । नातिरोचते ममैष भर्ता विशेषतश्चैषु वासरेषु यदयमुद्याने मदन्तरङ्गभूतां पुष्करिकामप्युपान्तवर्तिनीमनादृत्य मध्याबद्धतापत्यमत्सरामनात्मज्ञामात्मनाटकीयां रमयन्तिकामपत्यनिर्विशेषं मत्संवर्धितायाश्चम्पकलतायाः स्वयमवचिताभिः सुमनोभिरलमकार्षीन्मदुपभुक्तमुक्ते चित्रकूटगर्भवेदि-

82. 3. कुसुमशेखर° W. C. A^r.—82. 4. एतेन सर्वं A^r. तेन C.—82. 5. °गाढदर्शनाय S. C.; °त्विन्स्त्वस्मानुष्य S. C. W. — ... to C. A^r.—82. 8. मंच तत ते° C. S. गोप्यं S; W.—82. 9. प्रियवयस्याः प्रियंवदासीद् देव्या W. against all the Mss & Com.—82. 12. प्रनष्टापत्या S. C. W. A^r.—82. 17. °मत्सरतां Pa^d. ?—82. 18. नाममात्र° W. C; आत्मनात्र° A^r.—82. 19 मदुपभुक्त° .... अलकार्षीन् om W.—

कागते रत्नतल्पे तया सह व्यहार्षीत् । अयोग्यश्च पुमानवज्ञातुं च प्रवृत्तस्तात्किमित्यपेक्ष्यते । परलोकभयं चैहिकेन दुःखेनान्तरितम् । अविषह्यं हि योषितामनङ्गशरनिषङ्गीभूतचेतसामनिष्टजनचिरसंवासयन्त्रणादुःखम् । अतोमुना पुरुषेण मामद्योद्यानमाधवीगृहे समागमय । तद्वार्त्ताश्रवणमात्रेणैव हि ममातिमात्रं मनोनुरक्तम् । अस्ति चायमर्थराशिः । अनेनामुष्य पदे प्रतिष्ठाप्य तमेवात्यन्तमुपचर्य जीविष्यामीति । मयापि तदभ्युपेत्य प्रत्यागतम् । अतः परं भर्तृदारकः प्रमाणमिति ।

ततस्तस्या एव सकाशादन्तःपुरसंनिवेशमन्तर्वंशिकपुरुषस्थानानि प्रमदवनप्रदेशानपि विभागेनावगम्यास्तगिरिशिखरपातक्षुभितशोणित इव शोणीभवति भानुबिम्बे पश्चिमाम्बुधिपयःपातनिर्वापितपतंगाङ्गारधूमसंभार इव भरितनभसि तमसि प्रविजृम्भिते परदारपरामर्शोन्मुखस्य ममाचार्यकमिव कर्तुमुपस्थिते गुरुपरिग्रहग्रहणश्लाघिनि ग्रहाग्रेसरे क्षपाकरे कल्पसुन्दरीवदनपुण्डरीकेणेव मद्दर्शनातिरागप्रथमोपनतेन स्मयमानेन चन्द्रमण्डलेन संधुक्षमाणतेजसि भुवनविजिगीषोद्यते देवे पुष्पधन्वनि यथोचितं शयनीयमभजे । व्यचीचरं च । सिद्धप्राय एव अयमर्थः किंतु परकलत्रलङ्घनाद्धर्मपीडा भवेत् । साप्यर्थकामयोर्द्वयोरुपलम्भे शास्त्रकारैरनुमतैवेति । गुरुजनबन्धमोक्षोपायसंधिना मया चैष व्यतिक्रमः कृतस्तदपि पापं निर्हृत्य

83. 5. समागमयेति W.—83. 6 भर्तुं स्वपदे W. स्वे पदे S C.—तमेव W. भावे om. W.—83. 9. °निवेश Pa[d].—83 11 भर्माम्बि° W; C; S; A[r]., we accdg. to G.; Pa[d].—83. 12. भरितनभसि नभसि Pa[d]. विजृम्भिते W. C. S G A[r]. प्रजृम्भित G—83. 13. कर्तुं समुत्थिते C. W S गुरुपारपरग्रहणगुणश्ला° S गुरुपरिग्रहणश्ला° C.—83. 16. त्रिभुवन° S G C A[r]. we accdg. to Pa[d]. & W.—83. 19. °मोक्षोपायाभिसंधिना G.; C; W.; Ah[d]. Bhū. °सं-धिना S —

क्रियःयापि धर्मकलया मां समग्रयेदिति । अपि त्वेतदाकर्ण्य देवो राजवाहनः सुहृदो वा किं नु वक्ष्यन्तीति चिन्तापराधीन एव निद्रया परामृश्ये । अदृश्यत च स्वप्ने हस्तिवक्त्रो भगवानाह स्म च । सौम्य उपहारवर्मन् मास्म ते दुर्विकल्पो भूत् । त्वमसि मदंशः शंकरजटाभारलालनोचिता सुरसरिदसौ वरवर्णिनी । सा च मद्विलोडनासहिष्णुर्मामशपत् । एहि मर्त्यत्वामिति । अशाप्यत मया च यथेह बहुभोग्या तथा प्राप्यापि मानुष्यकमनेकसाधारणी भवेति । अभ्यर्थितश्चानयैकपूर्वा पुनस्त्वामेवोपचर्य यावज्जीवं रमयेयामिति । तदयमर्थो भाव्यो भवता निराशङ्क्य इति । प्रतिबुध्य च प्रीतियुक्तस्तदहरपि प्रियासंकेतव्यतिकरादिस्मरणेनाहमनैषम् । अन्येद्युरनन्यथावृत्तिरनङ्गो मय्येव इषुवर्षमवर्षत् । अशुष्यच्च ज्योतिर्मतः प्रभामयं सरः प्रासरच्च तिमिरमयः कर्दमः । कार्दमिकनिवसनश्च दृढतरपरिकरः खड्गपाणिरुपहृतमकु:

---

84. 1. समाश्रयेत् W.—84. 3. स्वप्ने भगवान्भर्गः C. A^r.—84. 4. वत्सरं A^r; C.; W.—84. 4. मदङ्गभार° C.; W.; A^r. सा कदाचिन्मन्मानसी जलक्रीडां कुर्वन्तमित्यशप्यत । सा च सर्वाङ्गीणपरिक्षिप्ता विलोलनामसहमाना तम° [illegible]. W. A^r.—84. 5. अमरसरित् S.; C.; W.; A^r.—84. 6. सोऽपहमदेनु...मदानाकुल...शापत् W. C. A^r.—Instead of अशाप्यत–रमयेयमिति C. & A^r. read अनन्तरेण प्रति शापा सा सविलक्षेव [विलक्षेव C] मामुपसृत्य सगद्गदं [अवदत् C.] स्वामिन्नहमनवरतभारधारणरेखिन्नवारिधारिणी न शापादेमाकर्ण्य कृपाक्रान्तमनसा मयोक्तम् । [प्रिये C.] नास्य शापोऽन्यथा भवितुमर्हति । परं तदनुग्रहार्थमहमात्मनोंऽशं द्विधा विभज्य विकटवर्मानुजातेरूपेण [°स्वरूपेण C.] मिथिलाधिपप्रहारवर्मात्मजोपहारवर्मात्मना च मर्त्यलोकेऽवतरिष्यामि । त्वं च का... मरूपाभि [स्वैः C] कलिन्दवर्मनाम्नः कन्या कल्पसुन्दरी नाम भूत्वा स्वायत्त मदंशेन विकटवर्मणा प्रथममलीयसपनेदमं संगत्य [°त्य C.] नरिमनुपहारवर्मोऽपि मन्मूर्तीरेव [स्मृ°] लयमुपगते पुनरुपहारवर्मात्मकेन कनीयसा मदंशमुपगम्य तेन सार्कं चिरसुखोपभोगमनुभविष्यसि. W. has neither our text nor the passage given in [illegible] & A^r.—84. 10 अनन्यव्यावृत्तिः W.; C; °वृत्तिः A^r.—84. 12. भद्रं च कार्दमिक° W.—°वसनप्रमनुः° W.—°आसंमृतप्रमनु° C. S. A^r.—

सोपस्करः स्मरन्मातृदत्तान्यभिज्ञानानि राजमन्दिरपरिखामुद्गमसमुपातिष्ठम्। अथोपक्लृप्तं मातृगृहद्वारे पुंस्कारिकया प्रथमसंनिधापितां वेणुयष्टिमादाय तया शायितया च परिखां स्थापितया च प्राकारमभ्यलङ्घयम्। अधिरुह्य पक्वेष्टकाचितेन गोपुरोपरितलाधिरोहिणा सोपानपथेन भुवमवातरम्। अवतीर्णश्च बकुलवीथीमतिक्रम्य चम्पकावलीवर्त्मना मनागिवोपसृत्योत्तराहि करुणं चक्रवाकमिथुनरवमशृणवम्। पुनरुदीच्या पाटलिपथेन स्पर्शलभ्यविशालसौधकुड्योदरेण शरक्षेपमिव गत्वा पुनः प्राच्या पिण्डीभाण्डीरखण्डमण्डितोभयपार्श्वेन सैकतपथेन किंचिदन्तरमतिक्रम्य पुनरवाच्यां चूतवीथीमगाहिषि। ततश्च गहनतरमुद्दरोपरचितरत्नवेदिकं माधवीलतामण्डपमीषद्विवृतसमुद्गकोन्मिषितभासा दीपवर्त्या न्यरूपयम्। प्रविश्य चैकपार्श्वे फुल्लपुष्पनिरन्तरकुरण्टपोतपङ्क्तिभित्तिपरिगतं गर्भगृहमयनियतितारुणाशोकशाखामयमभिनवकुसुमकोरकपुलकलाञ्छितं प्रत्यग्रप्रवालपटलपाटलं कपाटमुद्घाट्य प्राविक्षम्। तत्र चासीद्विस्तीर्णं कुसुमशयनं सुरतोपकरणवस्तुगर्भाश्च कमलिनीपलाशसंपुटा दन्तमयस्तालवृन्तः सुरभिसलिलभरितश्च भृङ्गारकः। समुपविश्य मुहूर्तं विश्रान्तः परिमलमतिशयवन्तमाघ्रासिषम्। अश्रौषं च मन्दमन्दं पदशब्दम्। श्रुत्वैव संकेतगृहान्निर्गत्य रक्ताशोकस्कन्धपार्श्वव्यवहि-

---

85. 3. स्थापितया W. against all Mss; तया च om. W.; तया om C. अधिरुह्य W.; स्थापितयापि A°.—85. 4 अधिरुह्य A°.—°अधिरोहिणा W.; C; भुवमध्य° W.—85. 7 पाटला° C. A°. W.; स्पर्श° S °विशालसौध° S; A°; °कुड्योदरेण C. A°.; °कुड्योदरेण W.—85 8 पुनरपि पिण्डी° A°.; किंचिदन्तर Pa°.—85. 11. °विवृतसमुद्गकसंपुटको° S A°.; °पार्श्वे W.—85. 13. कोरकमुकुलपुलक° S W.—85. 15. मदनोपकरण° W.—

ताङ्गः स्थितोस्मि । सा च सुभ्रूः सुशीमकामा शनैरुपेत्य तत्र मामदृष्ट्वा बलवदस्वास्थिष्ट व्यसृजच्च मत्तराजहंसीव कण्ठरागवल्गुगद्गदां गिरम् । व्यक्तमस्मि विप्रलब्धा । नास्त्युपायः प्राणितुम् । अयि हृदय किमिदमकार्यं कार्यवदध्यवस्यापि तदसम्भवेन किमेवमुत्ताम्यसि । भगवन् पञ्चबाण कस्तवापराधः कृतो मया यदेवं दहसि न च भस्मीकरोषीति ।

अथाहमाविर्भूय विवृतदीपभाजनो भामिनि ननु बह्वपराद्धं भवत्या चित्तजन्मनो यदमुष्य जीवितभूतां रतिमाकृत्या कदर्थितवती धनुर्यष्टिं भ्रूलताभ्यां भ्रमरमालामयीं ज्यां नीलालकद्युतिभिरस्त्राण्यपाङ्गवीक्षितवृष्टिभिर्महारजनध्वजपटांशुकं दशनच्छदमयूखजालैः प्रथमसुहृदं मलयमारुतं परिमलपटीयसा निःश्वासपवनेन परभृतरुतमतिमञ्जुलैः प्रलापैः पुष्पमयीं पताकां भुजयष्टिभ्यां दिग्विजयारम्भपूर्णकुम्भमिथुनमुरोजयुगलेन क्रीडासरो नाभिमण्डलेन सन्नाह्यरथमण्डलं श्रोणिमण्डलेन भवनरत्नतोरणस्तम्भयुगलमूरुयुगलेन लीलाकर्णकिसलयं चरणतलप्रभाभिः । अतः स्थान एव त्वां दुनोति मीनकेतुः । मां पुनरनपराधमधिकमायासयतीत्येष तस्य दोषः । तत्प्रसीद सुन्दरि जीवय मां जीवनौषधैरिवापाङ्गैरनङ्गभुजंगदष्टमित्याश्लिष्टवान् । अरीरमं चानङ्गरागविशेषपेशलां विशाललोचनाम् । अवसितार्थां चारक्तचिकुरितेक्षणामीषत्स्वेददे-

86. 1. असुशीमकामा Bhd.—सुशिम° S A^{r}.;—तत्र om S. W. 86 2. रंगराग° A^{r}.—86. 4. नदसंभो C;—नदसम्भेन Pa^{d}.—86 10 भ्रमरधीकरैः C. S W. A^{r}.—भ्रमरवृष्टिभि G. we accdg to Pa^{d}.—86. 12. भनितमञ्जुल° W. against all Mss. & Com—86 14. संनाह्य° Ah^{d}.—86. 16 मकरकेतुः S; C.; W. A^{r}.—एव एव C S. A^{r}—एव भवत W.—चानङ्ग° om. W.—अनङ्ग° om. C. S—अवसितार्थां—अनुभवन्तौ om. W.

मोद्भेदजर्जरितकपोलमूलामनर्गलकलकलप्रलापिनीमरुणदशनकररु-ग्दर्पणव्यतिकरामत्यर्थपरिश्लथाङ्गीमार्तामिव लक्षयित्वा मानसीं शारीरीं च धारणां शिथिलयन्नात्मानमपि तया समानार्थमापादयम्। तत्क्षणविमुक्तसंगतौ स्वावमानिकं विधिमनुभवन्तौ चिरपरिचिताविवातिरूढविश्रम्भौ क्षणमवातिष्ठावहि। पुनरहमुष्णमायतं च निःश्वस्य किंचिद्दीनदृष्टिः सचकितप्रसारिताभ्यां भुजाभ्यामेनामनतिपीडं परिष्वज्य नातिविशदमचुम्बिषम्। अश्रुमुखी तु सा यदि प्रयासि नाथ प्रयातमेव मे जीवितं गणय। नय मामपि न चेद्दासजनो निष्प्रयोजन इत्यञ्जलिमवतंसतामनैषीत्। अथावादिषं च ताम्। अयि मुग्धे कः सचेतनः स्त्रियमभिकामयमानां नाभिनन्दति। यदि मदनुग्रहनिश्चलस्त्वयाभिसंधिरावयोर्विचारं मदुपदिष्टम्। आदर्शय राज्ञे रहसि मत्सादृश्यगर्भं चित्रपटमाचक्ष्व च किमियमाकृतिः पुरुषसौन्दर्यस्य पारमारूढा न वेति। बाढमारूढेति नूनमसौ वक्ष्यति। ब्रूहि भूयो यद्येवमस्ति कापि तापसी देशान्तरभ्रमणलब्धप्रागल्भ्या मम च मातृभूता। तयेदमालेख्यरूपं पुरस्कृत्याहमुक्ता। सोऽस्ति तादृशो मन्त्रो येन त्वमुपोषिता पर्वणि विविक्तायां भूमौ पुरोहितैर्हुतभुक्ते मन्त्राभिषिच्य नक्तमेकाकिनी शतं चन्दनसमिधः शतमगरुसमिधः कर्पूरमुष्टीः पट्टवस्त्राणि च प्रभूतानि हुत्वा भविष्यस्येवमाकृतिः। अथ चालयिष्यसि घण्टाम्। घण्टापुटक्वणिताहूतश्च भर्ता भवन्मध्ये सर्वं रहस्यजातमाख्याय निमीलिताक्षो यदि त्वामालिङ्गेदियमाकृतिरमुमुपसंक्रामेत्। त्वं तु भविष्यसि यथा पुराकारैव। यदि

87. 5. तदा तदा विस्रम्भौ समावरे भवे W.—87. 6. °दुद्दिश्वं दृदं पदि° W; मुकुनन्दं लिखं G.—87. 12. रहसि om C. W. S.—87. 13. मदमान्द C. W; नव W.—87. 16. मदुपभव्यं S. C. W. A°.—

भवत्यै भवत्प्रियाय चैवं रोचते न चास्मिन्विधौ विसंवादः कार्य इति । वृषश्चेदिदं तवाभिमतं सह सुहृन्मन्त्रिभिरनुजैः पौरजानपदैश्च संप्रधार्य तेषामप्यनुमते कर्मण्यस्मिन्नभिमुखेन स्थेयमिति । स नियतमभ्युपैष्यति पुनरस्यामेव [illegible] केन विधिना संज्ञपितपशुनाभिहुतस्य मन्त्रैः हिरण्यरेतसि तद्धूमशमनेन संप्रविष्टेन मयास्मिन्नेव लतामण्डपे स्थातव्यम् । त्वं पुनः प्रगाढायां प्रदोषवेलायामालपिष्यसि कर्णे कृतनर्मस्मिता विकटवर्माणम् । धूर्तोऽसि त्वमकृतज्ञश्च मदनुग्रहलब्धेनापि रूपेण लोकलोचनोत्सवाय मानेन मत्सपत्नीरभिरमयिष्यसि । नाहमात्मविनाशाय वेतालोत्थापनमाचरेयमिति । श्रुत्वेदं त्वद्वचः स यद्वक्ष्यति तन्मह्यमेकाकिन्युपागत्य निवेदयिष्यसि । ततः परमहमेव ज्ञास्यामि । मत्पदचिह्नानि चोपवने पुष्कारिकया प्रमार्जयेति । सा तथेति शास्त्रोपदेशमिव मदुक्तमादृत्यातृप्तसुरतरागैव कथंकथमप्यगादन्तःपुरम् । अहमपि यथाप्रवेशं निर्गत्य स्वमेवावासमयासिषम् ।

अथ सा मत्तकाशिनी तथा तमर्थमन्वतिष्ठत् । अतिष्ठच्च तन्मते स दुर्मतिः । अभ्रमच्च पौरजानपदेष्वियमद्भुतरूपमाना वार्ता । राजा किल विकटवर्मा देवीमन्त्रबलेन देवयोग्यं वपुरासादयिष्यति । नूनमेष विप्रलम्भो नातिकल्याणः । कैव कथा प्रमादस्य । स्वस्मिन्नेवान्तःपुरोपवने स्वाग्रमहिष्यैव संपाद्यः किलायमर्थः । तथापि

---

88. 1. एवं om. W.; विसंवादः शङ्कच इति S. O. W. Ar.—88. 3. संप्रधार्य नैवं W. C. S. Ar.; we accdg. to Pad. G. Ahd. Bhd; अनुमतेन W. अस्मिन् om. C. W.—88. 4. °वनतरौ गृहाणि° W. C.—88. 5. धूमशमनेन कर्म Ar.—88. 10. यद्वदिष्यति C. W.—88. 13 मनुष्यपुरस्कारात्ते om. W.—88. 18. एव स विप्रलम्भोऽति° W. C.—

। यद्येष भावि नान्यत्समेहित किंचिदद्भुतमचिन्त्यो हि मणिमन्त्रौषधीनां प्रभावन्तेषु लोकप्रवादेषु प्राप्ते पर्वदिवसे प्रगाढायां प्रौढतमसि पुरोद्यानादुद्दैरत धूर्जटिकण्ठधूम्रो धूमोद्गमः धिराहुतीनां च परिमलः पव दिशिदिशि प्रावात्सीत् । प्रशान्ते च सहसा धूमोद्गमे । निशान्तोद्यानमागमच्च गजगामिनी । आलिङ्ग्य मां सस्मितमभ्यधत्त । धूर्त सिद्ध ते समीहितमवसितश्च पशुर । अमुष्य चोपप्रलोभनाय त्वदादिष्टया दिशम मयोक्तम् । कितव साधयामि ते सौन्दर्यमेषं सुन्दरो हि त्वमप्सरसामपि स्पृहणीयो किमुत मानुषीणाम् । मधुकर इव निसर्गचपलो यत्र ति भवादृशो नृशंस इति । तेन तु मे पादयोर्निपत्याभि । रम्भोरु सहस्व मत्कृतानि दुश्चारितानि । मनसापि न चिपरामितरनारीम् । त्वरस्व प्रस्तुते कर्मणीति । तदहमीवैवाहिकेन नेपथ्येन त्वामभिसृतवती । प्रागपि रागाग्निसागुरुणा दत्तैव तुभ्यमेषा जाया । पुनरपीमं जातवेदस त्वहृदयेन दत्तेति । प्रपदेन चरणपृष्ठे निष्पीड्योरिक्षप्तपाद भुजलताद्वयेन कन्धरां

89. 1. °ध्वमुद्नुमनः W —°प्यनुमनः G. A^r.—89 3. प्रसूनतैषु W. S. G. A^r, we acc^dg to Pa^d.—लोकवादेषु W. C S A^r.—89 6. C. W. A^r —89 [illegible] भभ्यधात् W —89 11. निसर्गचारपल्लन् W. C. —89 13. दुश्चरितानि S A^r —89. 14. °नारीः G.—मत्कृते S. C. W. 17. [illegible] W.—वैवाह्य° W.—89. 18 °[illegible] C — ° G; Pa^d —

20461

NOTES.

1. L. 1 —कूपदण्ड 'mast', ध्वजदण्ड 'pole staff' कालदण्ड 'death ... club' 'The author apparently alludes to the name of ... riginal writer, Dandi by including in his initiatory bene- ... the word danda 'a stick or staff' in a variety of applica- [Wilson] —The metre of the verse is Sragdharā It is quot... the 2nd Parichchheda of the Sarasvatikanthābharana

1 L 6 —निकषायमाणा 'serving ... a test or standard (to all ...)' [Wilson] —अनर्घ-माहात्म्या the glory of whose mines was ... ifested by the quantities of jewels and other articles offered ... tantly for sale in countless shops'

... L 8.—पुष्पपुरी 'Patna'.—वैरिभट-दण्ड the enemy's army is ... ocean, the heroic warriors are its waves, the horses and ... hants the sharks or alligators in it, and the king's arm the ... ruling-stick Hence the king is compared to Vishnu

... 1 L 10 —तरुणतरुणीनि the young dancing women are the ... arases'

... 1 L 11 —शरदिन्दु, down to कैलास a dvandva compound, ... a tritīyā tatpurusha then a karmadhāraya and finally a ... uvrīhi The whole qualifies कीर्ति fame which is repre... ted as 'brilliantly white'

... L 14.—सम्भावित 'who had the happiness to enjoy as his ... the earth whose girdle is the ocean, which contains jewels ... and brilliant as Mount Meru'

... L 16 —मन्त्रकल्प who maintained by his ... performance of sacrifices Brahmans who

शतहलिं च राष्ट्रमुख्यमाहूयाख्यातवान् । योसावनन्तसीरः वर्मणः पक्ष इति निरस्तश्चिरेषित. सोपि पितरि मे किमिति नाद्रियेत त्वयापि तस्मिन्संरम्भो न कार्य इति । स माभिज्ञानैकमुपलभ्य स एवायमिति निश्चिन्वानो महादेवीं च प्रशासन्तो मन्त्रबलानि चोद्बोधयन्तो निष्क्रमय्य स्वं राज्यं प्रत्यपादयम् । अह च तया मे मम चेष्टितं रहसि पित्रोरवगमय्य मूलमपजे । अमज्ये च यौवराज्यलक्ष्म्या तदनुज्ञातया । देवपादविरहदुःखदुर्भगान्भोगानविशङ्क्यपोस्य मेणे। लेकयाक्षुण्णवर्मणश्चण्डाभियोगमवगम्य अनुचरी चोभयमपि करणीयमेवेत्यलमुना लघुसमुत्थानेन अभूवं च

श्रुत्वैतद्देवो राजवाहनः सस्मितमभाषीत् पचियुक्तमपि पायतया राज्योपलब्धिमूलतया च पुष्कलावयवमात्मपरिचय हि बुद्धिमद्भिः प्रयुक्त नाभ्युपैति शोभामिति । धर्मपालसुके स्निग्धदीर्घां दृष्टिमापात्यां मयात्मीयचरितमित्यादिदेश बद्धाञ्जलिरभिदधे ॥

इति श्रीदण्डिनः कृतौ दशकुमारचरिते तृतीय उच्छ्वास. ॥

---

92. 3 तत्तया G. C.—92. ९. दृशयोर्वेषं W. 92. 10. भविष्यम W.—92. 16. स्निग्ध W.—A? in the next Uchchhvâsa.

shtas, (vide Manu XII 109), Âpastamba I 7 20 8), vis 'excellent' and resplendent through carrying a load of learning' i e brahmavarchasinah

P 2 l 3 —खगेत्यादि the swan of the sky is the sun—a which occurs already in the Rigveda e g I 163 9

P 2 L 5 — Construe भवेन with समाप्नुवन्ति line 14

P 2 L 11 —जैत्रस्य 'the victorious car of Krma,' see p 80 l ■ and p 87 14 The मणिरथ जघन ■ really comp the wheels of the chariot and not to the chariot itself

P 2 L 12 —रम्भे the two Rambhas The nymph Rambhâ any other Apsaras [Wilson] Regarding this use of the d Siddhantal aumudi I p 444 l 1 3 (Calc ed) and the Vedic मित्रौ 'the two Mitras' i e Mitra and Varuna pillar of victory' The pillars of victory, which are found this Presidency e g at Kapadvanaj and Siddhapur and belong to the times of the Châlukya dynasty of Anhilpur than, consist of two carved columns united by a Torana, also Forbes Ras Mala I p 253 seqq

P 2 L 15 —परमविवेश 'charged with great offices,' परम कार्ये येषां ते परमनिवेश [Wilson], better 'most obedient' see Pet Dict. under निवेश

P 2 L 16 —धीरित्यादि 'who despised on account of their understanding business which would have given Brihaspati'

P 2 L 23 पुरंदरगतिपितृ पितृषु 'their fathers being dead or been received as guests in the city of Indra' [Wilson] At sent the usual euphemism for 'he died i e, among S'aivas,

P 3 L 1 —जनाविन्नजन?, with जन्य (battle) ends the first vrihi which qualifies राजन्य —अदसाय is probably not a ti ... under but intended to be a puzzle It ought
92 10 ... महताम्-आयु-आने 'weapons giving greatness in the ne...

3 L 2 —प्रयग्रेन्यादि 'who was insatiable in new battles'

3 L 4 —हविकाकर्णेनेत्यादि The meaning seems to be 'who mortally afraid on account of the great noise of the army,' on gives a marginal note from one of his Mss हविकाकर्णेन मन्नरा यदाकर्णेन सः (sic) हविकाकर्णेन महान्नादसमुदायमजान ।

3 L 5 निज पाद '(with an army) which was hurting the ls of the snake king already tired by carrying etc' °वज्र is vel from the root वक हिंसायाम् for which the Pet Dict gives examples by the affix अच Sid th II 320 (Pan III 1 140)

3 L 7 —विग्रह सत्वग्रह इव 'like war incarnate

3 L 9 —नभश्चक्रमेत्यादि The Apsarases come to the battle ls in order to choose husbands among the fallen warriors to lead them to Indra's heaven The cloud of dust which gs over the battle field is therefore compared to a nuptial ndapa a square enclosure the sides of which are formed by coloured curtains and which is erected in front of the le's dwelling

3 L 10 —दिशत्यन्तानि must be construed with विकुर्वेन्त्यादि afening the universe with the roll of the drums that surpass all other sounds in the air'

3 L 11 —शस्त्राशास्त्र हस्ताहस्ति compare Kielhorn S Gr § 558

3 L 14 —रत्नाकर° 'the ocean'

3 L 15 —दैवेन 'by means of or together with the king my husband)'

P 3 L 18 —शक्रम्यकृताखगड 'who surpassed or thought himf greater than Indra in consequence of his good fortune'

P 4 L 2 —सम्पज्ञानयादि The Fakir s or Bhava's dress is now, as was in olden times, a favourite disguise Regarding the custom and spies in this character see Kamandaki Nitisara XII 26

4 L 9 —नैराश्यलक्ष्यत्व 'his heart being a target of despair is heart filled with despair'—Regarding the temple of Mases Panchatantra note to IV and V p 52 l 11

adventures show The work on the art of house-breaking is ascribed to Karnisuta see below note to p 57 19 and p 76 1 (text)

P. 13 l. 12—साहसापहसितकुमारेण 'who put to shame ... by their valour.'

P. 13 l. 14—मिन्न....काकपक्षम् 'whose locks became the ... that alighted on his two lotus feet'. The boys, ... to the rule of the Dharmas'āstras, came to embrace (... the feet of the Sage and their long black locks ... covered the latter

P 13 l. 20—कुमारा इत्यादि On hearing the words of the ... the Princes, at once, show their eagerness to depart and make a formal order of the King unnecessary —प्रस्थान 'by ... ing or preparing to march'—अभ्युदयाशंसम् 'expectant of glory.'

P 14 l. 9—Observe again the uncertainty of the ... regarding the name of the tribe of aborigines, with whom Mātanga associated They are called *Kirātas* 14 8, 14 16 and 15 15, while 14 14 they are named *Pulindas*

P. 15 l. 7—निशितकुठार परिलूयमानान् 'who were being choppe... with sharp hatchets'

P 15 l. 12—°आगमतन्त्र° 'Vedas and S'āstras'

P. 15 l 20—दण्डकारण्य began to the south of the Vin...

P 15 l 21.—सिद्धसाध्य 'which is being worshipped by ...dhas and Sādhyas'

P 16 l. 1—ताम्रशासनम् properly 'an edict or grant written ... a copper plate'

P 16 l. 2—निर्निमित्ताः 'perform the ceremonies (... on that, considering (that they will procure) victory ... fate'

P. 16 l. 15—प्रत्यूहापहारिणि 'whilst Rājavāhana ... all impediments or interruptions' (of the sacrifice by evil ... etc)

P 17 l. 9—मां तस्यार्थे करोतु भाजनम् 'make me the ...

) i. e. marry me,' the kingdom being considered the of the king.

17. l. 14.—कतनाध्यानम् (who accompanied me) 'for some ce'

17. l. 16.—उपशल्य 'an open space near a village or town.' 'a royal or public garden' [Wilson].

17. l. 18.—पक्षितनेना. It is impossible to render exactly very common simile of the Sanskrit poets, by which the l is compared to a tree and is said to throw out sprouts or s under the affection of joy. It may be translated by 'his d being moved or affected by great joy'

P. 18. l. 16.—महताशोणाडि 'whose mind was filled with hopes f (obtaining) liberation.' मन्‍=प्रश.

P. 18. l. 19.—Something seems to have been left out in our s, as the sudden introduction of Mattakála's story breaks e continuity of the tale.

P. 19. l. 1.—लाटेश्वर The country of Láṭa, the Larike of the ients, corresponds nearly to central Gujarát.

P. 19. l. 6.—कन्याम् एवि 'to accompany' or conduct the bride.'

P. 19. l. 8.—मन्त्रभिषेद 'secretly plotted treason' (against Mattakála).

P. 19. l. 15.—दस्यु: 'a thief.' Dasyu in the Vedas, as well as Danyu in ancient Persian, designates the aboriginal and Turanian tribes, conquered or combated by the Âryans. In later Sanskrit literature, also, it remains a name of the wild hill tribes. It acquired the meaning, which it has here, no doubt, from the lawless dispositions of the 'men of the forest.'

P. 20. l. 5.—श्रुतरत्नेत्सादि 'having heard where the most excellent jewel had been looked for.'

P. 21. l. 4.—तद्ग and l. 5. तस्य refer apparently to the lead Mattakála, though he has not been named.

P. 21. l. 17.—दैवमुपालभते 'blaming fate for the punishment sufferings inflicted on his innocent (friend).'

P. 30. L. 7.—प्रतिबिम्बीकृतबिम्बम् 'which imitated or resembled the Bimba-fruit.'

P. 30. L. 16.—घुणाक्षरन्यायेन literally 'according to the an' of the wood-borer's writing' i. e. accidentally.' When the ' called ghuṇa, makes his holes in the wood, they occas' resemble letters. But, of course, that happens a' ' Compare S'is'upâlavadha III. 58.

P. 30. L. 22.—कुरङ्गीत्यादि 'whose beauty captivated her, ; the snare captures the deer.'

P. 32. L. 9.—नैष्ठिकम् 'a professed student' i. e. such a who after completing the study of the Veda, stays with' ' teacher and becomes an ascetic, without having passed ' the Gṛihasthâs'rama.

P. 33. L. 16.—बहुलपक्ष 'the dark half of the month.'

P. 34. L. 13.—निजपदवीत्यादि compare S'âkunt. S'l. 177 Bk.

P. 35. L. 12.—Metre: Âryâ.—तथा मृदुलम् 'as tender (as thy body is soft).'

P. 35 L. 17.—यदा केलीवन इत्यादि. The reading of our text gives hardly a good sense. Perhaps it would be better to write यदा केलीवनेविहाराङ्गना सा कुरङ्गलोचनेत्यादि । compare below p. 36 l. 21. seqq.

P. 36. L. 8.—उज्झितानिशेषकेत्यादि. If this reading is correct, the meaning must be that Râjavâhana, on seeing the trees from which Avantisundarî had plucked flowers, the place where she had worshipped, the gravel bearing the imprint of her feet and her flower-couch, constantly called to mind that these things were 'residues' produced by her or 'mementos of her,' and thereby increased his passion. शेषम् is 'any thing which has had been used by another person and then abandoned, marked with the signs of having been used.'

P. 36. L. 19.—विभ्रमवनि 'the scene of coquetry' is the face of the Prince.

P. 36. L. 21.—स्त्री सम्यक्सेवितेत्यादि compare Panchatantra II. S'l. 47 IV. S'l. 107.

P. 37. L. 19.—Write in the text कक्षान्तरम्, 'the interior apartments.'

P. 37. L. 22.—पिच्छिकेत्यादि 'and causing his surrounding attendants to turn round and round, whirling brushes made of peacocks' feathers.' Professor Târânâth Tarkavâchaspati's reading पिच्छिका भ्रमयेद् सपरिवारः परिवृढ भ्रामयन् gives also a good sense, and may be translated 'and while he together with his attendants was violently whirling brushes of peacocks' feathers in circles' But it is not supported by our Mss.

P. 38 L. 5.—महदाश्चर्यान्वितम् 'who was astonished at this great event.'

P. 38. L. 17.—आश्रय 'go'. Compare Âpastamba Dharma II, 3. 7. and II. 4 9. I.

P. 39. L. 1.—चतुर्दशभुवनवृत्तान्तम् compare below notes on p. 40. l. 1. and p. 44. l. 15.

P. 40 L. 1.—भुवेति। भुवनस्य जगतो वृत्तान्तं रुक्मिण्यादिभि कृष्णस्येन्द्रस्य पितामहस्य शाकुन्तलादुष्यन्तादीनां च गान्धर्वविवाहकरणविषयां प्रवृत्तिम्। प्रवृत्तिर्वृत्तान्त इत्यमरः। अनेन गान्धर्वविवाहेन परिणीता[नां] पुण्यवत्तानाम् ... ेन सह गान्धर्वविवाहो मम पुण्यवत्त्व सम्पादयेदिति मनिष्टत्वात्। तेन च तस्मि... रागः। अत एव त्रिभुवनमर्यादासंहारमिच्छानामि. प्रत्यानीयमानराग ... [P. 44. l 15] वर्धयति॥ Bhû.—Pa[d]. explains भुवनवृत्तान्तम् by ... पातालवृत्तान्तमित्यर्थः।; but wrongly. The use of Puranic tales for purposes, similar to those of Râjavâhana, seems to have been very frequent. Compare e. g. below p. 51. l 15.

P. 40 L. 8.—सरस्वतीत्यादि। सरस्वत्या मुखग्रहणेनोच्छेयणीकृत उच्छिष्टीकृतो य भवदीय इत्यर्थः। दशनच्छद ओष्ठः। ....अनुजासना लक्ष्मीस्तस्याः स्तनतटो... ...स्थल स्वीयमित्यर्थः॥ Pa[d].—Regarding the use of उच्छेषण see note to p 36 l 8 and translate 'which has been kissed or touched.'—Râjavâhana is here compared to Vishṇu, as stated in Bhûshaṇa.—एतेन विशेषणद्वयेन विष्णुत्वधर्मेणाह्वाति सार्वभौमत्व सूचितम्। यस्य वदने लक्ष्मीर्यस्य च वक्षसि। यस्यास्ते हृदये संवित्त नृसिंहमज भज इत्यर्थ... तदृशविशेषणकान्तस्य नृसिंहस्तनाद्यस्त्रीभोगराहित्य सूचितम्॥

P. 40. l. 11.—हरितं गुच्छमिपर्णं. | ग्लूनामयूरचन्द्रकाणि कः || Pa^{d}. कुसुमस्येव चन्द्रकालैः शारेण चित्रेण || Pa^{d}.—According to this explanation चन्द्रकः means 'an eye of a peacock's tail' But Bhû says कुसुमचन्द्रकः कुसुमगुच्छम् || As the hair is compared to a tail, the Pa^{d}.'s explanation is preferable.—मधुकरेत्यादि, the are attracted by the fragrance of the flowers.

P. 40 l. 12 Write in the text, स्फुरदरुणकिरणकेसरकराळम्. स्फुरणा ये किरणास्त एव केसराणि किञ्जल्कानि.... | तैः कराळमुन्नतम् | Pa^{d}.

P. 40. l. 13—अनवरतम् Bhû Ah^{d}. 'passionately'

P. 40 l. 14—शीकरो रयः | शीकरः स्खलितरयपातित्वजय | Bhû. Ah^{d}. Pa^{d}.

P. 40 l. 15—जरठो वृद्धो जलचारी हंसः | जरठमरणमशुभसूचकम् || Pa^{d} Bhû Ah^{d}.

P. 40. l. 17.—कमलमूढेत्यादि | कमलमूढः कमलत्वेन भ्रान्तो य शशी तस्य किरणरज्जुदाम समुदायेनेव निगृहीतमिव | Pa^{d}—Bhû says. कमलमृषा इति पाठम्; but that is inadmissible, for the prince's feet are mistaken for lotuses by the moon.

P. 41. l. 1.—मुक्तकण्ठमुच्चैः स्वरम् | Pa^{d}.

P. 41. l. 3—तदात्वायतिविभाग तत्कालोत्तरकालयोः कृत्यम् | तत्कालस्य तदुत्तरः काल आयतिः | कृत्याकृत्यविभाग. स्यादित्यथ | Bhû ; Ah^{d}. 'considering what ought to be done then and what at a fu time'

P. 41. l. 4—विश्रम्भस्थानं नाऽऽश्वसनम् | Bhû Ah^{d}.

P. 41. l. 5—नुकुलं सकुलं | Pa^{d} Bhû Ah^{d}.

P. 41. l. 6—अन्तर्वंशिका | अन्तःपुरे नियुक्ताः स्यादन्तर्वंशिको जन. Pa^{d}.; Bhû ; Ah^{d}.

P 41 l. 7—तदनुभावेत्यादि | तस्य राजकुमारस्यानुभावेन सामर्थ्येन | प्रभावे च निश्चये भावसूचक इति वैजयन्ती | निरुद्धा निगृहीता येन ते || Pa^{d}

P. 41. l. 19.—सर्वविद्यानां पुरुषार्थानामभिभूमिरभिजनम् | Pa^{d} "was possessed in the highest degree of all manly virtues" also the Pet Dict s v. अभिभूमि.

P. 41. l. 20. स्मर नस्या हंसकथाया: for the construction compare .. I. p. 279 (Pāṇ. II. 3. 52) and the exactly identical of the Latin words, meaning 'to remember.'

. 42. l. 3.—महादेवीमाउनेन्द्री see above p 25 l. 15. seqq.

.. 42. l. 4.—आत्मत्यागस्य देहत्यागस्योपन्यासेन वचनेनित्यर्थ । Pa[d].— 'By ning suicide.'

. 42. l. 6.—राजराजगिरौ तारयने see above p. 25 l. 19.

P. 42. l. 9.—Regarding the jewel which kept off hunger l thirst see above p. 17 l. 13.

P. 42. l. 10.—भद्रा:, मद्रा see Cunningham Anc. Geog. p. 477.

P. 42. l. 14.—साक्षादिवादि 'appearing visibly like Pride in-.'

P. 42. l. 15.—संगरे युद्धे । शीर्ण नकलं सैन्यमण्डलं सेनामुखे यत्र तथा । l.

P. 42. l. 19.—भकल्प्येत्यादि । भकल्प्या सेना यनिता यस्येति तथा ॥ Pa[d]. 'it ng impossible to guess his intention.'—Bhū. says · भकल्प्यमंत्री· .. । मन्त्रमंत्र इति यावत् । The Ak[d]. Sārāms'a : भकल्प्यमंत्र: भनित· [read भनिरूपमंत्र:] कऊ आने ॥

P. 42. l. 21.—कृतकौतुकेत्यादि । 'When he had performed the auspicious ceremony of the Kautukabandhana.' Regarding the . see Colebrooke Essays I. 209.—दकारिशालस्य 'the mountain of Kavera, the Himālaya.

P. 43. l. 1.—मृगपद 'Deer-foot.'—मृगाकारिक: शीघ्रगामीत्यर्थ. ॥ Pa[d].— a. adds. [illegible] इति प्रसिद्ध: ॥ प्रभात: [illegible] ॥ Bhū.; Ak[d].

P. 43. l. 2.—[illegible] ॥ Pa[d].

P. 43. l. 4.—[illegible] ॥ Pa[d].—'Talks nonsense.'

P. 42. l. 7.—[illegible] इति [illegible] ॥ Pa[d]. 5. Ak[d].

P. 43. l. 8.— [illegible] ॥ Pa[d].—Wilson translates [illegible] by "trap- " Bh. and Ak[d]. explain it by [illegible].

P. 43. L. 10.—अनर्घशीलं दुष्टरभावम् । क्रीडनं खेलनम् ॥ Pa^{d}. क्रीडनं क्रीडासक्तनम् Bhû.; Ab^{d}.

P. 43. L. 11.—शत्रुमाहात्म्यकाय वैरिसाहाय्यार्थम् । प्रत्यासीदत आगच्छत: राजन्यकस्य क्षत्रियस्य । कोशो भाण्डागार गहनानि हस्त्यश्वादीनि । अस्यदण वन्दनम् Pa^{d}.—The explanations of rājanyaka and kos'a, given in the , are wrong The former means 'a multitude of warriors kings,' as stated in the Bhû. and the latter means 'p . The Ab^{d}. Sâr., however, explains it by सेना.

P. 43. L. 16.—The compound अप्सरोरूपिणी is against Pāṇ' rule but sanctioned by usage, compare the Pet. Dict. under

P. 43. L. 18.—सौमराङ्गिमम्भरे·नेनन्नामरूपगन्धसंगिन्ना । Pa^{d}.

P. 43. L. 19.—नलिनेत्यादि । The Kalahamsa mistook Suratamañjarî's pearl collar for the pith of a lotus. Hence he is मुग्ध 'foolish.'

P. 44. L. 2.—मणिकिरणैरिति 'so that it appeared, on account of the (white) rays of the pearls, doubly hoary.'—केश: सजानी पलेयेति तथा । नदस्य संजातमिनीनम् । कौपि आस: । अपि धार्कोश ॥ Pa^{d}.

P. 44. L. 4 — स्तनाननां पादपन्नमनाम् । ...... निरस्तणीयां समवनीयम् ॥ Pa^{d}.

P. 44. L. 8.—आयोनि । असौ वीरशेखरो विद्याधरः पिता प्रयुक्ते यद्धेः शक्तिमत्प्रवर्तमाने कुशील इत्यर्थे । नरवाहनदत्ते निरसाशय: गरुडान्त:करण: । तस्य नरवाहनदत्तस्यापकारे निषेद्ध क्षम. समर्थ इति ॥ दर्पसारेण सममुक्यत संगमीभूतिस्यर्थः ॥ Pa^{d}.—Naravâhanadatta, the son of king Vatsa is the hero of the Kathâsaritsâgara and the older Vṛihatkathâ of Kshemendra and Guṇâḍhya. These works describe his adventures and especially hi elevation to the throne of the Vidyâdhara kingdom. . Mâ vega, also a Vidyâdhara king opposed him, stole one o brides Madanamanchukâ and defeated him repeatedly. XIV.th Lambaka of the Kathâsaritsâgara describes the between Naravâhanadatta and Mânasavega and the final of the former. The above passage, which has been . stood by the author of the Padachandrikâ, is of importa it shows a connexion between the stories of the Vṛihatkathâ

those of the Das'akumâracharita. The translation should run · follows :—"Now he (Viras'ekhara) being full of hatred 'nst the present emperor of the Vidyâdharas, Naravâhanadatta, son of Vatsa, who had acted as an enemy towards his (Vira- ·· ara's) father, allied himself with penance-doing Darpasâra, 'th the hope that that (prince) would be able to injure (Nara- vâhanadatta)."

My translation of वर्तमाने is suggested by the Ah[d]. Sârams'a, hich says : वर्तमाने (?) इदमस्यं वर्तमानेव सांप्रतम् ||

P. 44. L. 12.—स्मरदायमानचन्द्रिके निर्मिलच्यीस्ने दैपृ शीतने || Pa[d]. Re- ding the formation of the passive of दै see Kielhorn Gr. 379. C.

P. 44. L. 14.—लदङ्केनि । लदङ्केनाश्रयो यस्या इति । भयाश्रयः तिरोभाग इति " || Pa[d]. Bhû. ; Ah[d].

P. 44. L. 15.—त्रिभुवनेत्यादि । त्रिभुवनस्य तद्वासिजनस्य सर्वेण मोहेन यात्रा गतिः । इन्द्रादेः पराक्रमागमनं यात्राना मघयानं युधिष्ठिरनलादीनां सूनुरितिः । तेन सहार इन्द्रचन्द्रवालिराणादे रोमवभादिः । सर्वेसु निश्चयाश्वयमोहोऽत्यात्ममहिषु । यात्रा तु यापनीयपि गमो देवार्चनोत्सव इति विश्वप्रकाशः । यद्वा सर्गे उत्पत्तिः । यात्रा स्थितिः । ·तो लयः । नत्र संस्थितामिस्तद्वोनिकाभिः । अत्र पूर्वेमन युक्तमिति श्रुत्वा तु भुवनवृत्तान्त- दि मित्युरितम् || Bhû.—Compare note on p. 40 l. 1.

P. 44. L. 16.—सदनुभावेत्यादि । compare above p. 41. l. 7.

P. 45. L. 5.—दुष्करकर्मणात्रकरकर्मणा || Pa[d].

P. 45. L. 7.—उदस्तो दूरीकृत आर्मीरणो हस्तिवको येनेति । Pa[d].

P. 45. L. 8.—स्वावेरमी दस्ती । .... अवलूना दूरीकृताः । Pa[d].

P. 45. L. 9.—भदम्भेत्यादि । भदभ्रं बहुलम् । अभ्रगीपगाम्भीरेण मेघरसितगम्भी- रेण || Pa[d].

P. 45. L. 15.—कुञ्जरगात्रं पूर्वेदजह्नुप्रदेशम् । द्वौ पूर्वेश्वावजङ्घाप्रदेशौ गात्रापरे दिग्गमः || Pa[d]. ; Ah[d].—But Bhû. explains गात्र more correctly y शरीर and adds that the explanation, given by Pa[d]. and Ah[d]., inadmissible वक्तपत्यविरोधात् || .—असक्ते सविलम्बित्योः । Pa[d].

P. 45. L. 16—The position of the two riders appears to be ·: Râjavâhana draws the arms of Apahâravarman who is · behind him, round his waist and passes his own arms

backwards round Apahâravarman. This kind of embrace be awkward even for an Indian athlete, especially if executed the back of a most elephant.

P. 45. L. 16—कणरी ओरस्तम्भः। ओरस्तम्भस्तु कणर इति वैजयन्ती। सरारः। कुटिलायस्तु कर्पण इति वैजयन्ती। प्रास कुन्त। .... पांइशः शोभो भारश पडीत प्रसङ्कः। पांइशा. यपट्टिशाकार इति वैजयन्ती। मुसल मानन्तकाशतु....यायसमापुनम्। .... तोमरो ओरयुञ्जः। भापस मुर्ज इति। Pa^d.

P. 45 L. 19.—The reading उपपुञ्जानान्, to which Pa^d. is preferable, as Râjavâhana and Apahâravarman were armed.

P. 46 L. 1—निक्षिप्तो ओकानिनि शेषः। Pa^d.

P. 46 L. 2.—अन्येन this *other* army is that of the allied coming to assist Simhavarman of Champâ.

P 46. L. 3.—कुद्दालेन्देन सरणी· समानाः कुन्तका: केशव सर्वेषि। कुद्दालेन्दो नीलगुच्छे नीलमणिरिति ॥ Pa^d.—Bhd. gives also the explanation for कुरुविन्द according to Amara

P. 46 L. 5.—कृशाकृती बहरस्थले यस्येति स तथा। कृशोदर, स्थूलोर श्रेति धनुर्वेदिनि। कृतसलनया शिक्षितहस्ततया। शिक्षित कृतमयंस्थितीति भागुरिः Pad.—The root कृ has frequently the meaning 'to study, learn' in the older language, see Pet Dict. under कर् and ^ stamdharma passim.

P. 46. L. 6.—पाहेत्यादि। भकुज्ञाथा निदुरं यथा तथापृष्ठ पर्णिवे कर्णमूलं नि तैन ॥ Pa^d.

P. 46 L. 7 —मत्पयासवनान्॥ Bhd.; Ak^d.

P. 46 L. 9.—The speaker is Apahâravarman's friend, Dh mitra, who had been sent to fetch the allies, see p. 76 l. अथ राजकम्। राजन्यक च नृपतिक्षत्रियाणां गणे क्रमादित्यमरः। राजकं राजसमूहः Pa^d.

P. 46. L 12.—धनमित्राख्यस्य नवाम्नान्तरितो मित्र इत्यर्थः ॥ Pa^d. " Y must consider that I am hidden under this form and the appellation Dhanamitra *i. e.* consider Dh. as my other self."

P 46 L 13 —अभ्यागत शुद्धमसे सातुगा मूर्तिं कोलाहल वन हयथारे देवमुनीनां पत्येयम् ॥ Bhu —अभ्यागतमनस्तनो गर्भमित्यर्थः ॥ Pa[d]. latter explanation is preferable

P 46 L 14 —अस्मद्गृह्यमायमलक्ष्येन । मुग्धा पक्षस्य उत्पन्न इति वैशम्पर्ना । श्रियसमूहन ····॥ Pa[d].

P 46 L 16 —वीरिण 'Banian or Bar tree.'—खोमादान कोमारवान निकृतामय नरिमन् ॥ Pa[1].

P 47. L 6 —निपूररदद्रम् 'he looked upon them i e treated like his own father'

P 48 L 5 —अपगामपमरदाम् । अद्विमार्गमुद्दिस्य वर्षे हरवर्षे कान्तिदर्शनम् । Pa[d] ; Ah[1]

P 48 L 10 —भग्नुरितम° regarding the loss of the initial अ see Vopadeva III 171 and compare the Pet Dict s v. नम One three commentaries add a Kārikā, वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः ॥

P 48 L 16 —भार्गव्रजगति निपीलनोनां पीठितानामुपगति रजसनाद्वलदक्षरयौभरलेऽस्मम् । Pa[1]

musical instruments, acting, (to make her a connoisseur) pictures, food, perfumes and flowers."

P. 49 L. 5 —शब्दो व्याकरण हेतुतर्कः समयः सिद्धान्तो वैशेषिक. ॥ वार्तायातावबोधनम् 'a superficial instruction' [*Wilson*].

P. 49. L. 6 —भावग्राही जीविका ॥ Pa[d].—This knowledge *Hetaira wants in order to know the value of her* ' शाले नर्मभाषणनैपुणे । Ah[d].,—Bhā. भावोद्वा०. Compare p. 166.

P. 49. L. 7.—भावग्रहीकरण स्वायत्तीकरणम् ॥ Pa[d]. 'Thorough ledge' [Wilson].—भावान्तरकलासु रतकलासु । साभ्यन्तरकला चतु रतादिति वात्स्यायनः ॥ Pa[d].; Bhā ; Ah[d].

' P. 49. L. 8.—प्रसाधनाया अलंकृतायाः । ..... परिवर्ह. परिच्छद..... अन इति यावत् ॥ Pa[d].

P. 49 L. 10—संवृद्विनिर्दिष्टैर्धूर्तैः । Bhā. ; Ah[d]. पामराचित: छिद्रकैः । धातुरसादिक इति वैज्ञकर्मा । शिल्पविज्ञकैः कलाप्रसिद्धैः । Pa[d].

P. 49. L. 11.—कार्तान्तिका लक्षणज्ञाः । Pa[d]. '*Palmists, fortune-tellers*' [Wilson].

' P. 49 'L. 11 —*Regarding the Pīthamarda, Viṭa and V*' see Sāhityadarpaṇa p. 37.

The Bhikshukīs are, of course, Buddhas or Jainas, whose clination to act as *entremetteuses* is frequently mentioned Brahminical writers.

P. 49. L. 13.—शुल्को मूल्यम् । Pa[d].

P. 49. L. 15.—शौर्यं शूरता । शौचमर्थान्तरसापतेन वैनयन्ती । Pa[d].

P. 49. L. 16.—भवतल्पेनेत्यादि 'To obtain payment from parents of a minor under the pretence that he contracted a ' dharva marriage'

P. 49. L. 17.—भजमान इत्यादि । कामसंकुले सत्यसंकुले विकरणे भोजनादौ । Pa[d]. But better Bhā., भजमानस्य कामसंकुले भैक्ष्यवृत्तिकृते व्यवस्थिते मध्ये भावान्तरप्रवेशिकरणे नागरिकसंबन्धि मुखारनगरादिभिः वशीकृतकथनम् ॥ Adhikaraṇa is the local .

P. 19. L. 19.—हन्तोपहारे गृहीतवस्तिजनी सम्प्रधनानाम् । गम्य भुजंगक गम्यो विटः गम्यको भुजंग इति भागुरिः । Pa[d].—' To take away by

what remains of the lovers' wealth, after it has been ... by daily, occasional and affectionate gifts'—Bhū writes ...° and explains thus आवनशिशनामन्दनेय ... ...नाना मयस्य विन्नस्य धनानामित्यन्वय ॥

49 l 20—अशन अगणम् । Pa[d]. आमनमुनेशनम् । Bhū 'To ...ate (her) from an avaricious man who gives nothing'— ... ने । मनिहस्ती प्रतिवेश्य इति वैजयन्ती ॥ Pa[d] ; Bhū ; Ah[d].

P 50 l 1—त्यागमार्गे समुभगमुद्दीतिकरणम् । Pa[d]—"To incite an ...ous lover to liberality by causing him to be teased by ..."

P. 50 l. 2—अनयिनमिषानिभो राजनगाज्ञाभिप्रभाने । इत्येवादयै । Bhū

P. 50 l. 5—मातृकाया मातामह: । मातुर्माता तु मातृकेति वैजयन्ती ॥ Pa[d] ; ...ū ; Ah[d].

P 50 l. 6—तत् इति 'as it is so, or under these circumstances' the common phrase used in summing up a scientific argument. ... to have been put into the mouth of Mâdhavasenâ in ...der to heighten the irony of the whole passage

P 50 l. 8—रंकुटुम्बकम् । अनुकम्पायां कन् । Bhū —Compare Siddhântakaumudî I p 707 Pan V. 3 76 'Her poor relations' Wilson].

P 50 l. 10—भयार्यनिश्चया दुर्दानिश्चया । Pa[1] ; Bhū

P. 50 l. 12—दु खाकरी दु खजनक । दु खाप्रतिज्ञाय हरि अत्यन्तय । ...a[1] ; Bhū — Compare Siddhântakaumudî I p 733 Pân V 4 64

P 51 l. 1—मैनेकमनोवीरै । भीत यत्कुमनीय नद्धने सा नद्यामिना । ... यद्दोनयोर्निजर्योतुनानिते वैजयन्ती । Pa[d].

P. 51 l. 2—देवनानैने देवजा । नद्ये कुमुमानि पुष्पाणि येषां समुच्चय समुच्चय ... प्रस्त तस्याने श्रमे । Pa[1]—The Bhū which reads उच्चय instead समुच्चय says उच्चयलोगातनमरयो भवे । —नेत्रा अनला व तिकना भेद । सत्ये भेद इति वररुचि । उत्तरकर्मणि कर्मणि ।....कामशरणो यस्य ... मतिमिनम् । Pa[d]—The Bhū says कामशासना ह च कार्तिरलाय च Pa[d]'s explanation appears however preferable.

P 51 l 9—इत किंविधादि । "It is from a person like myself your Reverence wishes to learn the worth and worthlessness

of the three objects (of human life)! But (your 'question) too is a new way of showing favour to your slave.' Well then Listen."

P. 51. L. 11.—The Bhd. reads निर्वृतिः मुक्तेतुः प्रसूनिरेतु. अक्षयसुखाम निरेतु । and Ah^d. निर्वृत्तसुखमसूनिरेतु. मोक्षः मुक्तोद्रकेतुः ॥

P. 51. L. 13.—तत्त्वदर्शनानुवृत्तिश्च 'and if it is attended by the re cognition of *Truth i. e.* of the unity of the individual and of the universal soul.'

P. 51. L. 14.—प्रणिधानमात्रिक: समाधानं मतेरेतः । Pa^d.

P. 51. L. 15.—निर्लज्जमाप्सरोविशेषः । संदूपणं गमनम् । प्रणयेन प्रीत्या प्रवर्तनम् । अरात्या मौनवरकी । गुरुतल्पं बृहस्पतिभार्या । वडवाश्चिनी । अनिलस्य वायोः । कल्कीश्रीणिभार्यंकोरियमरः । मोजुमाली सूर्यः । केसरी वानरभेदः । उताशे बृहस्पतेर्यौष्माना । अभिसरण गमनम् । पराशरस्य व्यासपितुः । दाशः कैवर्तः । कैवर्ते दाशधीवरावित्यमरः । तत्कन्या योजनगन्धा । तदूषणे तद्गमनम् । पाराशर्यस्य व्यासस्यात्मजा विचित्रवीर्ये । Pa^d.

P. 52 L. 1.—आसुरीमलाभक्ष्यकृत्याचरणानि । भक्षकृत्याचरणं मद्यमांसं विप्रकामानमित्यजपः । Pa^d.; Bhd.; Ah^d.

P. 52. L. 8.—तीर्थप्रतिग्रहणे सत्पात्रदानम् । Bhd.; Ah^d.

P. 52. L. 10—पर्वाहानि भक्ष्यमं । Pa^d.

P. 52. L. 12.—परलोकनिर्धंसन्मात्क्रियानुष्ठानादिकस्य । भागोक्षं प्रत्यक्षम् । Pa^d. —समर्थमान स्मनुरुप् । यदीयं समरणमात्रि सुखजननमानेन यात् । Bhd;—उदीरित इत्यत्र अभिधान मार्गेप्रवृत्तिभेन इत्यर्थः ॥ Bhd.

P. 52. L. 16.—मुहूर्तं 'very much.'

P. 53. L. 8—अयमञ्जलिः "I make you my bow."

P 53. L 16—नास्त्यनुकम्पा । Pa^d.—स्वशक्तिनिमित्तं सामर्थ्यं [न] निषिद्धम् । Pa^d.—दृढ्शक्ति अलोभनशक्तिः । Bhd.

P. 53. L. 19.—अर्थीन । तस्य मुनेर्यन्मनस्तस्माकृष्टं मल्लिनं तपीशानं तत्त्वर्जितं निर्धन । Pa^d.

P. 54. L. 2.—समनुगम्य तेन सह आयितेत्यर्थं । Pa^d.; Bhd; Ah^d.—The last adds: तृतीयार्थे इति (Pān. I. 4, 85) अनुकर्मप्रवचनीययुक्ते द्वितीया ।.

P. 54. L. 2.—प्रत्युन्नियत्युदयानि । अन्तिकं सामन्तम् । उदय. पूर्वपर्वतः । .... तस्य प्रत्ये सानुः । ....तत्र दावकल्पे बाहिरस्तृषो । Pa^d.

P. 54. L. 4—क्षपणकविहारस्य सौगतागमस्य । Pa^d. But see below p. 55. l. 4 whence it is clear that Digambara Jainas are meant.

P. 54. l. 13.—न एव to be construed with व्यवस्थापयन् p. 54. l. 17.

P. 54. l. 17.—°पनाको निष्क्रामति यावत् । Pa^d.

P. 54. l. 20.—आननयया लज्जया । Bhû.; Pa^d.; Ah^d.

P. 55. l. 1.—सुभगंमन्येनेति । आत्मानं सुभगं मनुते स तथा । Pa^d.

P. 55. l. 2.—मलमलकं कौपीनम् । आच्छादनं संनिधान कौपीनं मलमलक मिति । Pa^d.; Bhû.; Ah^d.

P. 55. l. 4.—जैनायतने क्षपणकदेवागारे [क्षपणकदेवतानगरे Ms.] Pa^d.—The fact that Nidhipâlita lived in a state of nudity as well as the mention of the केशलुञ्चनं below l. 6 shows that here and in p. 54. l. 4, Jainas of the Digambara sect and not Bauddhas are intended.

P. 55. l. 5.—वैशनिर्गतानां वैशो वेश्यागृहम् । .... तस्मान्निर्गतानाम् । Pa^d.—The Bhû gives the same explanation, but Ah^d. says वैशो वेश्याजन. ॥ The authority adduced in the Bhû. and Pa^d. is the Vis'vaprakâs'a.

P. 55 l. 6.—प्रकीर्णः प्रसृतः । Pa^d.

P. 55. l. 7.—द्विप इव हस्तीव नवमहो भूतनं मदणमुपादानं यस्येति । मन्यतामूद्राभिचारयम् । (sic) Pa^d.

P. 55. l. 9.—द्विजातिर्वैश्यः । Pa^d. 'an Ârya' according to the phraseology of the old Sûtras.

P. 55 l. 13.—प्रत्याकलितो विचारितः । पिण्डीखण्डं पिण्डयशोक· खण्डं समूह. । अशोकः पिण्डिका पिण्डीति वैजयन्ती । Pa^d.

P. 55. l. 14.—पर्यन्त पर्यन्तम् । Pa^d.

P. 55. l. 15.—शुभ्रेन भनेन । Pa^d.; Bhû.; Ah^d.

P. 55. l. 18.—नामेति क्षपणकमनु । पश्चात् Pa^d.

P. 55. l. 19.—लुब्धा नित्यागासक्ताः सस्पृहा श्रीमन्त· ।......। अथूलोकान्यकृनिरयान्स्वभारस्यन् । कर्णीसुतः स्तेयशास्त्रकर्ता । कर्णीसुत: करटकः स्तेयशास्त्रस्य कारक इति वैजयन्ती । Pa^d.—Bhû. adds a verse from the Hârâvalî कर्णीसुतो मूलदेवो मूलभद्रः कलाङ्कुर· ॥

P. 56 l. 3.—अक्षभूमिः शारिस्थानगृहम् । Pa^d. "The chequered cloth, on which the Pachisî-men are placed."—The Ah^d. Sârangâ agrees with this explanation. The Bhûshaṇa, on the other hand explains अक्षा. by पाशा 'dice', and अक्षभूमि. by तन्यक्षेपभूमिः. The

fact is, however, that the gamblers played a kind of . . (see below l. 9) where *pieces similar to those used at the* of draughts, are moved forward and taken according to the sults of the dice-throws, which the player makes.

P. 56 l. 5 —सभिकप्रत्ययव्यवहारानेित्यादि, " *their transactions taken with the knowledge of the gambling house keeper,* consisted chiefly in the employment of reasoning, force boldness and *which were sufficient to cause the payment of* stakes" —The Bhûshana, which alone explains the passage, *to have known readings which are not to be found in any* सभिकप्रत्ययात्सभिकज्ञानात् । सभिका द्यूतकारका इत्यमरः । व्यवहारेन्यायबलैरे । वहारो लोकानां व्यवहारो न्यायो युक्तिरपत्यैकमुपन्यास. प्रचार. प्रागल्भ्य तै धने क्षमत्वस्मादिति प्रत्ययस्य विशेषणम् । कार्मिकव्यवहारादिति पाठ. । व्यवहार इत्यर्थे ॥

P 56 l. 7 —रक्षत्स्वनानैपुणं सर्वलोकानां स्वायत्तीकरणे कुशलत्वम् अनेकानि नैकप्रकाराणि प्रलोभनानि मोहनानि । ... वस्त्र पण ॥ Pa[d] —So also Bht. and Al[d], which add however, ... ॥

P. 56 l. 8 —भन्नवानरा मध्यमाय इत्यर्थ । अर्थज्ञापनसमर्थयुक्तम् । भक्षित माध्यभागपर्यन्तमिति वैष्णवाः ॥ Pa[d].

P. 56. l. 9 —प्रमादस्खलादि प्रमादेनानवधानतया दत्तः वार . सेवकरणे तरिमांक्षरि ॥ Pa[d].

P. 56 l. 12 —व्यत्यस्तत् 'he changed (sides) i e began to play with me'—Regarding the construction of ति *see* Siddh' I p 253 (kârikâ).

P 56 l. 13.—दीनाराणां निष्काणां सुवर्णानामिति यावत् ॥ Pa[d]. above note to p 24 l. 10.

P. 56 l. 16 —यत्सूक्ष्मेत्यादि । " and Vamardaka, the . . . ' was the cause of my playing, became etc "

P. 56 l. 19 —भूर्जमिति । भूर्जमिलितैः । तत्कृष्णे वस्त्रकाण्ड कालिमा श्यामलक्ष्यात्मिकां आश्रय । नवत्वावलम्बितवस्त्रके । नीलनिवसन नीलवस्त्र वस्त्र स्वच्छवगुण्ठनवस्त्रम् ।...वर्णित भावत्वादि. ॥ Pa[d]. 'concealed by a blue cloak'

67. L. 1.—कौक्षेयक: करवाल: I...... फणिमुखं सुरुङ्गामुखखननम् | काकली | सदशाकी भाषया सांडशीति | पुरुषशीर्षकं पुरुषशीर्षसमानकृति काष्ठमय शिर: | ...माया ग्रहनम् | मानसूत्र प्रमाणरज्जु: | कर्कटं यन्त्रखनन भाषया कर्कोटक इत्युच्यते |

...| दीपभाजन भ्रमरकरण्डकं दीपनिर्वाणशलभभाण्डम् | Pa[d].— gives different and, it would seem, better explanations of ... and दीपवर्तिका. The former is said to be a low-toned ...cal instrument निद्राणे जागर्तितेन येन्त्नार्थं कलमधुरध्वनिर्वाद्यविशेष इति | and the latter 'a magic wick' यस्या: प्रज्वालनान्न्यैन सर्वे एव ... भवन्ति यत्प्रभया मोहमुपयान्ति जना: ||. Compare for this passage ...ichchhakaṭikâ Act III p. 46 seqq. Stenzler.

P. 57. L. 4.—पक्षभासो जालान्तरम् | पक्षभास: प्रेक्षणकमिति वैजयन्ती || Pa[d]. ... प्रेक्षणसान्तरम् | पक्षभास: प्रेक्षणकमिति वैजयन्ती | Bhâ ; Ak[d].—As long as no copy of the Vaijayantî is accessible, it will be difficult to decide which of the two interpretations is the correct one. The first ... however ■ good sense: "observing through a small hole of the size of the interstices in a lattice-window, what was going on inside the house"

P. 57. L. 5.—नीवी नीवीमूलग्रथितम् | मूलद्रव्य परिपणो नीविर्नी हैम. || Pa[d]. ; ...[d]. ; Bhâ.

P. 57. L. 5.—नीत्वा वै नीरदा मेघास्तेषां निकर: समूहस्तेन पीतं पुष्टं यन्नभोन्तका-रसनिभिदितनाथम् | Pa[d].

P. 57. L. 6—भास्मिकं प्रकाशम् | Pa[d].

P. 57. L. 7.—अभावो नि:सम्पाते नागरस्य संचरशीर्षे येन रोविता रुद्धा नगरवीथ्य नि:संपात नि:शब्दम् | संकटे तु संबाध इत्यमर: | उन्मिषद्भूयान्त्र प्रकुदूहृतः || Pa[d]. नि:संपाते नि:शब्दे | Bhâ. ; Ak[d]. If नि:संपातवेलायाम् is the correct reading, it must be translated 'at the time when there was no crowding ■ the streets).'

P. 57. L. 9.—भग्नमार्गे भवोद्गमनमार्गात् Pa[d].

P. 57. L. 10.—कर्कशो चेतपरा: | Pa[d].

P. 57. L. 12.—कर्ति | ■ तिर्यक्पाद्विनि तिर्यक्प्रे इत्यमरसंहतमने नित्रे ...ऐरावणमुखसमूह[कृति]त कीर्ति दक्षिणी ल्गी Pa[d].

P. 57. L. 14.—प्रार्थयन्ते 'When he......asked for my hand.'

P. 57. L. 15.—सार्थवाह: 'a foreign merchant.'

P. 57 l. 18—मन्मथो मदनोऽभिमरः सहायो यस्या सा । Pa^d; Bhu; Ah^d.

P. 57. l. 19.—भाण्डमेतद्ग्रहणम् । Pa^d. See p. 56 l. 17.

P. 58 l. 2 —दीपिका दीपवर्तिर्लोके मशिका । दीपिका हस्तदीपः वैजयन्ती । Pa^d. 'Torches'. नागरिकजनः नगररक्षकनियोगस्य कोलाहल पश्च सैन्यम् ॥ Bhu.

P. 58 l. 5.—अपेहि compare Siddhântakaumudi II. p. (Pâṇ iii 3 131).

P. 58 l. 9.—बाष्पगुर्विताक्षी बाष्पन्यस्तनेत्रा । Pa^d. 'Her eyes by tears.'

P. 58. l. 10—नरेन्द्रो निरोधः । नरेन्द्रो नहीन्के राजि विपदेते न कथय इति निर्देशं कुर्वेत्यर्थः । उपकाय विविक्तं तत्त्वा । उपकर्मार्थिकस्या दयाश्रिते वैजयन्ती । Pa^d Bhu; Ah^d.

P. 58. l. 17.—अंशुपञ्जेन किरणजालेन नाशितं नाशित भाग्यजालमन्धकारसमूहो येनेति तथा भूतम् ॥ Pa^d.

P. 59. l. 1—प्रिया दत्ता वागपहृता । अत्र परिवृत्तिरलङ्कारः । परिवृत्तिर्विनिमयो न्यूनाधिक्ययोर्मिथः इति लक्षणात् । तथा तस्यास्तेन काव्यलिङ्गम् । नं जान इति । यद्विस्मयकृत्त्वत्कर्म वक्तुं न जाने न शक्नोमि । एतच्च वाणी हृतेति रहस्यम् । न ते स्वशक्तिमिति । इदं द्रव्यस्य प्रियायाश्च समर्पणं ते चोरत्वेन अपहृतस्य तच्छील स्वभावो न भवतीत्यतोऽद्भुतत्वमभाति । प्रतिभाषणेति । ननु द्रव्यार्थिनामत्वेनेत्यर्थः । तस्माद इति । तद् द्रव्यादिसमर्पणं पूर्वेतरालेभ्यः पूर्वजातकर्मभ्यो न रोचते । द्रव्यार्थिनामेते मनुष्ये । कर्मणा न शोभन इयत तास्येम् । एतद्गुणत्वम् परदारापहरणनिवृत्तिरूपम् । भवतोऽन्यः । भवता न कर्मकृतः । आश्चर्योऽभिप्रायः । उपशोभनाय भावय इति । अननुमान्यानुमानिकार्यपत्ता ॥ Bhu

Translate: "Honorable Sir, to night you have given me my beloved here, but you have bereft me of (the faculty of) speech For I do'nt know how to describe this wonderful deed of y (If I were to say. 'This deed) is not in keeping with your character, it appears marvellous, no other (thief) has acted before you,' (it might be objected) that the power of things fixed; for in you covetousness and similar (vices) are not to found [i. e each individual shows only those qualities (s'i which are inherent in the matter (vastu) out of which it formed; as covetousness is not one of the qualities inherent

ie matter of which you are formed, your generosity cannot be aid to be against your character (s'îla).] ('If I were to say), you have shown yourself to day a saint, (that description would be wrong because) it does not agree with your acts performed in former births. [i. e. Your generosity shows that in former births you must have performed many meritorious acts, because you could not act so generously if you had not done so; hence you cannot be said to have begun a course of saintliness to day.] (If I said), now I have seen true generosity (that would be presumptuous, because) it is not proper to give (such) a decision without hearing your opinion [i. e. You may have different opinions about the nature of true generosity and it is not for me to give a hasty decision on the subject]".—Similar passages are not unfrequent in Bâṇa's Kâdambari and Harshacharita.

P. 59. L. 12—प्रोनेरपि कर्नेच्यता । Pa[d].

P. 59. L. 16.—शैथिल्यमिति । स्वैरार्थे । Bhd.

P. 59. L. 19.—अर्धसर्वभूतया चारभूतया । . तत्र नगरे । Pa[d].

P. 60. L. 1.—ततो नगरात् । कस्मिन्प्रदेशे मुषितकं चोरितं वस्तुजातम् । नागरिकत्वेन नगरस्थलोकसंमर्देन । उग्रोग्रकृष्यमाणोरणमाकृष्यमाणो निगलय । Pa[d].

P. 60. L. 3—मेखयं कण्ठरज्जु मीवाविभूषणे रज्जो मेन मेखयमित्यपीति वैजयन्ती । भावया किलाचा इति प्रसिद्धम् । मोन प्रवेशितान । पानितो य आधोरणो हस्तिपकस्तस्य पृथुल विशालं मधुर स्थल तत्र वरिणतो दन्तेन निर्यत्नमतो ।... ..पुलितकतान्तर्वीनं । भन्ने पुलिनमित्यमर. । परीत दन्तकाण्डं यस्येति तथा । Pa[d].

P. 60. L. 5.—भमुनेव गजेनेव । भावान नीता । शाखामाश्रिकया शाखां गृहीत्वेत्यर्थ । Pa[d]. The Pa[d].'s reading भाचया is altogether wrong.

P. 60. L. 8—पद्मरागो रक्तमणिस्तस्य शृङ्ग शिखरं तत्कल्पं तत्र ईषल्लूनम् । कल्पद्रुमस्य हेमपल्लवा: सुवर्णपल्लवास्तेषामापीड: समूह: । आपीड: शेखरे मान हानि वैजयन्ती । ... .पतयमण्डल सूर्यबिम्बम् । Pa[d].

P. 60 L. 12—आसत्वनिक माक्षेत्तरमित्यर्थ । Pa[d]. On the visit of the thieves to Kuveradatta's house (vide p 59 l 19) Kulapâlikâ was restored

P. 60 L. 13.—चर्मरत्नमुत्तमचर्म । रत्न स्वजातिश्रेष्ठेपि केशव: । भस्त्रका

भाषा इति भाषया प्रसिद्धा । Pa^d. For the explanation of चर्मरत्न° compare p. 61 l. 10 (text).

P. 60. l. 15.—मूलहरत्वं मूलद्रव्यनाशकत्वं कातयाहकत्वं वा । Bhd.—अर्थिधर्मवाचकसमूहान् । Pa^d.

P. 60. l. 17.—उपनगरभवं नगरसमीपस्थम् । अवद्धवनं मद्यपारोहिनम् । Pa^d.

P. 60. l. 19.—अवज्ञा हेलना तस्य सोदर्यो बन्धुरित्यर्थः । Pa^d. 'Poverty, the sister of contempt.'

P. 60. l. 20.—तात एव । तातस्तु जनकेऽर्भके ॥ Bhd.; Ah^d.

P. 61. l. 3.—छद्ममारेणी छद्मं मारयन्ति यथा कामरूपेषु देशेषु....अवशानां वशीकरणम् । कामरिण्यो मन्त्रकारिण्यो....भूमिसर्गो भूम्याः स्वर्ग इव स्वर्गसमभूमिसिन्नदेशे । Pa^d. Kāmarūpa, the modern Assam, see also Cunningham's Anc. Geogr. p. 500.

P. 61. l. 6.—मदन्यत्र मां विहायान्यत्रेत्यर्थः । इयं चर्मभस्त्रिका मांगायो मेदये. भ्यो धारमुदयाय्यो शाखानाथो दुग्धे । दुह प्रसरणे । सम्पतीत्यर्थः । इयमेव तत्रस्ता चर्मभस्त्रिकागता मणीनिः स्यातिः ॥ Pa^d.

P. 61. l. 9.—एव कल्प एव प्रकारः ॥ Pa^d.; Bhd.; Ah^d.

P. 61. l. 10.—प्राणचिछद्रं पर्वतान्तरम् ॥ Pa^d.

P. 61. l. 13.—परिवस्यमाना सेव्यमानान् । Pa^d.

P. 61. l. 17.—व्यवहर्तुं विवादं निरोद्धुमिति भाव । Bhd.—"A., proud of his wealth, will fight (you) in order regain (the bride)." The terms are, strictly taken, legal ones. But it does not appear that A. did take legal proceedings.

P. 62. l. 2.—गन्धर्वीरोग्रे आनन्दे सदसि । गन्धर्वीरयोर्द्वं तु यत्र आनन्दं सद इति कोशान्तरः । संगीतकं गीतादि । गीतं वाद्यं च नृत्यं च त्रिभिः संगीतमुच्यते इति संगीतसर्वस्वे । Pa^d. "In the public concert-hall or assembly-hall."

P. 62. l. 5.—सलम्भच्छन्नय । सलम्भच्छादने यतो सदारोने वनेनि चोरे त्रिषुः । तस्मादपगत आश्रयो यस्येति । दलाकटनलक्षणाश्रय इति भावः । Pa^d.—"Cupid, who took refuge in the covering of her coquettish glances, that resembled a forest of blue lotuses."

P. 62. l. 6.—अत्रा विभावस्य रसः शृङ्गाराख्यः । Pa^d. "Tormented me excessively—collecting, as it were, all his forces—with the train of the sentiments, and their externations, (which were represented by R.'s singing and dancing)."

P. 62 l. 8.—सिद्धिलाभशोभिनो समृद्धिशालिशोभिनी । Pa^{d}.—" (Her beauty being) heightened by the (flush of) success "

P. 62 l. 10.—आरोपितभ्रूलत वक्रीकृतभ्रूलतमिति क्रियाविशेषणम् । Pa^{d}.

P. 62 l. 13.—अननिष्पन्नरतिनिपुण. ।.... मदनतन्त्रे मदनशास्त्रे । Pa^{d}.

P. 62. l. 17.—स्थानाभिनिवेशिनो । युक्ते सामन स्थान इत्यमरः । Pa^{d}.—'You two, who are properly affected in an equal manner, can easily be brought together'

P. 62 l. 18.—गणिकानां वेश्यानां यः स्वधर्मः शुल्कादिग्रहणरूपस्तेन प्रतीपगामिना विरुद्धवर्तिना ।....भद्रोदारेण कल्याणोदारेणाशयेनाभिप्रायेण समग्रिरदक्षरित्यर्थः । Pa^{d}.

P. 63. l. 5.—वृत्तमाचरणमच्युतं पद्मसूत्रमनुतिष्ठत्यनुष्ठातुमिच्छति । Pa^{d}.

P. 63 l. 7.—अनाश्रवेणानङ्गीकुर्वता । वचनेऽस्थित आश्रव इत्यमरः । Bhû "Disobedient".

P. 63 l. 8.—भुजगो विट. । ... विप्रलभ्य प्रतार्य । Pa^{d}.

P. [illegible] l. 13.—ननु इति । प्रधानतूर्णीं मुख्यतूर्णीम् । आस्याभिमुखी बेहासिकान्तररिस्रीम् । चीवरपिण्डदानादिना वस्त्रखण्डान्नदानादिनापतगृह्य वशीकृत्य । Pa^{d}.

P. 63 l. 16.—प्रतिदानं प्रत्यावर्तनम् । संप्रतिपन्नायां सम्यगङ्गीकृतायाम् । समर्थं धर्माधिकरणरूपम् । Pa^{d}.

P. 63 l. 18.—अस्यां यति । कार्यान्तरापदेशेन कार्यान्तरव्याजेनाहूतधर्माधिकारिषु मत्प्रयोगनिर्गूढगुह्यो विमर्दको नामाधरणिगृष्णो ततस्थो भूत्वा । Pa^{d}.

P. 64 l. 15.—त्वदभिज्ञानचिह्न. । त्वत् refers to Râjavâhana to whom Ap tells his story.

P. 64. l. 18.—विभाविते इत्यादि "by the king who was angry at the revelations of Dhanamitra" विभाविते आविष्कृते प्रकटीकृते इत्यर्थः । आविष्कारात् विभावनम् ॥ Pa^{d}.—विभाविते आविष्कृते ॥ Ah^{d}.

P. 65. l. 1.—तत्कल्पोक्तेन "According to the rule laid down in the prescription for its use" see above p. 61 l. 9

P. 65. l. 3.—सप्रश्रय सविनयम् । सप्रत्ययमिति पाठे सश्रायम् । Pa^{d}.

P. 65 l. 4.—Read निर्मन्थिकामसत् in the text.—निर्मन्थिकामसतात्निर्मन्थिकसिद्धान्तात् ॥ Bhû ; Ah^{d}.

P. 65. l. 6.—मिथः "secretly;" see the Petersburg Dictionary sub voce.

P. 65. l. 9.—तन्मन्ये इत्यादि । "I think the cause of that (liberality) is her having got my incomparable purse. The prescription for its use certainly agrees (with her course of action)."

P. 65. l. 13.—तदनुयोगाय व्यवसाय । Pa^{d}.

P. 65. l. 14.—निर्भयामहृष्टया । सदागमित्वेन धर्मरत्नमहोदधेरनेनादरेण. कथनीयः । Pa^{d}.;—निर्भयया सकटं भाग्येन फलितेत्यर्थः. ‖ Bhd.

P. 65. l. 17.—समन्ततः सर्वतः । अनर्थानुबन्धिमन्यमार्गकारिणी । Pa^{d}.

P. 66. l. 1.—ग्रीस्मिकधनुरिति सुगम्नः पाठो ग्रीस्मिकधनुर्धारीमित्यर्थः । Bhd.; निगुह्य गोपायित्वा । चोरितस्य पदार्थस्य त्वयि भवद्विषय भाग्याभियागमनहेतुत्वमस्य देइया कथनीयेत्यर्थः । Pa^{d}.

P. 66. l. 2.—अवसीदेत्नश्येत् । तदपयशक्षर्मरत्नचौर्यायशः । रूदं व्याप्तम् । Pa^{d}.

P. 66. l. 3.—अमुनैवार्थे शनिनैव । Pa^{d}.

P. 66. l. 5.—अनुयुक्ते पृष्टे सतीत्यर्थः । वेशकुलस्य वेश्याजनस्य । Pa^{d}.

P. 66. l. 6.—अतिमगुरु मनत्वा । मरूवेति पाठः । Pa^{d}. "Having refused strongly and frequently (to give an answer)."

P. 66. l. 9.—मौर्यो राजनीतिकर्ता । अस्माभिः मार्गेपर्वयोगो विपीगाभाव. । Pa^{d}. The explanation of Maurya given by the commentary is probably wrong. Maurya is the name of the race of kings which begins with Chandragupta and reigned from B. C. 315 not of Chânakya, their minister, whom the commentator seems to have in his mind. The translation should run thus;—"Sire, the Mauryas have given this boon to the Vâṇiās, viz. that, in case they have committed such offences, they shall not suffer capital punishment."

P. 66. l. 12.—शत्रुरच्छेदशौषी ब्राह्मणस्वत्वलग्नशोष: । Pa^{d}.

P. 66. l. 13.—सरयेनेन । वस्त्रार्थिनि: । भयवशेनाबीन । Pa^{d}.

P. 66. l. 14.—अभिनोदितेन प्रेरितेन । Pa^{d}.

P. 66. l. 17.—कृपणानां करकः खर्परः पात्री यस्यैते तथा स्वैरेव धनैर्धनिकिपागितैर्भिक्षैरात्मीयैरेव धनैरभ्युद्गमाने स्थेत्यर्थः । Pa^{d}.—'And in this town I robbed the rich misers to such an extent, that, with broken platters in their hands, they begged in the houses of the beggars, who were enriched by their (the miser's own) property which I had presented to them.'

P. 67. L. 1.—यन इति । एकैकस्मिन्काले.... । प्रणयकोपः प्रीतिकलहस्तत्प्रसादनाय पायिनायाः पानकालिनाया: । मुखमधु मुखमद्य तद्गण्डूष परिक्षिप्तम् । तु गण्डूषमिति इत्यायुनः । Pa[d].

P. 67. L. 3.—शीलमित्यादि "For it is the nature of (drunkenness) ds and (over-excitement) over-excited people to do their work even in a improper manner."

P. 67. L. 4—यदस्मिति । उपोटमर्शोत्रिकमदः । Pa[d].

P. 67. L. 9.—मदालसत्वेनि । मदेनालसत्व: शिथिलो यो हस्तस्तस्मान्निर्गतेन । अवधूतिकया । Pa[d].

P. 67. L. 12.—प्रतिभया प्रतिसया । प्रता नवनवोल्लासशालिनी प्रतिभा मतेति भरत. ।

P. 67. L. 14.—प्रसूननरं प्र्यानतरम् । मत्तप्रेमक्लं मत्तविलम् । Pa[d].; Bhd., [d].

P. 67. L. 15.—प्रोर्णुनाभिभूतो । Pa[d].; Bhd.; Ah[d].

P. 67. L. 18.—या [याम् Ms,] तामित्यर्थ. । Pa[d].

P. 68. L. 3—उत्कण्ठिता सूचिता । Pa[d].

P. 68. L. 5.—भद्रका: 'Dear gentlemen.'

P. 68. L. 9.—आकल्पसारो भूषणसारः । Pa[d].; 'Dependent on dress and decoration' [Wilson.] रूपाजीवा वेश्या Pa[d].; रूपमधिरोहनी वेश्याजन: Bhd.

P. 68. L. 11.—भवतु 'Be it! Well!'

P. 68. L. 13.—सा शृगालिका मनिरत्नार्थेव मालायैव । Pa[d].

P. 68. L. 14.—लवेरि भणितयर्थे: । आभिमर्षे दर्पेशामेनि कर्मणि षष्ठी । Pa[d]. Compare Siddhântakaumudî. I. p. 297.

P. 68. L. 17.—सुभगमानी सुभगमात्मानं मन्यमान: । Pa[d]; Bhd; Ah[d].

P. 68. L. 18.—नागरिकः कामुकः. । कामुकैर्नागरिक इति वैजयन्ती । समाप्त । Pa[d].

P. 69. L. 1.—कामजनो मदनजनम् । Pa[d].

P. 69. L. 4.—मत्याशा पुनःप्राप्तिच्छया । मत्याशा पुनःप्राप्तीच्छेति वैजयन्ती । Pa[d].; Ah[d].

P. 69. L. 5.—मार्गे वसी दृष्टमा तथा मनिशा । Pa[d].; Bhd.; Ah[d].

P. 69. L. 6.—अनुकम्पाप्रकरो मधुकारे । तोरङे च स्मोरिकरः यथार्थेत्यमय । Pa[d].; Bhd.; Ah[d].

P. 69. L. [illegible] —अर्थेति । अच्युतो विष्णुस्तस्याम्बर वस्त्र तद्वर्णीना रिशाग्रा तव च् यौनप्रभा यस्येति । Pa[d].

P. 69. L. 11.—भासन्न भायति मात । Pa[d].

P. 69. L. 14 —अथ विनि । भक्ष्यनूनौक्षानिपुणः । समसूत्पत समनोभूत् । असाव नै । निकृष्टासमः क्षुद्रान्त करण । Pa[d].

P. 69 L. 17.—समुद्रक. समुद्रकः । Pa[d]., Bhd ; Ah[d].

P. 69. L. 19 —नागरिकतुल्ये कारामनेतुल्ये । Pa[d].

P. 69. L. 20 —उपक्रान्तो वशीकृत. । उपक्रमो वशीकारे समारम्भे चिकित्सने । वैजयन्ती । Pa[d]. ; Bhd ; Ah[d].

P. 70. L. 1.—स्व चर्मरत्नम् । स इति तुरगम् । नीरसकम् । पञ्चमतुरगम् । स नुभावमत्ययास्वत्मभावज्ञानादनाविस्तुनाविनासराहितेन । .... तेन भनाभिनेप । Pa[d].

P. 70 L. 3 —अर्थेति । त्वदभिज्ञानमन्यापिनापास्वस्मत्यापिनवस्तुविश्वासिनापा । कर्मीकृत्योपायीकृत्य । Pa[d].

P 70. L. 7.—माभृत्यन्युपायनानि । Pa[d].

P. 70 L. 8 —एकतेति । हर्म्यगतायाः गृहस्थायाः । यथानिर्दिष्टमपि यथादिष्टमपि हस्तनामिनि पालितामिनि । समादधानो सत्त्वयन्ती । ममत्वेनात्मनैवेन । मध्यास्य पानयिता तेन कर्णकुवलयेन । उपकन्यापुर कन्यान्तःपुरसमीपे । कान्तकरस कारारने । मकूलकुर भारवत्सुरन. । Pa[d].

P. 70 L. 15 —स्निग्धं विपक्तितम् । स्निग्ध क्लिन्नो पिशाचे चोरे वैजयन्ती । फल स्व यस्येति तथा तेन । Pa[d].

P. 70. L. 16 —साथ चेति । राजकन्याङ्गुलीयकं मुद्रा तया मुद्रितो कृतमुद्रो वास ताम्बूल सत्कारनैककर्पूरादिभिः सुगन्धीकृतं ताम्बूलम् । धनसारादिभिर्यत्तु वासित वासमुच्य त इति वैजयन्ती । पट्टांशुकयुगलं पट्टवस्त्रयुगल भूषणावयवाः कनिष्ठभूषणानि तद्गर्भा [पेटि का] मञ्जूलिका वेत्रपुटिका । क्रोडिते भारया । मञ्जूलिकेर्वेत्रपुटिकोरि वैजयन्ती । Pa[d]. The passage from the Vaijayantī is apparently corrupt. Ah[d]. says चर्मारिका । चर्मारि वेत्रपुटिका ।

P. 71. L. 4 —कन्यार्थिना तेन कान्तकेन मार्थिता । नार्थितामर्थितानामपि मेदिनीकृति । पल्लिवत्तनुलोन स्वभुक्तारित्यागम् ॥ Pa[d]. निर्माल्य 'Worn the day before'

P. 71. L. 7.—अवेदाने व्यक्तानि [सकानि Ms.] Pa[d].—अवेदान्य पञ्चकानि Bhd. ; Ah[d].

P. 71. L. 7 —दयालुको वृद्धि मविनः । स एव कान्तक एव । Pa[d].

P. 71. L. 11.—तदेकारत्य वैरेकमस्य यस्येति तथा । Pa[d].

P. 71. L. 13.—भर्यानुवन्धी राज्यस्यार्थसंबन्धी । तानेत्यानीयनासूचकं सर्वोधनम् । .; 'Friend' !

P. 71. L. 16.—हस्तवना विशेषतरस्तैनैकागारिकेण चौरेण । Pa[d].

P. 71. L. 18.—सगरसुतानाम् । The sons of Sagara dug down to the er regions in quest of the sacrificial horse.

P. 72. L. ■ —तैन चौरेण सहाभिसधाय भरिसायेत्यर्थः । Pa[d].

P. 72. L. 3 — उपकान्तश्चिकित्सितः । भार्टधुमुभिर्दृटतर:। Pa[d].

P. 72. L. 4.—चित्तकर्मैकप्रकारम् । हनिष्यामि मारयिष्यति । Pa[d].

P. 72. L. 6.—माते कर्तव्यम् । मान मुख्यं च कर्तव्यार्थेऽपि वैजयन्ती ॥ Pa[d].; and '. The Bhû quotes the Vaijayantî in the following manner : .. च कर्तव्यानिति वै०.

P. 72. L. 11.—उपचारेण कौमुदाकारवननसाधनेन । Pa[d].

P. 72 L. 13.—निष्पतती निर्गच्छन्ः । नसैव कान्तकस्यैव । अतिमिन्था छुरिकया । a[d].

P. 72. L. 16.—संनिवेशः संस्थानम् । सस्थानं संनिवेशो च स्तम्भे च निगमन इति .वि: । Pa[d] ; Ah[d].; Bhû.

P. 72 L. 17.—अट्टपर्यङ्कविभागौ कुमारिकाकारविनष्टौ । Pa[d].

P. 73 L. 1.—महितानि स्थूलानि महार्घाणि बहुमूल्यानि रत्नानि तयुक्ता मयुना. .मयुना Ms] सिंहाकारः दन्तमया यस्येति नरेशम् Pa[d]. "The lion-shaped ivory feet of which were studded with big, precious jewels."

P. 73. L. 1.—रूचनल. पतितमानि गर्भे यस्या एवंविधा काव्यासनपाल् । उपचा. मनुष्यैः ।...... । रूपि इति आचारतिकम् । कुसुमरेखवृत्तिरो मिथ पर्यन्ती यस्यां । Pa[d]. छिप means properly 'carved or engraved'; Bhû. explains it by खचित:.

P. 73. L. 2 —स्पेत पादमुजाम् ।.....अनुयमिता. अनुः । दलस्तसौखैन्ये विरो- पुच्छेदे मेरी केवलेन: । दलपरवो सायपत्त: । Pa[d]. ; Ah[d].—Bhû. also has 'i quotation, though it gives it just before भनुर्वैकं सुजम्। The 's beginning with वक्षिपार्श्वत्विर्दोष are all Avyayîbhâvas. explaining this difficult passage, it must be borne in mind that ' princess sleeps, lying on her side in a gracefully negligent tion

P. 73. L. 1 —तैने चकिम् । Pa[d]. Bhû. . Ah[d].

P. 73. L. 5.—भागश्च: शिरोभाग: । तथैव वैजयन्ती । निमिनं. [निमिनं all three Mss.] निमितम् । तुमिन् प्रक्षेपणे । Pa^{d}.; Bhû.; Ah^{d}. The form, though not usual in classical Sanskrit occurs frequently in Vedas see Pet. Dict. s. v. p. 73. l. 6; उच्चानिनल must be taken as a Bahuvrîhi-comp. Adj. qualifying करकिसलय.—चीनांशुकस्य यवस्तरस्यान्तरीयमधोवस्त्रम् । Pa^{d}. चीनांशुकं वस्त्रम् । अन्तरीयमधोंशुकम् । Bhû., the former explanation is the better one.

P. 73. L. 7.— भगनिपतितं नाभिमण्डलम् । Pa^{d}.

P. 73. L. 8.—मा ईषत्तिरश्चीनो वक्रो बन्धुरः सुन्दरः । निम्नं नाभिम् । सुवर्णम् । ...... । सूत्रं तन्तुः । रुचकोऽङ्गुलिकामाने: । एवं वैजयन्ती । Pa^{d}. same explanation of रुचक is given in the Ah^{d}. com. the Bhûshaṇa says रुचको मध्यग्रन्थे ग्रीवाभरणवत्त्वयोरिति विश्वप्रकाशः । The second explanation is the better one.

P. 73. L. 9.—भवरीभ: । Pa^{d}.; Ah^{d}.—अधरकर्णपाशः शम्पलाप्र: कर्ण: । अधरवातुतकर्णपाशः Bhû.—"The ear-ring hid under the beautiful ear which lay under her body, being only half visible." Regarding पाश in the sense of 'beautiful excellent' see the Pet. Dict. s. v.

P. 73. L. 9—इदानीं द्वितीयकर्णविषयकमाह । कपोलेति । परामुचः [Ms. °मुच] लम्पुता- नः । कर्णिका कर्णभूषणम् ।...... । विस्रस्तैः विस्रंसीकृतम् । विषमपर्यायेण व्याविद्धं सम्यकया न बद्धमूर्धा: शिरोरुहस्य: । Pa^{d}.; Bhû;—'Her loosened and disordered braids reddened by the cluster of rays, emitted by the jewels that served as ornaments to her (other) beautiful ear which was turned upwards.'

P. 73. L. 11.—संक्रान्ती मिलित: Pa^{d}.;—संक्रान्ती विरचित: । संक्रान्ती विभिन्नः समर्पिते वैजयन्ती । Bhû. Ah^{d}. The first explanation is preferable, as the hand which *supports* the cheek, looks like an ornament the ear.

P. 73. L. 12.—कपोल एवादर्शतलम् । निरिफे प्रतिबिम्बितं चित्रकौशानमुक्तेव. भस्मी वितानमुक्तेव हस्तमर: । स एव पत्रलता: पत्रक्रिया तया आने भेलारेण. तिलकादिक्रिया । Pa^{d}. The flowers of the painted embroidered beu tain, which were reflected by her mirror-like cheek looked Tilakas and other ornaments such as women paint on their

73 l 13—आवभान्ता निश्चला । Pa[1]

73 l. 14—उद्दियमान जायमान श्रमजल घर्मसलिल पुलक बिन्दव । पुलको गमश्रयोनि वैजयन्ती । Pa[d] The Tilaka had been detached by the at and consequently become ready to fall

73 l. 15—भनिवलोनिश्चेता य उच्चरच्छद आस्तरणपन्ने निमग्नप्राय निमग्न इवे. । Pa[d]

P 73 l 16—निलसन स्फुरण । Pa[d] , Bhd ; Ah[d]

P 73 l. 17—चाविधिनस्याने स्मृ॰ 'forgetting my intention to steal'

P 73 l. 19—मृष्णानि सहने । वर्तमानसामीप्ये वर्तमानवद्वेति लट् । Pa[d] ; Bhd , L[1]

P 74 l. 1—आर्तस्वरेण पीडितस्वरेण । P[d]

P 74 l 3—निर्यासकल्केन चिक्कणद्रव्यकायेन वातल वर्णे रजादि ॥ रजानो लिखिति न फलक काष्ठपट्टिका त्रिकुलरजसपट्टिकामिति यावत् । म सिमुद्रकाद्रसपुटकात् । । वास्कां तूलिकाम् । लालकावर्णानेति वैजयन्ती । P[d] For writing or drawing boards are used even now in India which are covered with the gum of some tree or some other gluey substance On this the letters or figures are drawn with a brush (tûlika) (or now with a steel) in white or other colours The interpolator who wrote निर्यासवालुकाकल्क° apparently did not know this method, but thought of the more common one which consists in covering a gluey or varnished board with fine sand and to scratch the letters on that with a stick

P 74 l 6—आबद्धाञ्जलि कृताञ्जलीन क्रियावतैयगम् । Pa[d]

P 74 l. 7—मुरलस्य ॰नतिकर सम्यगोनेन रिलिव मया सह स्वपिहि निद्रां कुरु । मुरलावद निना अ मेन । मानोना प्रानयथ इति वचनानन्तरे वीणा । Pa[1]

P 74 l. 8—हेमकरण्डात्सुवर्णपेटकात्तसनाम्बूलपेटिकां सुवासिननागवल्लीपत्रवीटिकां ... रसगन्धपारिजातकसुगन्धवर्णेरसारसुगन्धभुक्तावल्लकयायलन यावकरस न ताम्बूलरागेण्यारसेन सुधाभिसेन चूर्णकुन्दो चकवार मेथुन निरर्णव न जगत् । Pa[d]—Ah[d] explains पारिजातकम् by मकरन्दम् according to the

Amarakoshá.—Bhû. explains अलकपाटलेन by अलकके पाटलं यस्यां अत्यन्तरक्तमित्यर्थः । The latter explanation is preferable to given by the Pa[d].

P. 74. L. 13.—नगर्यां शोच्यः । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].—प्रतिभिद्य Bhû.; Ah[d]. "Thus I have slain the miserable Kantaka. should obtain your liberty by revealing this"

P. 74. L. 16.—अनामृष्टोदृशः । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 74. L. 17.—चरल शीतम् Pa[d].—समीनी वसुधे निहेनी कूर्परो येनेनी Pa[d]. "Pressing his elbows against his back" (and offering himself to be bound).

P. 74. L. 19.—वातेनैव तावन्मात्रेण । उज्जीवितस्तर्कितः । Pa[d]... उज्जीवितमनुभिनम् Ah[d].

P. 74. L. 20.—अभ्येत्य संमुखमेत्य । Pa[d].

P. 75. L. 1.—मसृणकल्पः 'nearly quiet'.—आसादयता आसादयता । Pa[d]

P. 75. L. 2.—निष्प्रणाशियुगलमनाहनकरसपुगलम् । Pa[d].; Ah[d]., Bhû.

P. 75. L. 3.—अभ्यवहार्य भोजयित्वा । परमान्नं पायसम् । .शीतारे शयनासने । Pa[d].

P. 75. L. 4.—निम्न पटवः । Bhû.; Ah[d].

P. 75. L. 7.—मानाविष्टा वायु. । Pa[d].—Ap. alludes to his disease—श्रीश्रेयस्य । नीलच्छदनगुणश्रीश्येयो विहगारातिरित्यर्थेन वैनतेयपत्नी । ससागा इति मातेन । इत्यर्थे वाच्यनामसामर्थ्यमिति भाव. । Pa[d].—श्रीश्रेप means here 'a falcon or hawk' not Garuḍa.

P. 75. L. 10.—कदर्थिता निन्दिता । निन्दित क्लेशने चैव दर्थेन न कदर्थन सज्जन. । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 75. L. 11.—चिर बहुकाल यो विरहवती वियोगदु खं तेन खिन्नाम् । Pa[d].

P. 75. L. 12.—मसूरे प्रातःकाले ।.... .उत्तरकेण मित्रेण । Pa[d].

P. 75. L. 13.—नैशकृच्छ्रादेशाकथन् । प्रतिगत पञ्चाशत्प्रभावात्सामर्थ्यात्स्वात्मनो दिव्य चक्षुर्यन्त्रेति तथा नभुसंगाय मिलित्वा । तेन मरीचिना । एवभूतेनामुनामकरेण प्रदर्शनम् । तत्कालेन सखागृहनस्योत्पत्तिः । Pa[d].

---

* नीलच्छदः Bhû. निरुच्छेद. Ah[d]. we according to Pa[d].

P. 75. L. 15.—सिंहपोतः कारमृङ्गमितम् । कान्तकाराकारं काराम्यन्तरकार्ये निर्मित्य करीकृत्य । तस्मै कान्तकरस्थाने । Pa[d].

P. 75. L. 18.—अभिमुख्याभिमुख । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 76. L. 3.—भिन्नवर्मा भिन्नतनुः । Pa[d].

P. 76. L. 4.—कौतुकं मङ्गलसूत्रम् । Pa[d].

P. 76. L. 5.—नाडिकासायाम्नाडिकावेतालाय । दिनक्रममङ्गलभाजिमतो मङ्गलकारस्ततुः । Pa[d].

P. 76. L. 6.—अभिमतं सहायीभूतम् । Pa[d].; Bhû.; Ah[d].

P. 76. L. 8.—तेन भक्तिमिन्नेण तथेत्युपगतेऽङ्गीकृते । Pa[d].

P. 76. L. 9.—सर्वेज्ञानिर्भिमा गमागमानि तत्र प्रवृत्त उपकान्तो यो लोकस्तेन संचार्यकरम् । Pa[d].

P. 76. L. 11.—आथर्वणेन पुरोधसा । आथर्वणः पुरोधाः शान्त्यग्निपुष्टिकरो द्विज इति कामन्दकः । Pa[d]. Ah[d]. Bhû. विनिना विधुक्रमकारेण । Pa[d]. आथर्वण 'is not uncommon in Bâṇa's writings in the sense of 'domestic chaplain'. The fact that the Ath. Veda is essentially a book of charms is no doubt the reason, why adherents of this Veda were elected by the kings as priests, see also, Kâmandaki, Nîtisâra ., 32.

P. 76. L. 14.—अभिनिवास संमुखं दृष्ट्वा । Pa[d].

P. 76. L. 15.—गर्भगृहं वासगृहम् । Pa[d].

P. 76. L. 16.—नवप्रसूती नूतनप्रसूतस्य स्थाने गर्भितम् । Pa[d].

P. 77. L. 2.—विदेहेषु Magadha, Bihâr.—सदिकालो मदः । Pa[d].

P. 77. L. 3.—वनतरो वनस्पतिरः । Pa[d].—अलिन्दभूमिः 'verandah'.

P. 77. L. 4.—आपरमारम्भविच्छिन्नशास्त्रम् । Pa[d].

P. 77. L. 5.—वैशाकूतं श्रुतवान् । Pa[d].; Bhû.—ननु श्रुतं 'you must .. heard that,' etc.

P. 77. L. 7.—मय and शम्बर are the names of two Asuras.

P. 77. L. 8.—अभिमतपुत्रलाभवन्तो दयनुः । Pa[d].

P. 77. L. 10.—अन्यं पुरुषम् । Pa[d].

P. 77. L. 11.—क्लेशः किंचित् । सार्वभौमिकस्तावि । Pa^d.—कथमपि केनचिदपि यत्नेन् । कथंचिदपि आर्य काठिन्यमित्यन्वयः । Bhû.

P. 77. L. 12.—स्वोपेयमात्मदेशम् । स्वोजस्य भ्रातुः Pa^d.—सुह्म a district in the West of Bengal.—दण्डाश्रयं सैन्यैकदेशम् । Pa^d.; Bhû.

P. 77. L. 14.—लुब्धश्च स्थाने । Pa^d. The hill and forest tribes are meant.

P. 77. L. 17.—कलिङ्गाश्वस्य मृतभार. (*sic*) । क्रोडं वक्षःस्थलम् । Pa^d.—कलिङ्गाश्वस्य मृतगोपालदेवस्य क्रोडे वक्ष भुजान्तरस्थम् । अभ्यलीयत नदन्त प्रविष्ट इति यावत् । Bhû

P. 77. L. 19.—पुष्पिणपालेन गोपालेन । कृषिगर्येषु गोपेलिभ्यजनः । अभिधानेनां वा । मेषकृष्णम एकपा इत्यमरः ।

P. 78 L. 3.—सापेक्षने मदर्भको । Pa^d.; Bhû.

P. 78. L. 6.—मत्पादस्थाने दूरीकरणे पारुष्य काठिन्यम् । Pa^d.—निविक्ते विजने Pa^d.

P. 78. L. 13.—हतज्ञातिन दुष्कर्मनिमग्नायेन्नस्य वस्तुतः स्मी (*sic*) । Pa^d. हतज्ञातिन-प्रभवं वृथाजीवित हातु स्वकुमशत्रुवन्तोत्यन्वयः । Bhû.

P. 78. L. 14.—महादेवीं पट्टमहिषीम् । Pa^d. महादेवीं विकटवर्मणो मैथिलेन्द्रस्य ज्येष्ठभ्रातुः पुत्रस्य पत्नीम् । Bhû. आकृष्टाद्यो बलात्कारेण स्वशीकृत्य । Bhû.

P. 78 L. 17.—मन्मन्यु मत्कृतशोका । Pa^d.

P. 79. L. 1.—निगूढ गुप्तम् । Bhû.

P. 79. L. 2.—आश्रुयादन संवर्धनम् । Bhû

P. 79. L. 4.—उपश्लिष्य मनिशान माथ्य । Pa^d. The meaning is: 'I could easily fall on Vikatavarman and kill him. But he has many younger brothers.'

P. 79. L. 5.—पतन्ते भिलिष्यन्ति । Pa^d. "(And these would obtain the crown, as) the people would join them. Besides nobody knows who I am, not even my parents, (and nobody would recognise me as the lawful heir, if I had killed the king) Therefore, an artifice must be used"

P. 79. L. 9.—मद्दं कल्याणम् । Pa^d. प्रहारवर्मण्यावि प्रहारवर्मभीना. । अभिधी-यते यस्यास्तिकं यशोश्वरवेमन तव सखी । Pa^d.

P. 79. l. 10.—अनच्छैकसागरं महार्णवैकसमुद्रम् । Pa^d.

P. 79. l. 13.—उन्मिषा काष्ठेन । Pa^d.; Bhû.

P. 79. l. 15.—जालं कपटम् । जालं समूहं आनाय्ये गवाक्षे कपटेऽपि चेति वैजयन्ती । Pa^d.; Bhû.

P. 79. l. 16.—निम्नपत्योन्नेऽपि ॥ समुद्रमध्यादुन्मग्नो निःसृतो यो मार्तण्डः सूर्यः । ....तनुरंगमा अश्वा. ।...... येषां भास्करस्यैवानुसृत्य कल्पिते त्रियामा रात्रिः ॥ Pa^d.

P. 80. l. 3.—अनवसितवचनेऽसमाप्तिवचने । Pa^d.

P. 80. l. 4.—हर्षाश्रुनन्दाश्रु तेन कुण्ठितकण्ठं यथा स्यात्तथेति क्रियाविशेषणम् । Pa^d.

P. 80. l. 8.—कामरूप 'Assam' see Cunningham *Geogr.* *p. 500* seq.

P. 80. l. 9.—नदैकवल्लभः सेनैका वल्लभा यस्येति स तथा । बहुतरीणेति बहुपत्नीकोऽपि । Pa^d.

P. 80. l. 10.—मन्मथुकैर्मर्त्योन्तै । Pa^d.

P. 80. l. 12.—वासवदत्ता the heroines of Subandhu's poem and of the Ratnâvalî bear this name.

P. 80. l. 14.—मानं कोपम् । Bhû. supported by a quotation from the *Rasaratnâkara*, according to which, मानः = 'anger without cause.'

P. 80. l. 16.—नव वृन्तं तत्र जातम् । Pa^d.—उदर्कः स्वादूत्तरं फलम् । मधुरं यत्कर्म तस्य प्रसादनाय करणाय । Pa^d.

P. 80. l. 19.—पिचुमन्दो निम्बवृक्षः । पिचुमन्दश्च निम्ब इत्यमरः ॥ The varia lectio पिचुमन्द instead पिचुमर्द is according to this quotation the reading of the Amarakosha also. Compare also the Pet. lex. sub voce.

P. 81. l. 2.—After पुनरस्माभिरिच्छितस्यात्मनः प्रोत्कृन्तिम् a verb like अभवम् or अददम् must be understood.

P. 81. l. 7.—मनकाशिन्यै 'a beautiful woman'.—Construe अमी with आनूनवती व्यादनवती च (l. 10).—कुसुमभवनेन मदने यत्सम्यग्दीर्घोदयरसदृशा वपुःश्रीः शरीरशोभा न सन्निभने नास्तीत्यर्थः । Pa^d.;—नियनयोनितरामधर्षम् । Pa^d.

P. 81. L. 10.—स्मेरया सहासया । Pa^{d}.

P. 81. L. 11.—सदृशं युक्तम् । Pa^{d}.

P. 81. L. 12.—अर्णवनेमिः पृथिवीत्यर्थः । Pa^{d}.

P. 81. L. 15.—नयोक्तमित्यादि "She replied" "Mother what shall I say ? (I will give him) my body, my heart, my life But all this is little and unworthy (of such a man). Therefore (even if I give them to him) he will (in reality) obtain nothing. If this is not a fraud, then shew me the kindness" etc.

P. 81. L. 19.—अप्रकटो गूढ । Bhū. 'incognito' [Wilson].

P. 82. L. 3.—ईश्वर आर्य्यः । Pa^{d}.

P. 82. L. 5.—त्वत्समाधीत्यादि । समाधिर्धित्तवृत्तिनिरोधः । यादृत्स्वदर्शनाय दृढत्व-ज्ञानाय । Bhū. ; 'In order to show his devotion to you'—एव चेदयं निश्चितः स्यात् ' if you are certain about this matter i e. if you really will give yourself up to him.'

P. 82. L. 6.—भागो फलम् । संर्त्तं पराक्रमः । Pa^{d}. ; Bhū. ; Ah^{d}.—नामैति-निधयार्थे । Pa^{d}.

P. 82. L. 12.—नद्यापन्या हतान्या । Pa^{d}.

P. 82. L. 13.—उपरक्तसंस्थानोनुगुणावयवः । उपरक्तं समृद्धे च संरक्तेनुगुणैरिति केशवः । संस्थानं मरणे स्थाने संनिवेशे च वर्तते इति मत्सुरिः ॥ Pa^{d}. ; Bhū.

P. 82. L. 14.—मन्त्री निश्चलोभिनिवेशा आमर्षो यत्नेन । Pa^{d}.

P. 82. L. 15.—अस्थानवर्ष्मावनताः । Pa^{d}.

P. 82. L. 16.—मदन्तरङ्गभूतामात्मभूताम् । Pa^{d}. 'My confidential servant.'

P. 82. L. 17.—नाटकीयां नर्तनम् । नाटकीयो नृत्तकर इत्यजयः । Pa^{d}. ; Bhū. अत्यनिर्विशेषमात्मनुत्थानेति क्रियाविशेषणम् । Pa^{d}. must be construed with संवर्धनाया.

P. 82. L. 19.—चित्रकूटः क्रीडार्थंनलप्रभेदिकागारे । Pa^{d}.

P. 83. L. 6.—अस्तीत्यादि 'And I possess all this wealth. With the help of that I will place him in that man's (Vikaṭavarman's) place and live worshipping him exceedingly.'

P. 83. L. 10.—विस्तरेण 'in detail'.—अन्तर्गृहस्तम्भस्तम्भनस्य कटे शिखरं तस्माद्; यतः पतनं तेन क्षुभितं निमग्नं शोणितं दर्शं यस्येति ।...... पक्षिणामङ्गैः पक्षिम-

समुद्रस्य पय उदक तत्र यानस्येन निर्जीवी दूरीकृत यस्य एव सूर्य एकाकार यस्ति काश्यपस्य पुत्रस्य समारो यासमंजान | Pa^d The last adjective may however be better explained as a Tatpurusha in apposition to समास.

P 83 L 13—आनार्यकमिवानार्यभावम् | Pa^d , Bhū

P 83 L 17—Read मतायम्

P 83 L 19—गुरुजारस्य रानुलोकस्य मैभीरयो भावनीगामस्त मा त्ना | सचि. सामता | Pa^1

P 84 L 1—सम्मर्थपसूरि कारिष्याने | Pa^1

P 84 L 3—तुरकल्यो दुराचार | Pa^1., Bhū सुरसरित्‌हाः | Pa^d.

P 84 L 7—मनुष्यक मनुष्यशरीरम् | Pa^1

P 84 L 10—भाग्यधार्याभिरिकयुत | Pa^d

P 84 L 12—का मिवानाभम कर्दमनक कर्दमिकम् | मैकास्य | Pa^d

On nightly expeditions the heroes always dress in blue compare above p 56 l 19 in order to remain unobserved—दूरतर परिकर सन्तो पस्थान स | करवस्त परिकर इति वैतस्ती | Pa^1 , Bhū. —उद्दनीझ्रीकृत प्रकृतीरसकी योग्यतामयी येनेति ॥ तथा | Pa^d

P 85 L 1—उद्यमसमुत्कर्षज्ञाम् | Pa^1.

P 85 L 2—उपाग्र्यं रिखमर्माति | Bhū

P 85 L 3—नया वैदुष्यिकस्य | सार्थिनया प्रशस्तिया | स्थगितयोद्धूतया म प्रासादे मिलतमाहृय साहिनानिरार्थं | Pa^1

P 85 L 4—गकैदुरालेन Regarding the shortening of the last syllable of गोपुर see Siddhāntakaumudī I p 470—Upahāravarman first ascends the wall with the help of his bamboo pole and then descends by the staircase leading from the tower over the gate (गोपुर), into the garden Such staircases which lie perfectly open and lead to the tops of the walls or of the gate-towers are very common in Indian fortifications

P 85 L 6—उदीच्या 'in a northerly direction' regarding the formation of this rare form see Siddhāntakaumudī I p 597

P 85 L 7—उत्तरम् [स्थानं] स च विद्यत इति उदीचीन मस्तुल्म् | पुस्तकेषु लिखित | Pa^d. "Next I went in a northerly direction about a Low

shot's distance along the alley of Bignonias, where the bulging wall of the great palace could be felt, then I followed for some distance a gravel path which ran to the east and either side of which was adorned by thickets of red Asokas and Jessamine, afterwards I passed along a row a Mango trees which turned to the south "

P 85 L 10—महनवरमनिगहनसुदरे मध्य वरावित कृता रत्नवेदिका यदिमालि- ति । P_1^1 Then I saw by the help of a lamp wick, whose light shone forth from a partially opened box '

P 85 L 12—कुब्जगुल्म विकसितगुल्मम् । निरन्तरमन्तरराहितम । कुरण्टीना अ रुणितकुरबका । कुरण्टनु सुवनक इयमर । तेषा पङ्क्ति सेव भित्तिस्तयारित तन्तुकाम। गर्भगृह गर्भगारम् । लतानितानिता पृथिव्या लास भल्पा अरुद्रा अशकलता अशोकशा सारन्नमयम् । आभनाः नूतना कुसुमकरका पुन्नमकुलास एव पुलकार्नोलाञ्छन चित्रि तम् । मयम नूतन मचाळवाल पळवतमहल्लन पाल्ल श्वेतरक्तम् । P_1^d

P 85 L 16—भृङ्गारक पानम् । P_1^d भाण्य झार्हारे मासेद । Bhd

P 86 L 1—मुद्यामकामा सुशीम शिशिर कामो यस्या सा । P_1^d There is some difficulty about the explanation of this adjective Prof Tirnath takes it to mean 'she whose passion was (to be) cooled "

P 86 L 8—Compare for this passage p 2 l 5 and p 29 l 21

P 86 L 10—महारजन कुसुम्भम् । Bhd P_1^d.

P 86 L 13—मिनयशरभे अत्रुनार्थे पूर्णकुम्भमिथुन पूर्णकुम्भद्वन्द्वम् । P_1^d

P 86 L 14—सनाशय समासस्त्राकृती रथ । Pa^d, पुष्परथ । Bhd

P 88 L 4—वृक्षाश्रिकायमल्यचतुष्पथे । आयर्तीत्वेन पुराण्येन । सहविनो भ- रिी । Pa^d—सहसिन विशासिनम् । Bhd

P 88 L 7—कृतनर्मस्मना कृत नर्मस्मित परिहासलब यथोत । Pa^d 'smiling ironically'

P 89 L 1—वृहस्यानिप्रतिम गुरुसमाना बुद्धियस्याभिति नैर्मल्यमि मभानैरयुश [प्रधानमुख Ms] निश्चर्तनुमर्तनुमार्दन । Pa^1

P 89 L 3—प्रसूतेष्वि स्तनो गतेषु । लोकयात्रा पु जनयात्रासु । Pa^d.

P. 89. L. 7.—निशान्तोद्यान गृहोदरम् । Pa^d.; Bhû.

P. 89. L. 8.—अवनिनीतिमान प्राप । Pa^d. This phrase has a double sense.—1stly. 'This sacrifice is finished.' 2ndly 'This fool (the king) has made up his mind.'

P. 89. L. 9.—स्वस्तिदेया दिशा भद्रादिकेन मार्गेणान्यत्र. । Pa^d. Compare the phrase used in discussions on rules laying down a principle दर्शितदिक्

P. 89 L. 17.—प्रदेन पाशमेन । Pa^d.; Bhû

P. 90 L. 7.—निचाय्य [निर्चाय्य Ms.] दृष्ट्वा Ah^d

P. 90 L. 14.—अजीर्णदोष विशूचिकाम् । Pa^d

P. 90 L. 16.—दण्डचक्रं सैन्यचक्रम् । Pa^d. Compare above p. 77 l. 13 Regarding Pundra a district of eastern Bengal see Cunningham Ancient Geography p. 480 note.

P. 90. L. 17.—The Yavana Khanati was probably an Arab or Persian trader, as it is not likely that in Dandin's times there was a direct trade between Greece and India

P. 90. L. 18.—गृहजनैर्मार्गाध्यक्षः । ....अन्तरंगभूत आत्मभूत. । जनपदमहत्तराः देशश्रेष्ठः । शतहलिः शत हला यस्येति तथा । Pa^d.

P. 90 L. 20.—दण्डधर. सेनापतिः । उद्धारकर्मणि निर्याणकर्मणि । Pa^d. Bhû Ah^d.—The meaning of the passage seems to be, S'atahali, the governor of the town or minister of the interior, was to raise a popular rising against Anantasira and to withdraw, in order to effect this more safely, the soldiers from the place where the latter dwelt. The cause of Vikatavarman's hatred against Anantasira is given below p. 92 l. 1.

P. 90. L. 21.—अचिरप्रसूतं शीघ्रपक्वान्नम्

P. 91. L. 6.—नामैव कल्पसुन्दरीमिव । उर्वी स्पर्शीरा यस्येति क्रियाविशेषणम् । भुनो-पवीते च गात्रसंवदनर्दुकथिरे भाव. । Pa^d.—उद्धृत्यादि समया मोदगाहणकर्दे, (Pâṇ. III. 4. 49. = Siddh II, 473) Bhû.—Regarding the form उगाहृ see Pet Dict. under गुह्+उद्

P 91 l. 13 —"Friend the Pundras have not now an abundance of food They, being overcome by the despair caused through misfortune, and abandoning themselves might attack our kingdom which has an abundance of food Therefore you shall march against them when it is possible to spoil there seed corn or their ripe harvest Now is not the time for the march सुभिक्षा बीजप्रक्षेपणात् । सस्यस्य परिणतभावस्य । Pa[1] Ab[1] and marginal gloss in S —The above speech is according with the principles of the Indian Rājanīti see e g Kamandaki XV 4

P 92 l. 8 — प्रभाविनाम्नोऽपयकयुक्ति । Pa[d] Bh a

P 92, l. 13 —स्वपुत्रमुखानन्द कीर्तिगामिना । Pa[d]

Bombay Sanskrit Series.

EDITED UNDER THE SUPERINTENDENCE OF

G. BUHLER, Ph. D., Educational Inspector, N. D.

AND

F. KIELHORN, Ph. D., Superintendent of Sanskṛit Studies, Deccan College.

Already published.

No. I. PANCHATANTRA IV. AND V.,—Edited, with Notes, by G BUHLER, Ph. D.

No. II. NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D., Part I., the Sanskrit Text and Various Readings.

No III. PANCHATANTRA II. AND III.,—Edited with Notes by G BUHLER, Ph. D.

No. IV. PANCHATANTRA I,—Edited with Notes by F. KIELHORN, Ph. D.

No. V. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A.; Part I., Cantos I.—VI.

No. VI. KÂLIDÂSA'S MÂLAVIKÂGNIMITRA,— Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A.

No. VII. NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA,—Edited and explained by F. KIELHORN, Ph. D.; Part II. Translation and Notes Paribhâshâs I.—XXXVII.

No VIII. KÂLIDÂSA'S RAGHUVAMS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P. PANDIT, M. A., Part II., Cantos VII.—XIII.

No IX NÂGOJÎBHAṬṬA'S PARIBHÂSHENDUS'EKHARA — Edited and explained by F KIELHORN, Ph D Part II, Translation and Notes Paribhâshâs XXXVIII — LXIX

In the Press

KÂLIDÂSA'S RAGHUVAṂS'A, with the Commentary of Mallinâtha,—Edited with Notes by SHANKAR P PANDIT M A Part III

DAS'AKUMÂRACHARITA, Part II with extracts from Sanskrit Commentaries,—Edited with Notes by G BÜHLER, Ph D

MÂLATÎMÂDHAVA, with extracts from a Sanskrit Commentary,—Edited with Notes by R G BHÂṆḌÂRKAR M A

